

NE

NOVA EKONOMIJA

Milivoje Čalija, "Andeli"

ULTIMATIVNI STRES-TEST ZA PREDUZETNIKE

Mere za pomoć privredi
**VAŽNO JE DA SE NE
ZAKASNI**

Redina de Dominićis
**DECA SU NEVIDLJIVE
ŽRTVE PANDEMIJE**

MAJ 2020. BR. 70
2.2 EUR / 4.5 KM / 130 DEN

ISSN 2334-8275

CENA:
200
RSD

**INVESTICIJE U SRBIJI
2000-2020**

SPECIJALNO
IZDANJE

NE
NOVA EKONOMIJA

BUSINESS
INFO
GROUP

100%

**Skinite
besplatno na
big.co.rs**

Svakom po malo, pa i SNS-u

Biljana Stepanović

tako su omraženi srpski tajkuni i onaj najgori među njima, a svi znamo ko je taj, ubedili srpskog predsednika da povuče svoju odluku da nas zaspie, svakog ponašob, sa po 100 evra (koje on zove helikopter mani) i da tako uludo potroši jedno 600 miliona evra koje Srbija nema. I to u situaciji kad će svaki dinar ili evro biti dragocen, kad će Srbija morati žestoko da se zadužuje. Fiskalni savet kome se može verovati kaže – 6,5 miliardi evra, a kaže i da će to za Srbiju biti veliki izazov.

Pomoć države očekuju svi: preduzetnici i razni mali privrednici koji tokom vanrednog stanja ne mogu da rade, pa znači ni da zarade, a za mnoge će i posle vanrednog stanja biti veliko pitanje kada će, kako i koliko moći da nastave rad. Za početak im država daje za tri meseca po 30.000 dinara da isplate sebi i radnicima bar minimalac. Porez će da plate kasnije, tokom 2021. i 2022. godine, a dotle – koživ, ko mrtav. Problem je u tome što ova kategorija u stalnom radnom odnosu drži manji broj ljudi. Oni koji rade po raznim ugovorima, ili čak na crno, neće naravno dobiti ništa.

Pomoć od države očekuju i velika preduzeća kojima se obećavaju krediti sa garancijom države, što je one sa kojima smo razgovarali prilično razočaralo. „Država pokušava da nam ne da ništa ili da da minimum, a da napravi da zveči kao da nam je dala bogzna šta“, rekao nam je jedan od njih.

Pomoć, odnosno garancije države očekuju i banke. Iako imaju novca, vrlo im je rizično da odobravaju kredite ispod svojih uobičajenih kriterijuma, jer postoji velika opasnost da se ti krediti ne vrate. A tek su rešile probleme nenačinljivih kredita, takozvanih NPL-ova, iz prethodnih godina, neke i uz velike gubitke. Zato će država da garantuje 80% kredita, a banke ostatak, ali ipak treba očekivati da će one težiti da zanemaruju već odobrene kredite proverenim klijentima, a da za nove budu oprezne, sa strogim uslovima.

Postoji mogućnost da se privreda zaduži i kod Fonda za razvoj pod vrlo povoljnim uslovima – na tri godine, sa kamatom od sve-

ga 1% godišnje, u dinarima i sa grejs periodom od godinu dana. Teško da je moguće očekivati povoljnije uslove u ovoj situaciji, ali pošto znamo gde živimo, da zakoni niti bilo kakvi uslovi ne važe podjednako za sve, nego „naši“ mogu sve, a protivnici ne mogu ništa, ima mesta podozrenju kako će se, kome i po kojim kriterijumima ovi krediti odobravati. Lako je za banke, one uvek štite svoj interes, ali je problem kad državni (u našem slučaju to znači partijski) aparat drži i nož i pogaču.

A da će potražnje biti, to je sasvim izvesno. Podaci Agencije za

privredne registre o poslovanju srpske privrede tokom prošle godine, u odnosu na pretprišlu, pokazuju sledeće: mada je ukupno poslovala pozitivno, srpska privreda je prošle godine ostvarila 13% manji prihod nego godinu ranije. Banke su ostvarile 9% manji prihod. Velika preduzeća imala su 37% manju dobit nego godinu dana ranije. Mikro preduzeća zabeležila su gubitak i smanjenje broja zaposlenih, a samo su mala i srednja preduzeća zabeležila rast dobiti od 12 do 13%, a srednja i rast broja zaposlenih. Ovo su podaci od pre krize. Dakle, daleko smo bili od priče koja nam se servira da smo „puni para“ i da ćemo mi pretprieti najmanje posledice ove globalne krize.

Pošto se ovoj vlasti, kako je sama bezbroj puta pokazala, ne može verovati, onda je pitanje i šta stoji iza napravljene odluke da svako ko želi famoznih 100 evra (a to nekako pada baš pred izbore) mora da se javi, ostavi

svoje podatke i da traži novac. Predsednik je rekao da ni on, kao ni mrski tajkuni, neće da zove na telefon da traži taj novac. Savetuje da ni drugi kojima ne treba, ne traže tih 100 evra. Pošto SNS tvrdi da ima čak 700.000 članova, nekom malicioznom poglavom može da se vrzma sumnja da će bar njih 500.000 osetiti potrebu (sami ili malo podstaknuti) da prvo podignu, pa onda svojim strancima doniraju tih 100 evra, pošto njoj više treba. I to mu pred izbore dode 50 miliona evra. U kešu. Iz budžeta Srbije. Ali u tako groznu zloupotrebu samo bi neko krajnje maliciozan mogao da posumnja.

32. | EKONOMIJA

Ivana Pavlović

Zašto nemamo zelene javne nabavke
Jeftinije ili zelenije

60. | PSIHOLOGIJA

Kako prepoznati narcisa
Poremećaj bez popravke

64. | INTERVJU

Vojislav Vuksanović
Vanredne okolnosti pojačavaju zavisnosti

68. | KULTURA

Jelica Stojančić
Film u doba korone: Mladen Đorđević, režiser
Balkan počinje u Beču

3. | UVODNIK

Biljana Stepanović

23. | KOLUMN

Bogdan Petrović

Da li će EU biti zajednica solidarnosti

26. | SERIJA NOVE EKONOMIJE

Goran Radosavljević

Bitno je da se ne zakašni

35. | KOLUMN

Nenad Milosavljević

Dvostruki aršin odgovornosti

48. | PRIČE IZ KNJIGA

Božidar Andrejić

Dve istorije sa dve strane rova

12. | INTERVJU

Biljana Stepanović

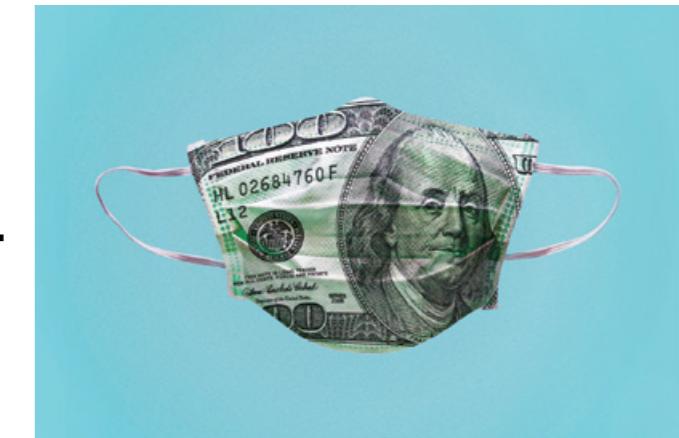
Milivoje Čalija, brend „Andeli“

Ultimativni stres-test za preduzetnike

28. | INTERVJU

Ivana Pavlović

Deca su nevidljive žrtve pandemije

40. | ZDRAVSTVO U DOBA KORONE

Katarina Baletić

Epidemija tajnih nabavki

44. | RAZGOVOR

Danica Vučenić i Zoran Sekulić
Sutrašnja normalnost nije ona od juče

56. | KULTURA

Nina Savčić

Stil oslobođen ludačke košulje

72. | FENOMENI

Dušan Jurić

Priča o jednoj stolici
Sedi i razmišljaj

76. | FENOMENI

Dragana Nikoletić

SPC u vreme pandemije
Ruski rulet pričešćem

LEKTURA I KOREKTURA:
Mirjana Radaković

IZDAVAČ
 BUSINESS INFO GROUP

Business Info Group d.o.o.
Bulevar despota Stefana 12,
Beograd
+381 11 2258 891
E-mail: office@big.rs
Web: www.novaekonomija.rs
www.big.rs

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Народна библиотека Србије,
Београд

ISSN 2334-8275 = NE. Nova ekonomija
COBISS.SR-ID 198898956

MARKETING:
Miša Rašković
Tanja Milanović
Vojislav Vuksanović

ŠTAMPA:
Caligraph

IMPRESUM

NAZIV IZDANJA
„Nova ekonomija“
Izlazi mesečno

DIREKTOR I GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Biljana Stepanović

ART DIREKTOR
Dušan Đorđević,
Jovana Bogdanović

GRAFIČKI UREDNIK
I ILUSTRACIJE
Jovana Bogdanović

SARADNICI:
Bogdan Petrović, Miloš Obradović, Dragana Nikoletić, Biljana Bilakovčić, Jelica Stojančić, Branislav Krivokapić, Dušan Jurić, Tamara Nikčević, Zorica Marković, Ivana Pavlović

KOLUMNISTI:
Prof. dr Mihailo Crnobrnja
Bogdan Petrović
Nenad Milosavljević

FOTO:
Dušan Đorđević
Dragan Milošević

PANDEMIJA POGORŠALA STANJE DEMOKRATIJE U SRBIJI

Pandemija korona virusa negativno je uticala na izazove sa kojima se demokratija u Srbiji već suočava, pojačala je uticaj izvršne na zakonodavnu i sudsку vlast, a javili su se i pokušaji centralizacije informisanja i restrikcije medijskog izveštavanja, piše se u analizi koju je objavila Fondacija Fridrih Ebert (FES).

U prvom istraživanju „Demokratija i vanredno stanje: Odgovori na korona krizu na Zapadnom Balkanu, u Hrvatskoj i Sloveniji“, navodi se da je širom Evrope primećeno da se lideri pozivaju na vanredne okolnosti i narušavaju podelu vlasti uz oskudan otpor, kao i masovno smanjenje građanskih i političkih prava.

U analizi piše da su u Srbiji vlasti stale „mešane signale“ tokom početka krize, počevši sa izjavama člana Kriznog štaba za borbu protiv epidemije Branimira Nestorovića da je korona virus „najsmesniji (virus) u istoriji čovečanstva“.

„Diskurs je bio malo oprezniji, ali se ipak kretao između optimizma, šale i sarkastične poruke na dan prvog zabeleženog slučaja korona virusa u Srbiji, kada je predsednik (Aleksandar) Vučić izjavio da svakog dana 25 puta više ljudi umre od uboda komaraca nego od korona virusa. U roku od dve nedelje, kao i u većini Evrope, prestao je život kakav poznaje-

mo i diskurs se promenio gotovo preko noći“, navodi se u analizi.

FES u analizi podseća da je vanredno stanje uvedeno potpisima predsednika Republike, premijera i predsednice Skupštine, umesto glasanjem u parlamentu. „Tu odluku bi trebalo da odobri većina u parlamentu u roku od 48 sati ili čim bude u mogućnosti da se sazove. Ako parlament ne odobri odluku koju donose predsednik,

premijer i predsednik Skupštine, ona će biti odmah ponишtena na prvoj narednoj parlamentarnoj sednici“, piše u analizi. Prema FES-ovoj analizi, mere karantina u Srbiji praćene su pravnom nesigurnošću, nedostatkom jasnih i sistematizovanih uputstava za građane i sumnjama u kršenje prava građana, uključujući hapšenja zbog kršenja izrečenih mera izolacije uprkos nedostatku obaveštenja.

EBRD za Srbiju namenio 700 miliona evra

Evropska banka za obnovu i razvoj odobriće veća sredstva od ranije planiranih za pomoć kompanijama u Evropskoj uniji. Zapadnom Balkanu namenjeno je zajedno sa kapitalnim ulaganjima od 1,3 do 1,5 milijardi, a Srbiji između 700 i 750 miliona evra, izjavila je direktorka Evropske banke za obnovu i razvoj za Zapadni Balkan Žužana Hargitai.

Od iznosa namenjenog Srbiji, oko 40 odsto novca biće usmereno kao podrška preduzećima zbog situacije sa pandemijom korona virusa. Za domaća preduzeća opredeljeno je oko 400 miliona evra, a za kredite mogu aplicirati mikro, male i srednjih firmi, kao i velike kompanije. Kreditni uslovi zavisiće od sektora proizvodnje i rizika, za obrtna sredstva krediti će se davati na najviše dve ili tri godine, a za investicije od pet do sedam godina.

„Već imamo potražnju od naših partnerskih banka od 200 miliona evra i očekujemo da ćemo ove kreditne linije potpisati da kraja juna. To je samo početak. Očekujemo da ćemo pružiti i nove kredite linije do kraja godine. Znači, 200 za početak i videćemo kakva će biti dalja potražnja banaka. Trenutno imamo osam ili devet projekata, od toga samo su dva preduzeća tražila kredit za obrtna sredstva, a ostali nastavljaju da investiraju“, izjavila je Hargitai. Ona kaže da je od 150 miliona od ukupne sume namenjene Srbiji predviđeno za državna preduzeća. „Za javni sektor planirano je 150 miliona. Imamo projekte koji su u pripremi, to su kapitalna ulaganja. U kontaktu smo sa gradovima i komunalnim preduzećima, da ukoliko bude potrebno uključimo i mogućnost kreditiranja za obrtna sredstva“, rekla je Hargitai.

EBRD namenila Srbiji između

700
i
750
miliona evra

Seljak spasava srpski BDP u 2020. godini

Srbija će zbog pandemije virusa kovid-19 imati manji pad bruto domaćeg proizvoda (BDP) od drugih evropskih zemalja, prvenstveno zbog strukture ekonomije, odnosno većeg učešća poljoprivrede i prehrambene industrije u BDP, a manjeg udela visokosofisticiranih grana, ocenio je glavni ekonomista Fiskalnog saveta Danko Brčerević.

On je rekao da je ideo poljoprivrede Srbije u BDP 7,5 odsto, dok je u centralnoj i istočnoj Evropi 3,5 odsto, u zapadno-evropskim zemljama manje od dva odsto, a slično je i sa prehrambenom industrijom. „To su grane privrede koje u ovoj zdravstvenoj krizi neće pretrpeti toliko veliku štetu kao, na primer, auto-industrija ili turizam i zato će pad BDP Srbije biti manji, a oporavak brži“, rekao je Brčerević.

On smatra da je „veoma dobro što je to prepoznao Međunarodni monetarni fond (MMF), jer je u narednim danima i mesecima neophodno veliko zaduživanje države“, što će uz „relativno optimistične prognoze kredibilnih međunarodnih institucija, sigurno biti olakšano“. Srbiji će to, kaže Brčerević, značiti da ima bolje „karte“ pred investitorima, i verovatno će zbog toga dobiti niže kamate i generalno bolje uslove za zaduživanje.

Prema ranijim projekcijama MMF-a, Srbija će ove godine zabeležiti pad BDP od tri odsto, a sledeće godine imaće pričvršćeni rast od 7,1 odsto.

Kod kojih stranih država se Vlada Srbije zaduživala

Prema analizi Parlamentarne budžetske kancelarije (PBK), Srbija je na kraju 2019. godine stranim državama i njihovim razvojnim fondovima dugovala 4,1 milijardu evra. Obaveze Srbije po osnovu ovih kredita su tokom godine porasle za 410 miliona evra (kada se isključi uticaj promene kursa), što čini skoro polovinu ukupnog rasta javnog duga u 2019. godini.

Od država od kojih je Vlada Srbije pozajmljivala novac na kraju 2019. godine, najveći su bili dugovi prema vladama Emirata Abu Dabi, Kine, Rusije, Kuvajta i Azerbejdžana. Stranim državama Srbija duguje 4,1 milijardu evra, što čini skoro 17 procenata ukupnog javnog duga Srbije. Ukupan dug opštih države Srbije na kraju 2019. iznosio je 24,4 milijarde evra, dok je na kraju 2012. godine iznosio 18,3 milijarde evra.

Prema analizama PBK, ideo duga prema stranim državama u odnosu na ukupan dug raste od 2016. godine. Tada su krediti stranim vladama iznosili ukupno 3,1 milijardu evra (12 odsto ukupnog duga), dok su danas narasli na 4,1 milijardu (17 odsto). Povećanje se odnosi na kinesku Export-Import banku, od koje je Srbija uzela kredit za putnu i železničku infrastrukturu, Fond za razvoj Emirata Abu Dabi, od kojeg je uzet kredit za budžetsku podršku, te kredit Vlade Ruske Federacije za nabavku robe i usluga za rekonstrukciju železničke, koji se kupuju ekskluzivno od ruskih preduzeća.

VOĆARI IMAJU ŠANSU ZA IZVOZ

Proizvodnja voća i povrća u Srbiji nastavila se i tokom pandemije korona virusa zbog povećane tražnja, a radilo se i na realizaciji svih ranije ugovorenih poslova uprkos povećanim troškovima u lancu snabdevanja, transportu, otežanom kretanju radnika, kao i manjku radne snage, konstatovano je na onlajn panelu Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID).

Gubici na tržištu postoje usled prestanka rada ugovornitelskog sektora i pijaca, dok su maloprodajni lanci moralni da prilagode poslovanje skraćenom radnom vremenu, čemu su i dobavljači morali da se prilagode, rečeno je na panelu održanom u sklopu Projekta za konkurentnu privredu, koji je deo inicijative „Svet hoće domaće“.

Na panelu „Industrija svežeg voća i povrća: prepreke i prilike u doba krize“ istaknuto je i da izvoz ipak nije zaustavljen, uprkos neizvesnosti vremena potrebnog za isporuku, kao i za proveru dokumentacije. Glavnu šansu predstavlja veći plasman robe na domaćem tržištu i izvoz u zemlje koje ne mogu da uvoze robu iz Španije, Italije i drugih zemalja koje su značajnije pogodene virusom.

Inicijativa „Svet hoće domaće“ pokrenuta je septembra 2018., i predstavlja važno mesto za promociju i edukaciju domaćih proizvođača visokokvalitetne hrane.

DA

Nebojša iz Beograda vs. Jovana iz Kikinde

Jovana Popović, umetnica iz Kikinde, uhapšena je 24. marta, 10 dana nakon dolaska iz Crne Gore u Srbiju. Ona je navodno prekršila meru obavezne izolacije, iako joj nikakvo rešenje nije uručeno, niti je u Srbiji u tom trenutku bilo na snazi vanredno stanje. Puštena je posle čak 20 dana pritvora u Zabeli, a mnogi smatraju da je sve ovo posledica njenog političkog, antirežimskog angažmana. Njeno puštanje jeste lepa vest, ali još lepše će biti da ne zaboravimo ovu epizodu bešašća iz korona-krize.

Zavolesmo i statistiku

U kineskom gradu Vuhanu, u kojem je epidemija korona virusa eksplodirala pre oko dva meseca, 19. marta nije bilo nijedne nove zaražene osobe. Oni su proglašili kraj epidemije, a život se polako vraća u normalu. U moru sumornih informacija, ovo je jedna od retkih lepih vesti. Makar za trenutak da pogledamo u budućnost kakvoj se i sami nadamo.

Izuzetak od pravila

Koliko god izgledalo da se situacija sa COVID-om 19 ne nazire kraj, brojke ipak govore da epidemija na globalnom nivou polako počinje da pada. Više od četvrtine zaraženih se oporavilo i taj procenat polako raste. Jeste da već sada moramo da razmišljamo o predstojećoj ekonomskoj krizi koja je sasvim izvesna, ali za početak, bilo bi dobro da to možemo da radimo na slobodi.

A u belom svetu...

Za razliku od Srbije, gde gradani ni u jednom trenutku nisu dobili preciznu informaciju nadležnih kada će početi vraćanje normalnom životu, u Nemačkoj, Austriji, Luksemburgu i Češkoj nadležni su precizno najavili kada se koje mere ukidaju i kako će teći normalizacija života. Ove zemlje pritom nisu izdaleka imale tako oštре mere kao Srbija. Nama je ostalo samo da gledamo preko plota, da se nadamo da ćemo uskoro tako i mi da priželjkujemo da i mi imamo - pravu državu.

Može i ovako

Da zbrinjavanje obolelih od korone može da bude ne samo efikasno, već i dostojno čoveka, pokazao je grad Šabac. Privremena bolnica za one sa lakšim simptomima opremljena je potpuno novim inventarom, uz poštovanje svih zaštitnih mera i higijenskih standarda. Baš onako kako je premijerka Ana Brnabić zamisljala da izgleda bolnica na Sajmu, a na kraju baš i nije izgledala.

Kadrovi

Taman kad je epidemija počela da jenjava, virus korona ušao je u nekoliko gerontoloških centara. Samo u Nišu zarazio je 139 korisnika. Direktor tog centra je uhapšen, a predsednik Srbije Aleksandar Vučić je izjavio da jeste krv i on, ali i deca korisnika centra koja su im dolazila u posete. Možda. Ali biće da je tu ipak najveća krivica onih koji su tog istog direktora onomad partiski zaposlili na odgovornu funkciju, što u ovoj situaciji neko eto može da plati životom.

Previše je

Za vrlo kratko vreme donet je skandalozan zaključak o centralizaciji informisanja o virusu korona, uhapšena je novinarka Ana Lalić i konferencije za štampu su zatvorene – za štampu. Zaključak je ukinut, Ana Lalić je puštena, a konferencije su ostale zatvorene. Ako je i od Miloševićevog ministra informisanja, mnogo je.

Pamet

Po priznaju zvaničnika, više od 90 odsto građana u Srbiji poštovalo je sve mere Vlade Srbije za borbu protiv virusa COVID-19. Bilo je dakle svega nekoliko procenata onih neposlušnih, ali to Vladu i doktore nije sprečavalo da kao jedine krvce označavaju isključivo građane. I šta su radili? Ono što je jedino logično. Poočtravali mere za sve nas. Zašto bismo pokušali da problem rešimo sa onima koji ga prave kad je tu stara, dobra represija?

Izvor panike

Gotovo svaki put kada se predsednik Srbije Aleksandar Vučić u proteklih mesec dana pojavi na televiziji, nakon toga je usledila panika i stampedo građana na markete i apoteke. Fali još samo malo pa da nam to postane uslovni refleks, da krenemo u panicičnu bežanju čim ga vidimo. Ali ne do marketa, nego preko granice.

Zlo

Da zlo nikada ne spava, pokazao je slučaj „Levijatana“, čiji su članovi upali na posed romske porodice na Dorćolu i uz pretnje i matretiranje oduzeli im psa koji je navodno zlostavljan. Ispostavilo se da pas uopšte nije zlostavljan, a pokrenuta je i istraga. Krajnje je vreme da država ovoj nasilničkoj grupi kaže: „Dosta!“ Ili možda ni za to nema snage, kao onomad za borbu sa huliganima?

NE

NE BUSINESS INFO GROUP

Sada je pravo vreme da mislimo na druge malo više nego na sebe. Budimo solidarni!

Igor Brakuš, radio voditelj

NE BUSINESS INFO GROUP

POMOZITE, PRISKOČITE, DONIRAJTE.

Svaka pomoć nekome je velika.

Biljana Stepanović, glavna i odgovorna urednica Nove Ekonomije

NE BUSINESS INFO GROUP

Svi poznajemo neke starije komšije iz svojih zgrada. Ponudimo im pomoć, značiće im i osećaće se sigurnije.

Nenad Milosavljević, Njuž.net

NE BUSINESS INFO GROUP

U Srbiji ima 220 hiljada penzionera koji nemaju prihode, ogroman broj majki sa decom je bez primanja, mnogo dece bez roditeljskog staranja. U hermetički zatvorenoj sredini ne može im niko pomoći osim nas. Budimo ljudi!

Božo Prelević, advokat

NE BUSINESS INFO GROUP

Novo vreme će sigurno dovesti i do „nove ekonomije“, novih prilika, izazova i odgovornosti. Pokažimo najviši nivo socijalne inteligencije – budimo asocijalni, distancirajmo se jedni od drugih, kako bismo sačuvali jedni druge.

Minja Miletić, voditeljka N1 TV

NE BUSINESS INFO GROUP

Moram reći da osećam zahvalnost prema mlađim prijateljima, komšijama i poznanicima koji su ponudili pomoć za nas najstarije ali to važi i za sve. Najvažnije je da nismo sami.

Filip David, književnik

NE BUSINESS INFO GROUP

Dragi prijatelji, kolege, saradnici, odazovite se solidarnosti sa organizacijom Dečje srce koja pomaže mladima sa smetnjama u razvoju!

Božidar Andrejić, novinar

NE BUSINESS INFO GROUP

Ne gledajte samo sebe. Na duži rok se solidarnost više isplati.

Dušan Pavlović, profesor Fakulteta političkih nauka u Beogradu

NE BUSINESS INFO GROUP

Korona nas testira: ne širi virus, ne širi lažne vesti!

Ljubica Gojić, novinarka

NE BUSINESS INFO GROUP

Evropo, pogledaj nas! Briselelee, pogledaj nas!

Danica Vučenić

NE BUSINESS INFO GROUP

Zarazimo društvo virusom empatije, udimo u cipele drugog i učinimo sve da delimo, pomaze, nudimo se, od telefonskog poziva, virtuelnog druženja do konkretnog rešavanja naizgled malih problema koji su možda nekome životno pitanje.

Veran Matić, predsednik Upravnog odbora Fono B92

NE BUSINESS INFO GROUP

Budite solidarni – možda neke mame nemaju decu da im pomognu, možda neke tate sede same u kući i čekaju da im neko pozvoni. Solidarnost sa svima našima, a danas smo svi "naši".

Dragoljub Draža Petrović, glavni i odgovorni urednik lista Danas

Danska i Poljska ne pomažu kompanijama registrovanim u poreskim rajevima

Danska i Poljska neće pružiti finansijsku pomoć zbog pandemije korona virusa kompanijama koje su registrovane u takozvanim poreskim rajevima,javlja Business Insider.

Dansko ministarstvo finansija saopštilo je 20. aprila da je program za pomoć produžen do jula, ali je naglasilo da firme bazirane u ofšor poreskim rajevima neće biti pokrivena.

„Kompanije koje traže pomoć nakon prodžetka aranžmana moraju platiti u skladu sa međunarodnim sporazumima i nacionalnim pravilima. Kompanije bazirane u poreskim rajevima prema smernicama Evropske unije ne mogu dobiti kompenzaciju, utoliko što ih je u skladu sa zakonima EU i bilo kojim drugim međunarodnim obavezama moguće isključiti“, navodi se u saopštenju.

Poljska je 8. aprila donela slične mere. Premijer Mateuš Moravjecki izjavio je da velike kompanije koje žele deo od oko pet i po milijardi evra iz sredstava za pomoć moraju da plate porez, i doda da treba „završiti sa poreskim rajevima“, koji su „propast modernih ekonomija“.

Među najpoznatijim poreskim rajevima nalaze se Gibraltar, Bahami, Andora, Bermudi, Britanska Devičanska ostrva, Kajmanska ostrva i Panama.

Francuska za dva meseca izgubila 120 miliona evra

Procenjuje se da je francuska ekonomija tokom skoro dva meseca vanrednih mera izolacije za suzbijanje korona virusa pretrpela gubitke od oko 120 milijardi evra, javlja mreža France24.

Francuska ekonomski opservatorija (OFCE) saopštila je da je bruto društveni proizvod Francuske za skoro dva meseca, od početka vanrednih mera, pao za 32 odsto, što predstavlja pet odsto BDP-a za celu 2020. godinu. OFCE procenjuje da je „javna administracija apsorbovala skoro 60 odsto pada nacionalnog prihoda“, a preduzeća 35 odsto, i da će oporavak zavisiti od toga koliko građani Francuske butu trošili nakon ukidanja vanrednih mera.

Procenjuje se da su Francuzi uštedeli 55 milijardi evra trošeći manje od zaradenog novca od 17. marta, kada su mere stupile na snagu. Ipak, ne očekuje se da će oni taj novac „potpuno ili brzo“ potrošiti, zbog daljih neizvesnosti izazvanih korona virusom. To znači da gubitak od 120 milijardi evra neće brzo biti nadoknaden.

Francuski ministar rada saopštio je da je 9,6 miliona građana Francuske, odnosno svaki sedmi, zbog epidemije korona virusa moralio da pređe na režim skraćenog rada. Ranije je francuski ministar zadužen za budžet Žerald Darmanin rekao da se zbog uvođenja vanrednih mera očekuje da deficit u budžetu za ovu godinu dosegne onaj iz vremena nakon Drugog svetskog rata. „Naša zemlja ovakav deficit nije videla od Drugog svetskog rata. Svaki dan, svaka nedelja izolacije... pogoršava stanje naših javnih finansija“, rekao je Darmanin i doda da će javni dug Francuske premašiti 115 odsto BDP-a. Prošle godine, javni dug Francuske bio je nešto niži od 100 odsto BDP-a zemlje.

REUTERS

Folkswagen mora da plati odštetu nemačkim potrošačima

Nemački proizvođač automobila Volkswagen nagodio se u sporu sa nemačkim potrošačima zbog ranijeg nameštanja testova za emisiju štetnih gasova i za sada će platiti 620 miliona evra, javlja agencija Rojters. Volkswagen se nagodio sa 200.000 od 260.000 tužitelja u postupku koji je pokrenula nemačka grupa za zaštitu potrošača VZBV, dok je 21.000 slučajeva još uvek pod razmatranjem.

Moguća isplata odštete kreće se od 1.350 do 6.250 evra po automobilu, u zavisnosti od godišta i modela automobila. Volkswagen je za troškove svih nagodbi po tužbi VZBV izdvojio ukupno 830 miliona evra.

Nagodba sa potrošačima još jedan je korak u naporima nemačke kompanije da sanira štetu, nakon što je

The Telegraph

Britanski prodajni lanci u problemima uprkos pomoći

Više od pola britanskih prodajnih lanaca koji ne prodaju hranu moglo bi ostati bez novca i propasti ako vanredne mere za sprečavanje širenja korona virusa ostanu na snazi do leta, piše Telegraf.

Većina prodajnih lanaca morala je da zatvori radnje, a mnogi su prekinuli i prodaju putem interneta, jer je potrošnja pala, a zaposleni odbijaju da rade zbog rizika od korona virusa. Analitičari kompanije Retail Economics i konsultantske firme Alvarez & Marsal procenjuju da je tokom trajanja mera izolacije prodaja pala za čak 70 odsto, što znači da će prodavci ove godine pretežno ostati bez zarade.

Pola od 34 najveća lanaca za prodaju sada su u opasnosti da bankrotiraju u roku od šest meseci ukoliko se ekonomija ne vrati u normalnu, uprkos Vladinim merama za pomoći, kažu analitičari. Pet takvih kompanija je i pre početka pandemije počelo da ostaje bez novca.

Deutsche Welle

Ugroženi veliki infrastrukturni projekti Kine

Domaći ekonomski izazovi zbog epidemije korona virusa verovatno će naterati Kinu da umanji skupe infrastrukturne projekte, kao što je transkontinentalna inicijativa Pojas i put, piše Dođe vele.

Pandemija je izazvala odlaganja i prekide izvođenja projekata u okviru Pojasa i puta, jer vanredne mere izolacije za sprečavanje širenja virusa onemogućavaju dolazak radnika na gradilišta i snabdevanje potrebnim materijalom. Već su pogodenici projekti u Indoneziji, Kambodži, Maleziji, Pakistanu i Sri Lanki, koji vrede milijarde dolara.

Prema izveštaju njujorške konsultantske kompanije Rodijum (Rhodium Group), kriza usled pandemije će verovatno ograničiti mogućnost kineskih finansijskih institucija da troše na projekte u inostranstvu, jer moraju da se opredede između ulaganja u oporavak domaćeg zdravstva i ekonomije i stranih zajmova. U izveštaju se navodi da će kreditiranje verovatno biti ograničeno i „lavinom ponovnih pregovora oko dugova“, koja predstoji zbog ekonomskog šoka koji je pandemija korona virusa izazvala.

„Kina neće moći da daje ogromne kredite koje smo videli u prošlosti, na primer za projekte velikih železnicica, luka ili brana. Kineske banke koje se suočavaju sa pometnjom na domaćem terenu možda neće imati dovoljno novca za nove velike zajmove zemljava u razvoju. Osim toga, kinesko javno mnjenje bi moglo kritikovati preusmeravanje važnih sredstava sa domaćeg na strana tržišta“, rekla je glavna autorka izveštaja Agata Kac za Dođe vele.

Kineske banke već su polako počele da usporavaju sa kreditiranjem projekata u okviru Pojasa i puta i pre trenutne krize, jer je Peking htio da unapredi kreditorsku praksu zbog kritika iz sveta. Očekuje se da će pandemija samo ubrzati taj trend.

„Jedan od svakih pet dolara koje je Kina pozajmila je već potencijalno u nevolji. Ali ako na to dodate korona virus, doći će do shvatanja da se načini i kvalitet kreditiranja moraju popraviti“, kaže Kac.

The Guardian G

„Zelena“ energija za oporavak od pandemije

Proizvodnja energije iz obnovljivih izvora mogla bi biti pokretač ekonomskog oporavka od pandemije korona virusa, tako što bi podstakla globalnu dobit bruto domaćeg proizvoda od skoro sto hiljada milijardi dolara (92 hiljade milijardi evra) do 2050. godine, piše Gardjan.

Međuvladina Međunarodna agencija za obnovljivu energiju (IRENA) objavila je izveštaj u kojem se navodi da bi ubrzavanje investicija u obnovljivu energiju moglo da napravi ogromne pozitivne ekonomске efekte, dok u isto vreme pomaže rešavanju problema globalnog zagrevanja.

Generalni direktor agencije Frančesko la Kamera izjavio je da je globalna kriza izazvana pandemijom korona virusa otkrila „duboke ranjivosti trenutnog sistema“ i pozvao vlade zemalja da uđu u obnovljivu energiju kako bi pokrenuli ekonomski rast i pomogli ostvarenju ciljeva u vezi sa klimatskim promenama.

Izveštaj IRENA-e pokazuje da bi ubrzavanje investicija u obnovljivu energiju do 2050. godine globalnom BDP-u donele 98 hiljada milijardi dolara (90 hiljada milijardi evra) više od scenarija „po starom“, sa povratom od tri do osam dolara na svaki uloženi dolar. Prema izveštaju, u narednih 30 godina bi se broj radnih mesta u sektoru za obnovljivu energiju učetvorio na 42 milijarde, što bi poboljšalo globalno zdravlje.

„Ubrzavanjem ulaganja u obnovljivu energiju i postavljanje energetske tranzicije za centralni deo šireg oporavka, vlade bi ostvarile višestruke ekonomске i društvene ciljeve, u težnji za čvrstom budućnošću koja nikoga neće zapostaviti“, rekao je La Kamera.

U izveštaju se navodi i da bi zamenom upotrebe fosilnih goriva obnovljivim izvorima energije emisije ugljen-dioksida u energetskoj industriji mogle da se smanje za 70 odsto do 2050. godine.

ULTIMATIVNI STRES-TEST ZA PREDUZETNIKE

► **MILIVOJE ČALIJA**, suvlasnik porodičnog brenda ovsenih kolača „Andeli“

Naš biznis je prilično pogoden, ali smo uspeli da održimo nivo rada, uz smanjen promet, ali i uz rad na smanjenju troškova. Mi smo „Andele“ pokrenuli iz opcije dostave, jer nas u početku nije bilo u lancima, tako da je nama koncept e-trgovine putem našeg web shop-a veoma blizak od samog početka. Činjenica da nam radnja ne radi i da lanci sa kraćim radnim vremenom imaju veći promet na esencijalnoj robi nas dodatno opterećuje. Sa druge strane, trudimo se da na troškovnoj strani napravimo pomake da bismo lakše prebrodili period ispred nas

Bračno-poslovni par Milica i Milivoje Čalić počeo je bukvalno od početka, a to znači od nule. Kad su krenuli u svoju poslovnu avanturu proizvodnje ovsenih kolača kao zdravije opcije u ishrani, imali su iskustvo u advertajzingu i medijima i strast da je ono što rade dobro. Postepeno su sticali znanja i iskustva i u prehrambenoj industriji, polako gradili biznis i postali svojevrsni ogledni primer iz gradnje i upravljanja brendom. "Andeli" se prodaju u svim velikim prodajnim lancima i izvoze u zemlje regiona. Ovo inovativno preduzeće je uspelo da zaokruži proizvodni proces tako da skoro ne pravi otpad. U proizvodnji i prodavnici koju poseduju zapošljavaju žene koje spadaju u teško zapošljive kategorije. Sa Milivojem Čalićem pričali smo o tome šta očekuju sada, posle vanrednog stanja izazvanog koronom, da li očekuju neku pomoć od

države i na koji način će se prilagoditi i sačuvati svoj posao.

Svi poslodavci iz sektora malog biznisa dobice tri minimalca za stalno zaposlene i mogućnost da odlože poreze i doprinose za iduću godinu. Da li vama kao privredniku znače ove mere pomoći?

Uprkos navodnoj privrženosti tržišnoj ekonomiji, Vlada Srbije je i ovoga puta demonstrirala da su joj nemali javni sektor i penzioneri u Srbiji, njih 1.780.000 u primarnom fokusu u odnosu na realni sektor koji daje presudni doprinos budžetu Srbije. Pomoć koja je najavljena je oblik podrške zaposlenima u realnom sektoru,

što je pohvalno, ali nažalost nedovoljno. Navedena kombinacija mera, podrška u vrednosti od 250 evra po zaposlenom i odlaganje poreza i doprinosa za 2021. ne rešavaju problem preduzeća koja će zbog drastičnog pada prometa i likvidnosti biti primorana da se zatvore. Ukoliko se preduzeća zatvore, biće zanimljivo videti od koga će nadležne institucije naplatiti odložene poreze i doprinose.

Ono što pre svega na psihološkom i na faktičkom planu najviše opterećuje, jeste činjenica da glomazan i neefikasan javni sektor, dakle sektor koji se skoro u potpunosti finansira od poreza i performansi realnog sektora, i dalje ima više prosečne plate od realnog sektora. Procene se kreću da su plate u javnom, dakle izdržavanom sektoru, za trećinu više od plata u realnom sektoru, koji taj sektor finansira.

Da li su mere zaksnile i da li je uopšte moglo brže?

Vlada je iznenadjuće brzo izašla sa nekim naznakama plana i to je za svaku pohvalu. Siguran sam da su iskoristili vreme da prostudiraju modele koje su primenile ili su planirale da primene zemlje sličnih kapaciteta. Pretpostavljam da nije moglo brže, pre svega zbog proceduralnih razloga, tako da su prve isplate najavljenе za maj.

Može li se očekivati da preduzetnici i mala preduzeća zaista ne otpuste zaposlene zbog ovih 250 evra u toku tri meseca?

Ovo je pitanje za milion dolara. U više navrata su sa naše strane, kroz Facebook grupu „Glas preduzetnika“ i kroz peticiju koja je nastala iz ove inicijative, dolazili predlozi koji nisu bili bazirani na podeli novca, već na oslabanju od obaveza za poreze i doprinose tokom trajanja vanrednog stanja i tri meseca posle ukidanja vanrednog stanja. Ukoliko dođe do ukidanja vanrednog stanja ući ćemo u letnji period koji je tek za par industrija „visoka“ sezona. Otud su naši zahtevi bili formulisani oko 3+3 ideje. Ovako, sve će se svesti na mogućnosti preduzetnika i njihov etos, da li će u ovom trenutku „braniti“ firmu od zatvaranja, „braniti“ zaposlene ili pokušati da „odbrane“ i jedno i drugo. Sektor malih privrednika u Srbiji zapošljava 629.000 ljudi.

Imate li neki predlog šta bi još, ili šta drugo u datim okolnostima i u zadatim mogućnostima, Vlada trebalo da uradi? Ili je savet privrednicima - pouzdajte se u sebe, ne očekujte previše od države?

Kada smo pokretali našu porodičnu „Andeli“ poslovnu avanturu, moja supruga i ja smo se trudili da u nju utkamo naše poslovno iskustvo, da primenimo pouke iz tudihi i sopstvenih grešaka, da se nadahnemo iz tudihi i sopstvenih do-tadašnjih uspeha. Svi ti parametri su

se ukrstili u našem biznis modelu i ovo stanje je ultimativni stres-test za svakog preduzetnika. Mi svi potičemo sa jednog izrazito ekonomski trusnog područja i nismo bazirali naš model samo na izvesnoj stabilnosti, pre svega na makroekonomskom planu, koja je u poslednjih nekoliko godina evidentna. Iskreno, nismo očekivali pomoć od države niti smo računali na nju, ali je svaka pomoć dobrodošla.

Naši predlozi su bili sledeći: da se mikro i malim preduzećima i preduzetnicima otpiše porez na dohodak, doprinosi i porezi dok traje vanredno stanje plus tri meseca od dana ukidanja vanrednog stanja; da se odloži naplata PDV-a dok traje vanredno stanje plus tri meseca od dana ukidanja vanrednog stanja i da se omogući otpłata PDV-a na rate; da se mikro i malu preduzeću i preduzetnici oslobođe naplate komunalnih naknada i ostalih nameta opština i gradova dok traje vanredno stanje plus tri meseca. Uz sve ovo, predlagali smo da država ne isplati obećanih 100 evra po punoletnom građaninu, već da osmisli vaučerski model u toj vrednosti za kupovinu domaćih proizvoda i usluga. Na taj način bi se dala vrlo konkretna podrška domaćoj privredi.

Rekli ste da je ova situacija svojevrsni stres-test za preduzetnike. Očekujete li masovnu propast malih biznisa posle korone, ili su oni ipak dovoljno žilavi, navikli na loše uslove, pa će se nekako preorientisati i održati?

Mi smo svi potekli iz vrlo turbulentnih ekonomskih uslova. Za naše društvo je čak i stabilan dinar presedan u poslovanju. Kada preživite devedesete i hiperinflaciju, a istorijski potičete iz zemlje koja je tokom osamdesetih mahom bila u bankrotu, svako ko posluje ili nastoji da posluje u Srbiji poseduje izvesnu otpornost i žilavost za ovakve okolnosti. Država treba pažljivo da prati dinamiku na tržištu i da intervencijom spreči kolaps malih biznisa, jer mali biznisi generišu respektabilan ideo BDP-a Srbije. Na putu invencija u Srbiji stoji samo fiksacija

većine državnog službom. A to je duboko frustrirajuće.

Šta vaše preduzeće preduzima tokom korone?

Naš biznis je prilično pogoden, ali smo uspeli da održimo nivo rada, uz smanjen promet, ali i uz rad na smanjenju troškova. Mi smo „Andeli“ pokrenuli iz opcije dostave, jer nas u početku nije bilo u lancima, tako da je nama koncept e-trgovišne putem našeg web shop-a veoma blizak od samog početka. Ponosni smo što uspevamo da isporučimo sve poružbine dan za danom u Beogradu, dok se čak i veliki sistemi muče sa dostavom i dostavljaju sa dužim rokom. Van Beograda se oslanjam na kurirske službe i ne naplaćujemo dodatno uslugu dostave. Smatramo da naši proizvodi treba da budu jednako dostupni svim građanima Srbije. Deo koji je pogoden ovom situacijom je naše prodajno mesto, koje je zatvoreno od uvođenja vanrednog stanja. Činjenica da nam radnja ne radi i da lanci sa kraćim radnim vremenom imaju veći promet na esencijalnoj robi nas dodatno opterećuje. Sa druge strane, trudimo se da na troškovnoj strani napravimo pomake da bismo lakše prebrodili period ispred nas.

Pravite li plan rada, možda restrukturiranja, neke inovacije posle korone?

Prvi cilj je konsolidovati se i vratiti se u uobičajeni ritam, pre vanrednog stanja. Planove koji se tiču unapređenja proizvodnog procesa odložili smo za vreme posle korone, kao i lansiranje novih proizvoda. Naše ideje se kreću ka inovativnim i nutritivno naprednjim proizvodima, a naš fokus jeste i dalje će biti u domenu teških trenutaka u narednom periodu.

Da li očekujete pad cena i robe i radne snage kad se poslovanje nastavi i postepeno normalizuje?

O tome je vrlo teško govoriti u ovom trenutku. Do pada vrednosti robe može doći u slučajevima neprodate robe sa lagera,

DO PADA VREDNOSTI ROBE MOŽE DOĆI U SLUČAJEVIMA NEPRODATE ROBE SA LAGERA, I LI ROBE KOJOJ ISTIČE ROK. ZATO JE UPRAVLJANJE LAGEROM SIROVINA I FINALNE ROBE OD ESENCIJALNE VAŽNOSTI U OVIM OKOLOSTIMA

ili robe kojoj ističe rok. Zato je upravljanje lagerom sirovina i finalne robe od esencijalne važnosti u ovim okolnostima. Mogući pad cene radne snage nas ne radije na ljudskom nivou, te se nadamo da do toga neće doći.

Vi ste imali strategiju postepenog, reklo bi se ograničenog organskog rasta, a očigledno je da ste mogli više da se proširite. Da li sad u ovoj krizi ispada da se više isplati širiti se manje nego više, što je na prvi pogled suprotno logici biznisa?

Jedan od ključnih aspekata vođenja biznisa je upravljanje rizicima. Mi smo se odlučili da budemo mali i „spori“ jer tako imamo veću robušnost i manju izloženost rizicima u nepredviđenim okolnostima poput ove.

Slučaj sa pandemijom potvrđuje da je naš konzervativan pristup razvoju, naš organski razvoj, otporniji na udarce od konvencionalnog, agresivnog pristupa.

Ko će prema vašoj proceni najlakše, a ko će najteže da se izvuče?

Sistemi koji imaju najviše unutrašnjih rezervi i mogućnosti zaduživanja će ovu krizu nekako prebroditi. Grane industrije sa niskom likvidnošću će pak imati teških trenutaka u narednom periodu. Žilavost jednog poslovnog modela nije posledica slučajnosti, već promišljanja. Nažalost, u ovim okolnostima će se lako sagledati ko je dobro uradio „domaći zadatak“ a ko ne. Ove okolnosti su ogroman test za sve industrije i tek nekoliko njih će iz ovih okolnosti izaći neokrvnuto. Zamislite da ste danas proizvođač ili diler automobila. Ili vlasnik restorana. Turistička ili koncertna agencija. Zamislite da ste zaposleni u naftnom biznisu, da ste vlasnik pumpe ili dobavljač goriva. Zamislite da ste proizvođač garderobe. Zamislite da radite u advertajzingu. Svima će biti potrebno puno invencije da se tokom krize i posle nje izbore sa iskušenjima koja su pred nama.

Mala preduzeća i preduzetničke radnje su uglavnom porodičan biznis. Da li i u tome leži njihova snaga sada u krizi, jer su kompaktnija i više „grizu“?

Apsolutno. Mala preduzeća jesu mahom porodične firme i u ovim okolnostima bord vlasnika munjevito donosi odluke. Porodične firme obično imaju vrlo niske „overhead“ troškove administracije jer su članovi porodice obično involuirani u kritične parametre poslovanja. To danas porodične firme čini stabilnijim.

Vidite li mogućnost za nove načine poslovanja, više preko interneta?

Internet, tačnije e-trgovina je za Srbiju skoro neistražena teritorija. Mi naš web shop na „Andeli“ sajtu doslovce doživljavamo kao još jedan kanal prodaje. Ovo je trenutak kada svi okasneli u e-trgovini treba u hodu da istraže mogućnosti ovog kanala. A one nisu male. Kriza je, kao što znamo, uvek priлиka!

Vi zastupate tezu da će ova globalna kriza izazvana virusom za rezultat imati društvo bazirano na nekim boljim, etičkim premisama, a ne samo na profitu. Neki ekonomisti, pak, misle suprotno - da je ovo idealna prilika da mala grupa superbogatih još čvršće zavlada svetom i da pokupuje resurse po niskoj ceni. Na čemu zasnivate svoj optimizam?

Neka moja razmišljanja sam podelio na blogu našeg sajta i odjek na tekst je bio vrlo priyatno iznenadenje. Mislim da smo na globalnom nivou kao društvo u poznoj fazi korporativnog kapitalizma koji je pre svega bazirano na konzumerizmu. Ovaj vek sasvim sigurno neće biti baziran na konzumerizmu kao prošli.

Sa druge strane, ne može se reći da čovečanstvo generalno ide u pogrešnom smeru, jer su mnogi gigantski pomaci

napravljeni, ali su izvedeni u jednom dugackom vremenskom periodu. Tekovine dvadesetog veka su obavezne penzije, zdravstveno osiguranje, koncept godišnjih odmora, obavezna vakcinacija, welfare sistemi u mnogim zemljama. Obrazovanje je postalo pristupačnije nego ikad, a svest o globalnom zagrevanju i ekologiji će definisati plafon do kojeg će se kretati dalji ekonomski razvoj. Doći će do svojevrsne promene paradigme ekonomije kakvu poznajemo, jer je postojeći model prevaziđen i suštinski destruktivan.

Pandemija u kojoj smo, zapravo je dodatno kreirala fokus upravo na te teme, tako da je duži vremenski period ispred nas vrlo uzbudljiv po pitanju daljeg razvoja. Naravno, prva reakcija će biti još jedna populistička kontrakcija koju će populistički političari iskoristiti eksploratišući preplašenost prosečnog glasača ovim aktuelnim okolnostima. Ako se pak fokusiramo na srednji ili dalji rok ili na generaciju iza nas, perspektiva deluje vrlo uzbudljivo.

tel: +381669014111 ; +381691014111

www.jestivekorpice.rs

lanatestenine@hotmail.com

Državni zvaničnici često govore da Srbija ima dovoljno novca, deviznih rezervi i rezervi zlata i da će krizu izazvanu korona virusom podneti lakše nego druge zemlje. Kurs dinara je stabilan, inflacija pod kontrolom, a ukupne devizne rezerve iznose 13,11 miliardi evra. Kada se od toga odbiju sredstva poslovnih banaka, koja drže po osnovu obavezne rezerve, neto devizne rezerve su u martu iznosile 10,94 milijarde evra.

Prema važećem Zakonu o Narodnoj banci Srbije, devizne rezerve ne mogu se koristiti za bilo koju vrstu pomoći ili investicija u privredi, osim ako se zakon ne promeni. Da li je potrebna šira stručna rasprava o načinima izlaska iz krize i korišćenju deviznih rezervi, da li treba držati skoro fiksni kurs dinara ili pustiti pad vrednosti dinara, na koji način voditi monetarnu politiku, u nedostatku društvenog dijaloga „Nova ekonomija“ je tražila mišljenja od dva bivša guvernera NBS, bivšeg predsednika Saveta guvernera Srbije i bivšeg člana Saveta guvernera nekadašnje Jugoslavije.

NE TREBA ZAZIRATI OD POVEĆANJA JAVNOG DUGA

KORI UDĐOVIČKI,
direktorka CEVES-a i bivša guvernerka
Narodne banke Srbije

Jedina realna dodatna pomoć koju je država u ovom trenutku obezbedila privredi (ako se ne računa odricanje od kamata i penala na odloženu otplatu obaveza prema državi) jeste isplata minimalaca. Kao izvor likvidnosti isplata minimalaca takođe kasni, ali se ove isplate ipak bitno razlikuju od ostalih mera jer je samo u njihovom slučaju reč o bespovratnoj pomoći, a ne o pozajmici

Srbija ne pamti da je u istoriji „uspešno“ štampala novac – u 90-im nas je ono koštalo ekonomskog blagostanja dve generacije građana. To ne znači da novac ponekad ne treba da se štampa. Ova kriza je takav trenutak. Problem nije da li štampati, već kad i kako. „Kad“ je bilo juče. Prošlo je već šest nedelja od uvođenja vanrednog stanja, a do privrede Srbije su dosegle samo one mere ekonomskog pomoći koje odlažu isplatu poreza i doprinosa na plate prema državi i prema bankama. Kako vreme odmiče, potencijalni efekti štampanja novca postaju sve manji. Proizvodnja u toku vanrednog stanja biće niža, a broj privrednika koji će iz njega izaći prezaduženi biće veći nego što je moralno da bude. Sad je važno da mere pomoći privredi zaista promene i olakšaju uslove njihovog poslovanja. Isplata minimalaca će da odigra bitnu ulogu, ali priprema sprovodenja ostalih mera, osim što kasni, ne obećava. Da bi se privrednicima koji još uvek mogu da spasu poslovanje pružila realna pomoć, neko mora da preuzme ogromno povećani rizik u ovim uslovima. Taj neko može samo biti država. Veliki deo srpske privrede živi i „obrće kapital“ oslanjajući se samo na sopstvene rezerve. To je u ovim uslovima bila dosad srećna okolnost – mala privreda u Srbiji bila je u stanju da nastavi da posluje i onda kad su na svetskim tržištima mnogi krenuli da krahiraju, jer su im presahнуli izvori kreditiranja. Međutim, te su rezerve u prethodnim sedmicama oštro smanjene. Ako želimo da se sad ta privreda ne zaglibi u blatu nelikvidnosti i međusobnih dugovanja, nešto mora istinski da se promeni u uslovima njihovog poslovanja. Za sada, olakšana likvidnost koju je NBS na vreme krenula da ubrizgava u finansijski sistem ne stiže do njih. Ona stiže samo do najbolje uspostavljenih bankarskih klijenata. Većina srpske privrede to nije. Skoro polovina malih i srednjih preduzeća i preduzetnika, a da ne govorimo o poljoprivrednicima, uopšte ne uzima bankarske kredite. Od one polovine koja se zadužuje, mnogi to rade samo povremeno. Zasad, podrška kreditiranju banaka neće, kao što je najavljen, bitnije da promeni uslove u kojima posluje srpska privreda. U ovim neverovatno neizvesnim i svakako visokorizičnim uslovima banke mogu samo vrlo oprezno proširiti krug onih sa kojima rade. I pod najboljim uslovima njihovi krediti ne bi dosegli do dobrog dela manjih, potpuno nepoznatih, ili ranjivih preduzeća. Uslovi još nisu sasvim jasni, ali će biti daleko od „najboljih“. Državne garancije pokrivaju 80% kreditnog iznosa, ali je 100% garantovanje imovinom i dalje takođe uslov, a i način na koji se ta mera sprovodi, dodatna ograničenja, po svemu sudeći će bitno suziti krug preduzeća kojima će se banke usudit da ih daju. Nadam se da još uvek ima vremena da se nešto promeni, ali u ovim okolnostima biće to kap u moru.

Očekivanje je bilo da će krediti Fonda za razvoj biti ti koji ciljuju na one do kojih je malo verovatno da dosegnu banke. Međutim uslovi za dobijanje kredita preko Fonda za razvoj neshvatljivo su strogi. Kamata nije visoka, 1% sa grejsom od 12 meseci. Međutim, zahteva se obezbeđivanje ličnom imovinom. To su uslovi kreditiranja MSP za normalne, mirne dane! K tome, sužavanje kruga potencijalnih primalaca samo na one koji nisu otpustili zaposlene u procentu većem od 10% obesmišljava meru. Uporedimo to sa primerom Švajcarske koja 100% garantuje kredite u iznosu do 10% od prošlogodišnjih prihoda preduzeća, a 85% za iznose iznad toga. Aplikacije su tako jednostavne da se popunjavaju u jednom danu, kad se i izdaju prve tranše kredita. Recimo da na kraju pola tih kredita ne bude vraćeno, biće to 100 miliona evra dodatnog duga države, pa čak i ako se pokaže da je pola od toga bilo zloupotrebljeno... Zar to nije vredno spasavanja svih onih kojima je taj novac spas, i svih onih koji će zato na vreme biti plaćeni?

Jedina realna dodatna pomoć koju je država u ovom trenutku obezbedila privredi (ako se ne računa odricanje od kamata i penala na odloženu otplatu obaveza prema državi) jeste isplata minimalaca. Kao izvor likvidnosti isplata minimalaca takođe kasni, ali se oni ipak bitno razlikuju od ostalih mera jer je samo u njihovom slučaju reč o bespovratnoj pomoći, a ne o pozajmici. Biće dobrodošli kad god da stignu, a i njihova najava bila je važna. I kod isplate minimalaca sprovodenje najavljenih mera donelo je razočaranje – nije reč o punom iznosu bruto minimalaca, već preduzeće ostaje dužno za iznos poreza i doprinosa. Ova mera snažno štiti zaposlenost time što se sredstva dodeljuju proporcionalno broju zaposlenih. Međutim, ova mera neće spričiti otpuštanje baš kod najpogodenijih subjekta sa niskim platama, kao ni kod snažno pogodenih sa većim platama jer uslovjava da primalac nije otpustio više od 10% zaposlenih. A ostaviće ih bez pomoći. Namera da se u najvećoj mogućoj meri zaštiti zaposlenost je na mestu, ali se tom cilju najbolje pomaže tako što se spasava održivost i zdravo poslovanje što većeg dela preduzeća. Država mora da napravi veliki deficit i ude u rizike. Oklevanje je razumljivo, ali će na duži rok više da košta. Odakle? Najkraci odgovor je da ne treba zazirati od povećanja javnog duga. Svi će iz ove krize izaći zaduženiji. Strani dug predstavlja prebacivanje platežne moći Srbije iz budućeg u sadašnje vreme. Možemo da se zadužimo i na finansijskom tržištu, a pogotovo kod MMF-a i Evropske unije. Dosad takvu pomoć nismo tražili, što znači da je država procenila da sa rezervama dobro stojimo (u trenutku pisanja ovog teksta nisu javno poznate). Država svakako treba da snažno poveća domaći dug. Nije dovoljno da se osloni na uobičajeni finansijski prostor, već zahteva i „štampanje novca“: NBS mora da emituje novac i pozajmljuje ga bankama, a one da pozajmljuju dalje, uključujući i samou državi. Takvo štampanje novca nam je nezamislivno. Ali trik je u tome da se štampanim novcem pažljivo upravlja. Ako se kreditira onaj koji zato uspe da podigne proizvodnju, onda će se taj odštampani novac vratiti iz realnih sredstava, iako je u trenutku štampanja bio „fikcija“. Domaći javni dug samo je prebacivanje platežne moći sa jednih gradana (budućih poreskih obveznika, ili svih gradana, zbog inflacije) na druge (one koji danas prime pomoći). Naravno, to ne sme dugo da traje.

Ako danas pomoći prime oni kojima će to povećati proizvodnju, a ne oni koji imaju imovinu da garantuju otplate duga, takva pre-raspodela platežne moći postiže dva cilja. Solidarno prebacuje sredstva od onih koji imaju ka onima koji su naročito pogodenii, i omogućava nam da danas i sutra svi zajedno više proizvedemo, a samim tim svi skupa imamo i više da potrošimo.

NE TREBA ZAZIRATI OD POVEĆANJA JAVNOG DUGA

BOŠKO ŽIVKOVIĆ,
profesor na Ekonomskom fakultetu u
Beogradu, bivši predsednik Saveta guvernera
Narodne banke Srbije

U ovoj situaciji ne možemo očekivati veliki priliv stranih investicija bilo koje vrste. Do sada su investicije pokrivale deficit trgovinske razmene. Eventualni istovremeni pad izvoza, rast uvoza i pad investicija može da nas uvede u problem. Nažalost, zakasnili smo sa blagim prilagođavanjem kursa novim okolnostima, a sada je to možda i opasno pošto bi moglo da izazove panični signal. Doktrina kvazifiksognog kursa je opasna, jer može da izazove krizu odliva kapitala

Kapacitet monetarne politike u dvovalutnom, odnosno evroizovom monetarnom sistemu je veoma ograničen. Uprkos sprovedenim merama učešće dinarske u ukupnoj novčanoj masi je između 20 i 30 odsto. Posledica je da našu monetarnu politiku pretežno

SLOBODNO FLUKTUIRAJUĆI KURS JE NAJBOLJI ZA SRBIJU

ĐORĐE ĐUKIĆ,

profesor Ekonomskog fakulteta u Beogradu,
bivši član Saveta Narodne banke Jugoslavije

Politiku upravljanja deviznim rezervama je u nadležnosti Izvršnog odbora NBS (guverner i tri viceguvernera). Guverner podnosi izveštaj Savetu guvernera jednom u tri meseca i sve se formalno završava u okviru NBS. Svedočenja guvernera pred nadležnim parlamentarnim odborom, gde bi bio izložen unakrsnoj vatri pitanjima članova odbora, kod nas nema

Da li su devizne rezerve (uključujući i zlatne) dovoljne za odbranu kursa i da li je ovaj kurs uopšte realan?

Nivo neto deviznih rezervi NBS (11,37 mlrd. iz februara) je dovoljan za odbranu kursa dinara koji je de facto fiksan, a

određuju događanja u evrozoni i politika Evropske centralne banke. Mere ECB su uticale na naše kamatne stope mnogo jače nego mere naše centralne banke.

Nažlost, predsednica ECB rekla je da neće biti monetizacije državnih obveznica ugroženih zemalja evrozone, što je signal da će biti monetarne restrikcije. Veliki spor u okviru evrozone oko finansiranja troškova izgleda da se produbljuje. ECB je ranije refinansirala obveznice Grčke, Španije, Italije i Portugalije. Ovo je ozbiljan signal i znači da će ECB emitovati manje novca nego što se očekuje. Za nas to znači da će monetarna politika u Srbiji imati još veća ograničenja nego do sada. Do sada je imala povoljan vetrar u jedra, kamatne stope su se smanjivale, ponuda novca je bila velika, dotok novca u Srbiju je bio značajan. Monetarna politika je bila restriktivna. Izgleda da će se stvari promeniti. Više neće biti tako lakih uslova spolja, a oni presudno određuju našu monetarnu politiku. To dalje znači da se umesto dosadašnjeg dotoka kapitala može očekivati smanjeni dotok kapitala ili čak i iznenadno zaustavljanje priliva kapitala. Niko sada ne zna koliko će pandemija trajati, kako će se obnavljati ekonomska aktivnost u evrozoni, ali to je rizik. Mi smo visoko zavisni od evrozone i kako ide trgovinska razmena, šta se dešava sa doznakama, mnogo je važnije od naših priča o monetarnoj politici. Mi smo manje-više samo prinudeni da pričamo.

Ako bi se u evrozoni razvili pesimistički scenariji, glavni problem postaje kako sačuvati stabilnost. Naša fiskalna politika biće eksplativna, govori se o helikopterskom novcu, a kao ideja to je veoma opasno. Za razliku od krize iz 2008. godine kada je problem bio na strani tražnje, bile su niske nadnlice, pad kreditne aktivnosti, loša očekivanja, zbog čega su ljudi prestali da kupuju kuće, automobile, luksuzne proizvode, sada imamo potpuno drugačiji problem, imamo problem da ponuda staje. Realni sektor se ubrzano zaustavlja. Sve ekonomske politike koje su usmerene na pojačavanje tražnje su matematički pogrešne, jer deluju na suprotnoj strani jednačine. Možete da bacate para koliko hoćete, ali nećete bitno poboljšati stvari, jer proizvodnja ne radi. Ako se ideje za stimulisanje tražnje nastave na globalnom nivou, to može dovesti do pojave koju smo videli 1980-ih godina, istovremeno inflaciju i usporen rast.

U našim okolnostima, očekivanja od monetarne politike mogu biti uzrok poremećaja i zbog naše tradicije. Kada je fiskalna politika eksplativna, onda ona dominira i izaziva inflaciju, spolnotrgovinske deficite, budžetske deficite, a monetarna politika, zbog odnosa dinarske i evro novčane mase, ne može da nadoknadi efekte fiskalne politike. I još od 1980-ih, 90-ih, 2000-ih godina, kada vlada troši, centralnoj banci samo ostaje da priča priče. Treba smanjiti očekivanja od monetarne politike i izbeći konflikt monetarne i fiskalne politike, jer se on uvek razrešava na štetu monetarne politike.

Glavni rizik monetarne politike su tokovi kapitala: spolnotrgovinski bilans gde smo u minusu koji se širi, investicije i doznake. U trgovinskoj razmeni smo u problemu, a po mom mišljenju glavni razlog je velika aprecijacija dinara i to pod uticajem povlašćenih klasa, dužnika i države. Mislim da smo malo zakasnili sa prilagođavanjem. Ako bi ekonomska aktivnost u evrozoni padala, naši ključni izvozni sektori su vezani za taj region, pa će se sa padom izvoza deficit dodatno širiti. Devizne rezerve služe tome. Predlozi da se devizne rezerve koriste za neke druge stvari je stara, ali je potpuno pogrešna ideja. Teško je predvideti šta će biti u evrozoni, ali to je ozbiljan rizik.

Zbog precenjenog dinara i do sada smo imali taj problem, ali smo ga kompenzovali stranim investicijama i doznakama. Sve investicije jako reaguju na rizik, sa povećanjem rizika onda se smanjuje vrednost očekivanog ishoda investicije. U ovoj situaciji ne možemo očekivati veliki priliv stranih investicija bilo koje vrste. Do sada su investicije pokrivale deficit trgovinske razmene. Eventualni istovremeni pad izvoza, rast uvoza i pad investicija može da nas uvede u problem. Nažlost, zakasnili smo sa blagim prilagodavanjem kursa novim okolnostima, a sada je to možda i opasno pošto bi moglo da izazove panični signal. Doktrina kvazifiksnog kursa je opasna, jer može da izazove kružni odliva kapitala. Pošto postoje očekivanja u vezi sa emisijom novca, mislim da nije dobro imitirati velike centralne banke, jer mi faktički nemamo monetarni suverenitet. Ako postoje očekivanja da se uveća emisija dinara, to je veliki rizik za monetarnu politiku.

MONETARNA POLITIKA VEZALA SEBI RUKE

DEJAN ŠOŠKIĆ,

profesor Ekonomskog fakulteta u Beogradu,
bivši guverner Narodne banke Srbije

Fiksiranje deviznog kursa, kao inače sasvim legitimna i jednostavna monetarna strategija, zapravo znači stavljanje monetarne politike u funkciju odbrane tog fiksног курса и time se njegovo održanje stavlja iznad ciljeva u vezi sa inflacijom, finansijskom stabilnoшću i privrednim rastom u nekoj zemlji.

Monetarna politika podrazumeva slobodu upravljanja količinom i, sledstveno, cenom domaćeg novca u skladu sa zahtevima stabilnosti cena, finansijske stabilnosti i privrednog rasta u nekoj zemlji. Otuda je postojanje monetarne politike i slobode kontrolisanja domaćeg novca, zapravo privilegija dobro uredenih i monetarno suverenih zemalja sa jakim institucijama. Istorija je pokazala da monetarna suverenost uz slabe ispolitizovane institucije (pre svega centralnu banku) često završava spiralom nekontrolisane monetizacije javnog duga (pokrivanja budžetskog deficit-a emitovanim novcem od strane centralne banke) i visokom inflacijom (Nemačka 20-ih godina, Istočna Evropa krajem 40-ih, Jugoslavija 80-ih i 90-ih, i sl.). Otuda je institucionalna nezavisnost centralne banke tako važna.

S druge strane, fiksiranje deviznog kursa, kao inače sasvim legitimna i jednostavna monetarna strategija, zapravo znači stavljanje monetarne politike u funkciju odbrane tog fiksног курса i time se njegovo održanje stavlja iznad ciljeva u vezi sa inflacijom, finansijskom stabilnoшću i privrednim rastom u nekoj zemlji. Otuda se u literaturi, najčešće, fiksiranje deviznog kursa izjednačava sa odsustvom monetarne politike i monetarnog suvereniteta, ili blaže, sa dobrovoljnim određenjem od slobodnog upravljanja domaćim novcem. Slobodno upravljanje novcem može odredene finansijske i privredne probleme da relativizuje, ublaži ili čak potpuno otkloni i time se često objašnjava relativno brzi izlazak SAD iz krize 2008. godine u odnosu na EU. Srbija je defaktu u režimu fiksног deviznog kursa i neretko se fiksnost deviznog kursa ističe i kao uspeh monetarne politike bez obzira na dugogodišnji neuspeh u pogadanju ciljanog nivoa inflacije i/ili stope privrednog rasta, koje su godinama unazad ispod proseka sličnih zemalja.

U postojećem modelu ciljanja kursa, koji se sprovodi poslednjih godina, monetarna politika je vezala sebi ruke po pitanju slobodnijeg upravljanja količinom domaćeg novca. Taj monetarni model je nemoćan da pomogne u krizi.

U uslovima krize kroz koju prolazimo i koja je sasvim nestandardna, koja je i eksterna i interna, koja pogađa i ponudu i tražnju i koja bitno usporava (time i realno smanjuje) novac u sistemu, legitimno je razmatrati i sasvim nestandardne mere odgovora. Slobodnije upravljanje dinarskom likvidnoшću bi bilo važno u situaciji ovakve krize. Jedan mogući vid jednokratnih mera, o kojima se živo diskutuje i u svetu, jeste ciljano podizanje likvidnosti pravnih i fizičkih lica bez dodatnog rasta duga građana, preduzeća ili države s ciljem opstanka transaktora u sistemu radi njegovog brzog naknadnog oporavka. Ovo bi moglo da bude praćeno kratkoročnim merama za suzbijanje špekulacije na deviznom tržištu (zvanično fiksiranje kursa, zabrana špekulativnog pristupa deviznom tržištu pravnim i fizičkim licima i sl.), ali i obaveznom naknadnom spremnoшću za povlačenjem viške likvidnosti kada privredni oporavak krene i kada se brzina novca u sistemu poveća. Ono što bi bilo ključno u primeni ovakvih mera, jeste da bude sasvim jasno da je to jednokratan, jedinstven i nestandardan odgovor za nestandardne okolnosti ove krize.

Da li će EU biti zajednica solidarnosti

Bogdan Petrović

prema klasifikaciji MMF-a de iure fluktuirajući. S obzirom na to da je Srbija počev od 2000. zaključivala sa MMF-om različite tipove aranžmana, uključujući poslednji u formi „čuvarkuća“, primetno je da MMF nikada nije postavljao pitanje adekvatnosti politike kursa koju vodi NBS. U javnim nastupima još od 2000. iznosio sam stav da je režim slobodno fluktuirajućeg kursa najbolje rešenje za Srbiju na dugi rok, jer je kurs je uvek realan. Argumenti za to su postali još jači nakon svetske ekonomske krize 2008. jer se ispostavilo da su najmanje štete od te krize pretrpele zemlje koje su primenjivale taj režim deviznog kursa i ostvarivale rast realnog BDP-a uglavnom na podlozi rasta izvoza. Poljska je najbolji primer. Taj režim primenjuje od 2000.

Ukoliko zemlja nema moćan izvozni sektor, a priliv deviza potiče od jednokratnih transakcija - strane direktnе investicije ili zaduživanja u inostranstvu, onda ona postaje zarobljenik režima fiksног deviznog kursa. Prilika je propuštena, a sada, u uslovima visokog stepena neizvesnosti, razmišljanje o prelasku na drugi režim postaje besmisленo. Režim fiksног kursa u Srbiji je bio i ostao eldorado za uvoznike, domeće dužnike, itd.

Da li je trebalo da NBS napravi sastanak sa stručnjacima da se vidi šta treba činiti, ili je za to dovoljan Savet guvernera?

To je pitanje za guvernera i predsednika Saveta guvernera. Meni, kao bivšem članu Saveta Narodne banke Jugoslavije, bilo bi dragoceno da čujem argumente specijalista za pojedine segmente finansijskih tržišta.

Kako to rade u američkom FED-u?

Tokom postdoktorskih studija na Stanford univerzitetu (SAD) uverio sam se da Sistem federalnih rezervi (FED) praktikuje pozivanje profesora i istraživača sa elitnih univerziteta i instituta da daju svoje mišljenje o pitanjima koja su bitna za odluke Odbora guvernera FED-a. Da bi minimizovali rizik greške prilikom donošenja odluka koje se odnose na formulisanje i sprovođenja monetarne politike, nastoje da čuju argumente ekonomista van FED-a, koji zagovaraju različite konцепcije i rešenja. Negovanje te prakse je prirodno jer predsednik Odbora guvernera i njegovi članovi su vrhunski profesionalci sa briljantnim karijerama, kojima nije motiv naknada koju će ostvariti obavljanju tu javnu funkciju, već prestiž. To što ih nakon propisane pauze od momenta prestanka obavljanja te funkcije angažuju na visokim, dobro plaćenim, pozicijama finansijske institucije i kompanije iz realnog sektora je samo potvrda zdravog pristupa da se plaća faktičko znanje koje ti

pojedinci mukotrpno stiču decenijama. Nakon krize potrebna su sofisticirana znanja da bi se procenili dolazeći rizici i donele pravovremene odluke radi sprečavanja novih lomova na finansijskim tržišta. Toliko hvaljeni modeli za prognoziranje recesije do 2008. više ne pomažu, već uočavanje mnoštva ranih signala za izbijanje nove recesije ili svetske ekonomske krize, i to na osnovu izuzetno dobrog poznavanja fundamentalnih ekonomske disciplina i specijalističkih znanja koja se odnose na pojedine segmente tržišta. Ovo u cilju pravovremene primene mera koje će onemogućiti nastajanje novih špekulativnih balona. Najnoviji sindrom „inverzne krive prinosa“ kod državnih obveznica je samo jedan od tih signala; prinos na kratkoročne hartije od vrednosti (HoV) je ponekad veći od prinosa na dugoročne HoV. A tek masovan otkup sopstvenih akcija velikih kompanija...

Da li je realna promena Zakona o NBS da bi se mogle koristiti devizne rezerve za podršku privredi i da li je to uopšte dobro?

Devizne rezerve se mogu striktno koristiti za održavanja eksterne likvidnosti zemlje, stabilnosti deviznog kursa i stabilnosti bankarskog sistema. Sve van toga je absurdno. Racionalno pitanje je da li NBS uspešno upravlja deviznim rezervama? Po osnovu plasmana u inostrane HoV i kamata na devizna sredstva NBS je prema poslednjim objavljenim podacima za prvi šest meseci 2019. ostvarila prihod u neto iznosu od 43,2 mln. evra. S obzirom na to da su prinosi na državne HoV industrijskih zemalja u prvom kvartalu 2020. drastično smanjeni ili su u negativnoj zoni, prihod NBS po tom osnovu će značajno opasti. Prinosi na američke državne HoV sa ročnošću od pet godina ovih dana iznose 0,37%. Prinos na desetogodišnje obveznice Nemačke je negativan: -0,40%, a i prinosi na državne HoV u Velikoj Britaniji su prvi put ispod nule. U strukturi deviznih rezervi NBS efektiva i devize činile su u februaru ove godine 89,13%, pa je pitanje da li će NBS dobro upravljati, tako da pad prihoda po osnovu plasmana deviznih rezervi bude manji. Politika upravljanja deviznim rezervama je u nadležnosti Izvršnog odbora NBS (guverner i tri viceguvernera). Guverner podnosi izveštaj Savetu guvernera jednom u tri meseca i sve se formalno završava u okviru NBS. Svedočenja guvernera pred nadležnim parlamentarnim odborom, gde bi bio izložen unakrsnoj vatri pitanjima članova odbora, kod nas nema.

Bez promene ustavnog položaja NBS, koju sam javno izneo i u SANU, ništa se neće promeniti, a poreski obveznici će dalje plaćati glomaznu i skupu upravljačku strukturu u NBS, sa stavljenim od tri organa i devet funkcionera. Zakon o NBS su menjale vladajuće koalicije uglavnom kada treba imenovati svog guvernera i posledično ostale funkcionere u NBS.

kolumna

Utrenutku kada se u Evropi polako smiruje prvi nalet virusa korona, EU potresaju rasprave o tome kako finansirati oporavak urušenih ekonomija, prvenstveno Italije i Španije. Obe države su već bile u velikim problemima pre desetak godina kada je izbila kriza u evrozonu. Iako su izbegle poniženje da moraju da traže pomoć MMF-a i članica evrozone, ni Italija ni Španija nisu prošle bez ožiljaka. Da se podsetimo, kako bi se Italija „privela redu“, na pritisak Nemačke sklonjen je premijer Berlusconi i doveden tehnokrata Monti; u Španiji je pala vlasta premijera Zapatera a posledice krize je platilo i njegov naslednik Raho. Italija i Španija (nešto manje glasno to traži i Francuska) insistiraju da podrška za koju bi solidarno garントovale članice EU bude bespovratna, a ne u vidu kredita, iako je u martu izgledalo da je usaglašen kompromisni predlog angažovanja nešto preko 500 milijardi evra u formi zajmova, već posle nekoliko nedelja Italija i Španija su krenule u novu ofanzivu, pa se sada razmatra podrška od čak 2.000 milijardi evra.

Na poslednjem video-samitu evropskih lidera načelno je dogovoren da će se podrška realizovati preko novog sedmogodišnjeg budžeta EU koji bi bio značajno uvećan u odnosu na prekriznu varijantu (predlog treba da pripremi Evropska komisija do 6. maja). Izvori iz EU nisu međutim nimalo optimistični da će se takav budžet usaglasiti u skorije vreme, posebno ne preko video-konferencija, koje nisu pogodne za „teške sastanke“ jer na njima ne postoji mogućnost neposrednih kontakata lidera.

Iza rasprave oko oblika pomoći (kredit ili donacija) krive se fundamentalno pitanje da li će najslabije evropske ekonomije izići iz krize još slabije i (pre)zaduženije.

Pre krize, dug Italije je bio 134% BPD, Francuske 102% a Španije 98%. Svako dalje uvećanje njihovog javnog duga uz pad BDP-a ove godine od 10-15% (po procenama ECB) dovodi ih u neodrživ položaj. Teret ogromnog duga bi činio njihove ekonomije još manje kompetitivnim u odnosu na druge države u zoni evra, čime se dovodi u pitanje i njihov interes da koriste evro kao zajedničku valutu.

Ali sa druge strane, u državama koje su već pružale otpor prilikom usvajanja budžeta EU u februaru ove godine postavlja se pitanje da li njihovi poreski obveznici treba da finansiraju ogromne donacije za države koje nisu ni inače bile ekonomski uspešne.

Obe strane (i tražioci i protivnici donacija) nalaze se u nekom obliku samrtničkog zagrljaja. U Holandiji, najtvrdjem protivniku donacija, vladajućoj stranci (koja inače nema stabilnu većinu) duva za vrat tvrdо evroskeptična opozicija dok u Nemačkoj Angela Merkel odlazi iz politike uz ogromnu fragmentaciju političke scene. Obe države čekaju izbori sledeće godine – prihvatanje velikih donacija uništice šanse vladajućih stranaka. I druga strana ima iste probleme – uzimanje kredita urušiće ionako labilnu vladu u Italiji sa „nestranačkim premijerom“, Španija je jedva formirala vladu koja je na ivici opstanka, a Makrona čekaju izbori 2022. godine uz (i bez ovoga) ogromno nezadovoljstvo u zemlji, pa bi i u tim državama evroskeptici mogli da pomrse račune vlastima.

Debata, koja će po svoj prilici potrajati nekoliko meseci, oblikovaće buduće konture EU – ili će to biti zajednica solidarnosti (uz transfere teže pogodenim državama) ili će prevagnuti tvrdi linija štedljivih 4-5 država. Dobro rešenje, prihvatljivo za obe strane, ne vidi se; zato će izlazak iz ovog „samrtničkog zagrljaja“ biti veoma težak; u najgorem scenariju će se obe strane medusobno zadaviti.

► Kako će korona uticati na privredu i mere za oporavak

BITNO JE DA SE NE ZAKASNI

Pored kašnjenja čitavog procesa, nedostaje mera pomoći vlasnicima mikro i malih preduzeća, ugostiteljskim radnjama, frizerskim i kozmetičkim salonima i sl. To su svi preduzetnici koji su verovatno najjače pogodeni ovom krizom. Naime, pored zaposlenih, u njihovom poslovanju značajnu ulogu imaju i fiksni troškovi, koje oni zbog prestanka rada neće moći da plaćaju. To će dovesti u opasnost njihovo preživljavanje. Istovremeno, svedoci smo da mnogi od njih, da bi preživeli, rade „na crno“

Piše: Prof. dr Goran Radosavljević

Svet se u prvoj polovini 2020. godine nađe pred ekonomskom krizom veoma neizvesnog ishoda. Nije zabeleženo u novijoj ekonomskoj istoriji, od vremena kriza izazvanih svetskim ratovima, da je čitav svet bio pogoden ovakvim talasom neizvesnosti za budućnost ekonomije. Ekonomski eksperti sa druge strane nemaju iskustva sa ovakvima krizama, pa nije nerealno da se sve završi kao tokom krize 1929-1933, kada je strah od inflacije (ispustilo se nerealno) doveo do ekonomske depresije do tada nevidenih razmera. To se može naslutiti i na osnovu do sada donetih mera u svetu. Vlada Srbije je takođe donela set fiskalnih i monetarnih mera za prevaziđenje krize. Iako su neke od njih „na pravom putu“, stiže se utisak da je čitav paket napravljen da prvo zadovolji političke pa tek onda ekonomske „apetite“. To se pre svega odnosi na neselektivnost mera, nepotreban populizam i kašnjenje čitavog procesa.

SPECIFIČNOSTI KRIZE U 2020. GODINI

Ova kriza je specifična iz nekoliko razloga. Prvo, uzrok krize nije ekonomske prirode. Možemo reći da je kriza više društvena nego ekonomska. Ekonomski kriza će biti samo jedna od posledica. Drugo, ekonomski kriza je posledica pada tražnje prouzrokovano ograničavanjem kretanja ljudi i robe, kako na lokalnom i nacionalnom, tako i na međunarodnom nivou, a sve zbog straha od širenja zaraze. Treće, dok se ne završi pandemija, život se verovatno neće vratiti u normalu. U ovom trenutku, osim nagađanja, niko ne zna kada će se to desiti. Dakle, postoji velika neizvesnost po pitanju trajanja pandemije. Ta varijabla je i ključna prilikom procene koje su to mere potrebne za izlazak iz krize. Bez jasne vizije dužine trajanja pandemije, teško je proceniti du-

binu krize. Četvrto, iz prethodnog sledi da imamo dve faze, tj. dva koraka u prevaziđenju krize. Prva faza je period dok traje pandemija, druga je period nakon pandemije. Jedna ista mera verovatno neće biti efikasna u oba perioda. Probaćemo, zato, da se ovde skoncentrišemo na bitne elemente i specifičnosti prve i druge faze u prevaziđenju krize, kako bismo bili u stanju da predložimo neke smernice za odabir adekvatnih mera ekonomske politike, te da damo komentar na već predložene mera Vlade.

Za svega dve nedelje tokom marta 2020. došlo je do pada ekonomske aktivnosti u Srbiji izazvane ograničavanjem kretanja ljudi i robe. Otuda prva specifičnost da je pad tražnje izazvan merama države za borbu protiv pandemije, a ne ekonomskim razlozima. Nisu svi sektori privrede istovremeno pogoden merama za borbu protiv pandemije, što je druga specifičnost. Ekonomski aktivnost u sektorima

NIJE SVIMA NEOPHODNA ISTA VRSTA POMOĆI. NEKI SEKTORI PRIVREDE IMAJU PROBLEM SA POSLOVANJEM GENERALNO (NEMOGUĆNOST PLAĆANJA ZAPOSLENIH, SERVISIRANJA KREDITNIH I DRUGIH OBAVEZA, TE FIKSNIH TROŠKOVA I DR.), DOK DRUGI IMAJU PROBLEM PRE SVEGA SA TEKUĆOM LIKVIDNOŠĆU

poput turizma, putničkog saobraćaja i ugostiteljstva u potpunosti je zaustavljena. Sa druge strane, promet u trgovini na malo robi široke potrošnje u drugoj polovini marta imao je neverovatan porast, pre svega usled povećanje potrošnje građana. Dakle, selektivnost i jasni kriterijumi dodele pomoći su neophodni.

Zatim, nije svima neophodna ista vrsta pomoći. Neki sektori privrede imaju problem sa poslovanjem generalno (nemogućnost plaćanja zaposlenih, servisiranja kreditnih i drugih obaveza, te fiksnih troškova i dr.), dok drugi imaju problem pre svega sa tekućom likvidnošću usled usporenog prometa sirovina i robe preko granice. Samim tim, potrebno je napraviti najmanje dva seta različitih mera kako bi se svakom kome je to potrebno pomoglo na pravi način, što čini još jednu specifičnost ove krize.

Mere u prvoj fazi moraju da budu kratkoročne i brze, dok se ne „ugasi požar“ i ne prođe vanredno stanje. U međuvremenu će se na osnovu sagledavanja posledica krize definisati dugoročnije mere. Konačno, brzina je u ovoj fazi bitnija od preciznosti. Deo privrede je pacijent koji ima otvorenu ranu i obilno krvarenje i prvo što moramo da uradimo jeste da to krvarenje zaustavimo kako bismo mu spasili život. Posle čemo, kada opasnost prođe, razmišljati o merama za oporavak. Da rezimiramo, neophodno je donošenje jednog broja mera pomoći fizičkim i pravnim licima koja trpe direktnе posledice prouzrokovane prestankom aktivnosti, smanjenim obimom međunarodne razmene, trenutnim gubitkom tržišta ili donetim odlukama države.

Druga faza počinje po završetku pandemije i ukidanju vanrednog stanja. Imajući u vidu globalna ekonomska dešavanja u ovom trenutku, izvesno je da ekonomski problemi neće nestati trenutkom okončanja opasnosti od virusa. Tada će se, međutim, jasnije videti posledice koje je pandemija ostavila na privredu i stanovništvo, te će to biti osnova za buduće ekonomske mere. Bez jasnog sagledavanja posledica, teško da je moguće definisati adekvatne mere oporavka. Takođe, mere moraju da budu dugoročne, sa osnovnim ciljem vraćanja privrede na održivu putanju rasta.

MERE ZA OPORAVAK PRIVREDE

Kada smo sve prethodno detaljno analizirali, možemo govoriti o konkretnim mera-ma za prevazilaženje krize. Osvrnućemo se pri tome na mere koje je predložila Vlada Srbije i na način na koji će iste rešiti identifikovane probleme. Država je na početku pandemije donela monetarne mere poput odlaganja plaćanja kredita u periodu od tri meseca i smanjenja referentne kamatne stope NBS. Ove mere se primenjuju. Fiskalne mere su usvojene, ali njihova primena počinje tek početkom maja. Prvi set predloženih mera odnosi se na odlaganje plaćanja poreza i doprinosa. Me-rom su obuhvaćeni porez na zarade, akon-tacija poreza na dobit u drugom kvartalu 2020., doprinosi i PDV na donacije. Iako je ova mera generalno dobro identifikovana jer će odlaganje plaćanja poreza pomoći održavanju likvidnosti preduzeća, ista ima nekoliko potencijalnih nedostataka. Mera se tiče pre svega pravnih lica, dok su fizička lica izostavljena (tu se pre svega misli na porez na imovinu). Odlaganje plaćanja po-

reza sa druge strane dovešće do pada pri-hoda države (naročito fondova PIO i RFZO) pa će Vlada morati u kratkom roku da nadomesti pad likvidnosti. Ali uprkos tome, mera je u skladu sa potrebama u ovom trenutku. Procena je da će za ovaj set mera biti potrebno oko 1,2 milijarde evra. Drugi set mera tiče se isplate minimalne neto zarade zaposlenima u MMSP i 50% zarade u velikim preduzećima. Najveći problem ove mere je neselektivnost pri-mene, što će dovesti do velikog moral-nog hazarda. Mera nije usmerena samo na sektore koji su pogodeni krizom već je namenjena svima. Takođe, mera neće pomoći onima koji su već izgubili posao, a takvih je verovatno prilično. Konačno, mera će stupiti na snagu tek u maju, gotovo dva meseca nakon proglašenja vanredne situ-aciјe. Iako je ova mera na pravom putu i uz određene korekcije mogla bi na adekvatan način da pomogne privredi da prebrodi ovaj period, mislimo da je izgubljeno dragoceno vreme i da su troškovi moralnog hazarda nepotrebno veliki. Procena je da će za ovaj set mera biti potrebno oko milijardu evra. Treći set mera tiče se uplate direktnе pomoći svakom punoletnom građaninu po 100 evra u dinarskoj protivvrednosti, ali nakon završetka krize. Ova mera je tipičan primer populizma i školski primer kako

Fonda za razvoj, tako i garancijama za kredite poslovnih banaka. Ovaj set mera je takođe dobro identifikovan, ali je isto-vremeno i problematičan iz više razloga. Prvo, ovaj set mera će biti najteže postavi-ti da ciljano reši probleme onima kojima je to najpotrebniјe. Takođe, racionalno je očekivati da će korisnici kreditnih linija biti mahom srednja i velika preduzeća, te preduzeća koja imaju dobru kreditnu spo-sobnost. To uglavnom ne važi za većinu malih i mikro preduzeća i preduzetnika, te smatramo da će oni veoma teško moći da koriste benefite ove mere. Sa druge strane, garancija koju država planira da da za zaduženje može takođe da dovede do moralnog hazarda. Dakle, biće potrebno da se detaljno poradi na implementaciji ovih mera koje će verovatno biti potrebne i u drugom periodu nakon ukidanja van-rednog stanja. Procena je da će za ovaj set mera, makar u ovoj prvoj fazi, biti potrebno oko 2,2 milijarde evra, od čega će najveći deo obezbediti poslovne banke.

Četvrti set mera tiče se uplate direktnе pomoći svakom punoletnom građaninu po 100 evra u dinarskoj protivvrednosti, ali nakon završetka krize. Ova mera je tipičan primer populizma i školski primer kako

troškova na teritoriji opštine za sve ove kategorije preduzetnika i mikro preduzeća kojima je rad zabranjen tokom vanrednog stanja. Na taj način bi se pomoglo da oni prežive. Nakon prestanka vanrednog stanja, ovo je verovatno sektor privrede koji će se prvi oporaviti. Konačno, redovnim plaćanjem fiksnih troškova, pre svega troškova zakupa, održava se likvidnost velikog broja domaćinstava koja u velikim gradovima „žive“ od rentiranja poslovног prostora. Procena je da bi za finansiranje ove mere bilo potrebno oko 100 miliona evra mesečno.

ŠTA POSLE KORONE?

Ukoliko se do leta ukine vanredno stanje i život počne da se vraća u normalu, očekuje nas dug period oporavka. To je trenutak da se definije druga grupa mera koje su potrebne da bi privreda izšla iz krize nakon prestanka vanrednog stanja. Ključan ele-ment u definisanju ovih mera biće dužina trajanja pandemije i veličina pada privrede tokom tog perioda. Na osnovu raspoloživih podataka do prve polovine aprila, procene su da će svetska ekonomija ući u recesiju i imati pad privredne aktivnosti od oko 3% u

2020. godini (izvor: MMF). Očekuje se da će gotovo sve zemље G20 imati pad privredne aktivnosti u 2020. godini (rast u prethodna dva kvartala i procena rasta u drugom kvartalu 2020. godine dati su u Tabeli 1). Pri tome, procenjuje se da će pad u SAD biti oko 5,9%, EU 7,1% (Nemačka 7%, Francuska 7,2%, Italija 9,1%, Španija 8%), Rusiji 5,5% i Turskoj 3% itd. Jedini rast se u ovom trenutku očekuje u Kini, oko 1,2%, što je daleko ispod očekivanih 5,9% kolika je bila projekcija pre samo tri meseca i Indiji 1,9%. Svakako, treba imati u vidu da su ove projekcije uradene na osnovu po-dataka raspoloživih sredinom aprila 2020. Verujemo da će prognoze biti još lošije u narednim nedeljama kako se pandemija bude dalje produbljivala.

Drugi element za utvrđivanje mera biće efikasnost ekonomske politike tokom tra-janja pandemije. Ako su mera u tom peri-odu bile dobro ciljane, ako su pomogle da preduzeća „prežive“, da ne bude masovnih otpuštanja i velikih oscilacija u poslovanju, biće potrebno manje vremena da se pri-vreda vrati na održivu putanju rasta.

Mere koje su potrebne nakon pandemije pre svega treba da budu usmerene na podsticaj privrednog rasta. One treba da obuhvataju sve sektore bez obzira na to u kojim su meri pogodeni krizom, uz dodatne mera za sektore koji su u potpunosti devastirani krizom (putnički saobraćaj, turizam, ugostiteljstvo i dr.). Naravno, mera će biti moguće definisati tek kada se stekne uvid u sve posledice koje će kriza prouzrokovati.

Na kraju, s obzirom na specifičnost krize koja je u toku, očekivanja privrede imaju veliki značaj. Jedan od zadataka države biće da na ta očekivanja adekvatno odgo-vori. U Srbiji mera kasne i taj prvi odgovor je bio nedovoljno dobar. Nadamo se da će u narednim koracima država biti efikasnija i odgovornija, a mera precizne i adekvatne. Samo na taj način moći ćemo bez većih posledica po privredu i društvo da prebro-dimo ovaj period.

REALAN MEĐUGODIŠNJI RAST BDP, U %

Izvor: Economist Intelligence Unit.

	Q4_2019	Q1_2020	Q2_2020
Brazil	0,5	-1,0	-11,0
Kina	1,4	-10,9	9,2
Indija	1,2	5,0	-9,3
Rusija	0,4	-0,1	-10,5
Francuska	0,8	-2,0	-10,0
Nemačka	0,0	-3,0	-10,0
Italija	-0,3	-5,0	-10,0
UK	0,0	-1,4	-9,3
USA	0,5	-1,3	-5,9

DECA SU NEVIDLJIVE ŽRTVE PANDEMIJE

► **REĐINA DE DOMINIĆIS**, direktorka UNICEF Srbija

Celo čovečanstvo prvi put u istoriji ujedinjeno je u suočavanju sa pretnjama koje donosi kovid-19 pandemija. Ovo je nezapamćena pretnja po javno zdravlje i globalnu ekonomiju. Ceo svet se suočava sa krizom, nijedna zemlja tu nije izuzetak, pa ni najrazvijenije zemlje, kao što vidimo, kaže u razgovoru za „Novu ekonomiju“ Ređina de Dominićis, direktorka UNICEF-a u Srbiji

Kriza izazvana pandemijom i posledice koje ostavlja, za biznis i vlade u celom svetu predstavlja nešto neviđeno još od Velike recesije i Drugog svetskog rata, što mnogi od nas ne pamte. Gde je mesto ove krize gledano po angažmanu UNICEF-a u poslednjih nekoliko decenija?

U roku od samo par meseci, COVID-19 potpuno je poremetio živote dece širom sveta. Stotine miliona dece nisu u školi. Roditelji i negovatelji ostali su bez posla. Granice su zatvorene. Deca su nevidljive žrtve ove pandemije. Zabrinuti smo zbog njenih kratkoročnih i dugoročnih uticaja na njihovo zdravlje, dobrobit, razvoj i perspektivu. UNICEF aktivno sprovodi preventivne aktivnosti u zajednicama u zemljama pogodenim pandemijom i to informisanjem o rizicima, obezbeđiva-

njem urgentne medicinske opreme, kao i zaštitne opreme za zdravstvene radnike. Obezbeđujemo higijenske i medicinske pakete školama i zdravstvenim klinikama. UNICEF prati uticaj pandemije u cilju obezbeđivanja kontinuirane podrške zaštiti, obrazovanju i socijalnim uslugama. UNICEF aktivno radi na ublažavanju efekata pandemije na decu i žene. UNICEF-ov mandat je da pruži urgentnu humanitarnu pomoć, kao i da podrži razvojne programe. Prisutni smo u više od 190 zemalja i teritorija, a pomažemo u saniranju oko 300 vanrednih situacija u svetu godišnje. Pamažući ugroženom stanovništvu, stekli smo znanje i sposobnost da reagujemo brzo. UNICEF ima i najveći humanitarni magacin na svetu i uspostavljenu dugogodišnju saradnju sa proizvođačima i dobavljačima različitih vrsta robe. To uključuje i robu i proizvode koji su od kritičnog značaja u vanrednim situacijama. Uz to, naši redovni donatori nam omogućavaju da urgentnu robu možemo da poručimo odmah. Od početka zdravstvene krize izazvane COVID-19, UNICEF obezbeđuje spasonosnu zdravstvenu i zaštitnu opremu, blisko saradjuje sa vladama i logističkim mrežama kako bi se ublažio uticaj ograničenja putovanja na isporuku opreme. Gradimo objekte u kojima su dostupni voda i higijenski uslovi, pomažemo da deca imaju pristup obrazovanju i uslugama zaštite, podržavamo mlade da na inovativne načine podele poruke o javnom i mentalnom zdravlju i objavljujemo informacije u vezi sa javnim zdravljem koje spasavaju živote. UNICEF daje smernice poslodavcima kako da na najbolji način podrže zapoštene roditelje i pronađu nova rešenja koja će pomoći najsiročajnjim porodicama da dobiju pristup finansijskim sredstvima koja su za njih od ključnog značaja. U mnogim slučajevima smo radili sa decom izbegli-

cama i migrantima i decom pogodenom sukobima kako bismo osigurali da budu zaštićena od COVID-19.

Da li ste zadovoljni prikupljenim donacijama i reagovanjem donatora s obzirom na to što se sve dešava u kratkom vremenskom intervalu i da dobar deo privrede radi od kuće?

Poslovna zajednica u Srbiji pokazala je visok stepen spremnosti i reagovala je na poziv UNICEF-a i pružila podršku kako bi se olakšala situacija izazvana pandemijom. Moram da naglasim da su u trenutku usporavanja privrednih aktivnosti, biznis lideri iz Srbije pokazali veliku solidarnost odlučivši da deo prihoda usmere ka UNICEF-u i tako podrže naš zdravstveni sistem da se izbori sa pandemijom.

Prikupljeno je skoro milion dolara za nabavku preko potrebne medicinske opreme, zaštitne operme za zdravstvene radnike, higijenskih paketa za najugroženije porodice.

Posebno smo zahvalni što su se sami zaposleni u kompanijama, pre svega članice Inicijative Digitalna Srbija uključili u prikupljanje donacija i pokazali visok nivo solidarnosti. Tako su, na primer, zaposleni u Nordeusu ličnim donacijama, uz liderstvo Branka Milutinovića i podršku rukovodstva ove kompanije, među prvima pokrenuli prikupljanje priloga za nabavku respiratora. Ovoj inicijativi priključili su se Fi akademi, Rajfajzen banka, Vojvodanska banka, Eko Helenik, Katena Media, Orion Telekom, Simfonij, Vega Aj-Ti Soursing, Tajfun Hil, Stil Impeks, Inicijativa „I am not a robot“, marketing agencija I&F McCann grupa, EKO Helenik, Lidl, Mol, Endava, Telenor fondacija, Telegrup, Multikom grupa, Kontinental automotiv Srbija.

Ana Ivanović, nacionalna ambasadorka UNICEF-a, donirala je među prvima i лично pozvala svoje partnere i prijatelje da i oni doniraju. Tako su se njenom pozivu u veoma kratkom periodu odazvali Pti Ženev Petrović Srbija, Udrženje reciklera Srbije, EXLRT, Eksekom, Kalemegdan develop-

ment, Prozon. Poslovni lideri iz Srbije, koji posluju van zemlje okupili su saradnike i svojim ličnim donacijama daju doprinos svojoj zemlji. To je slučaj sa Nikolom Božinovićem, koji je sa druge strane Atlantika pokrenuo saradnike, partnere i zaposlene Nutaniksa, u Americi i Srbiji.

UNICEF i Međunarodna organizacija rada na globalnom nivou pozivaju vlade da pojačaju mere socijalne zaštite, posebno za ugrožene porodice, između ostalog kroz pružanje pomoći poslodavcima da ne otpuštaju zaposlene i nastave da isplaćuju plate. Da li ste zadovoljni reakcijama i merama Vlade Srbije?

Činjenica je da pandemija kao zdravstvena kriza, evidentno nosi pretjeru po sveukupnu socijalno-ekonomsku sigurnost. Dakle, ona odavno nije samo zdravstvena kriza. To se naročito odnosi za ugrožene porodice i decu koji su korisnici sistema socijalne zaštite. Govorimo o korisnicima novčane socijalne pomoći, dečjeg dodatka, novčanih davanja po osnovu invalidnosti, kao i onima koji koriste usluge zbog problema u porodičnom funkcionisanju, uključujući i nasilje u porodici. Treba reći da kriza svakako može da se odrazi na dobrobit svih onih koji su se i pre krize nalazili na rubu siromaštva i one koji u ovoj situaciji ostanu bez posla ili zarade.

Osigurati kontinuitet mera socijalne zaštite u uslovima pandemije, koja zahteva primenu striktnih preventivnih zaštitnih mera radi očuvanja zdravlja i korisnika i pružalaca usluga, svakako je veliki izazov za sve države i sisteme. Moramo da izrazimo zadovoljstvo naporima da se osigura kontinuitet postojećih novčanih davanja i funkcionisanje ključnih usluga socijalne zaštite za najugroženije porodice i decu. Vlada Republike Srbije usvojila je i niz drugih jednokratnih ekonomskih mera, što je takođe pozitivno i što treba priznati. To su sve značajni naporci kojima je cilj prevencija i ublažavanje negativnih efekata pandemije na najugroženije porodice, a naročito one sa decom.

Međutim, jednako je važno da se već danas misli o sekundarnim, produženim efektima pandemije. UNICEF će i u nadrednom periodu pružati pomoći Vladi da se obezbedi kontinuitet u pružanju usluga za decu i višestruko ugrožene porodice. UNICEF veliku pažnju poklanja praćenju stanja i potreba. Kako bismo precizno ustanovili koje su sada njihove potrebe, mi trenutno sprovodimo anketu koja treba da nam pruži pokazatelje o efektima pandemije na porodice sa decom. Verujemo da će nam rezultati ove ankete pružiti korisne uvide za oblikovanje određenih socio-ekonomskih mera, u kontekstu ekonomskih izazova, jednakog, pravičnog i balansiranog pristupa merama u periodu po okončanju neposredne krize.

Deca u celom svetu ne idu u školu, škola se premestila u kuće. Ali, mnogo dece i u Srbiji nema računar, telefon i ne može da gleda RTS i radi domaće preko različitih onlajn servisa. Da li ste u kontaktu sa Ministarstvom prosветe, da li se i kako pomaže ovoj deci da ne izgube korak u praćenju nastave?

Imajući u vidu opremljenost digitalnim resursima, digitalne kompetencije nastavnika, učenika i roditelja, Ministarstvo prosветe u Srbiji kombinovalo je nekoliko mehanizama kako bi organizovalo nastavu na daljinu. To su emitovanje nastave na RTS-u, digitalne platforme i korišćenje mobilnih telefona. Prepostavka je bila da će RTS uči u najveći broj domova u Srbiji s obzirom na to da postoje podaci da 97% domaćinstava ima TV priključak, a da se za kontakt sa učenicima mogu koristiti i mobilni telefoni, koje poseduje najveći broj roditelja i stariji učenici. U zvaničnim sugestijama koje je Ministarstvo poslalo školama na samom početku krizne situacije, predviđeno je da škole treba da pripreme materijale u štampanom obliku za decu koja nemaju pristup TV i ne mogu da pristupe digitalnim sadržajima. Školama je data instrukcija da posebno vode računa o deci koja nemaju pristup digitalnim obrazovnim platformama i da nađu najbolji mogući na-

ŠKOLAMA JE DATA INSTRUKCIJA DA POSEBNO VODE RAČUNA O DECI KOJA NEMAJU PRISTUP DIGITALNIM OBRAZOVnim PLATFORMAMA I NAĐU NAJBOLJI MOGUĆI NAČIN DA IH UKLJUČE I DA OBAVEZNO PRATE SITUACIJU

čin da ih uključe i da obavezno prate situaciju. U saradnji sa Ministarstvom prosветe radi se na detaljnem mapiranju koliko učenika trenutno nije uključeno u nastavu uz pomoć digitalnih alata, kao i na koje sve načine škole prevazilaze sve ove izazove.

Zaista, kako je moguće, prema vašem mišljenju, prevazići te nedostatke?

Po informacijama koje imamo iz Ministarstva, svi raspoloživi digitalni resursi u školama stavljeni su u službu realizacije nastave na daljinu. Od samog početka krize razmatraju se načini da se pomogne školama koje nemaju dovoljno opreme i dostupan internet za učenike i nastavnike. Neke akcije Ministarstvo je već realizovalo u saradnji sa privatnim sektorom, a neke planiramo zajedno da pokrenemo. Moram da napomenem da je podrška privatnog sektora bila velika i kad je reč o sektoru obrazovanju. Tako su npr. otvoreni brojni digitalni resursi (sajt Digitalna solidarnost), omogućen je slobodan pristup digitalnim udžbenicima, a imamo informaciju i da je ostvarena saradnja oko nabavke jednog dela kritične opreme.

Ipak, treba biti realan i otvoreno reći da su potrebe i dalje velike. Obrazovanje na daljinu važan je deo celog sistema obrazovanja i može biti korisno u mnogim kasnijim situacijama, npr. kod dece na bolničkom lečenju, u situacijama kada škole u nekim delovima zemlje ne rade zbog snega itd. Obrazovanje na daljinu obezbeđuje kontinuitet učenja za decu i zato je ono važno ne samo sada. Sistemski pristup digitalizaciji u obrazovanju uključuje dalje ulaganje u digitalnu infrastrukturu i unapređivanje digitalnih kompetencija nastavnika, na čemu već nekoliko godina uspešno rade institucije u Srbiji. Tako se, na primer, veoma uspešnom smatra inicijativa „Connected schools“, zatim razvoj Nastavničkog obrazovnog portala u Zavodu za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, čemu smo i mi doprineli. Mislim da smo svi shvatili da su moderne tehnologije i inovacije ponudili prave odgovore na mnoga pitanja u ovoj krizi. Zato je važno da se napor u cilju digitalizacije u obrazovanju nastave i dodatno podrže, a da se realizacija stalno prati i kad je reč o pristupu i kvalitetu.

► Zašto nemamo zelene javne nabavke

JEFTINIE ILI ZELENIJE

Ima li aktuelnijeg povoda od korona virusa da razmislimo o odnosu prema resursima kojima raspolažemo, šta radimo sa otpadom, šta kupujemo novcem poreskih obveznika i od koga i kako to utiče na prirodu i blagostanje građana

Gori Hilandar, a mi o cirkularnoj ekonomiji. Građani bolesni, privreda na kolenima, a mi o zelenim javnim nabavkama, rekao bi neki neupućeni čitalac. Međutim, nije baš tako. Korona je napravila cunami u međunarodnom ekonomskim odnosima, prekinula lance snabdevanja u celom svetu, zatvorila pogone svuda, pa i u Srbiji, zbog čega su mnoge vlade pogledale u svoje redove i zapitale se kako koriste resurse.

Cirkularna ekonomija, o kojoj se u Srbiji sve više govori, mogla bi biti kanal za brži oporavak srpske privrede posle zastoja usled pandemije, jer je zasnovana na korišćenju unutrašnjih rezervi i domaćih resursa – otpada, reciklata i energije, što bi stvorilo prostor za otvaranje velikog broja radnih mesta koja su nam sada neophodna. Zelene javne nabavke su alat za primenu koncepta cirkularne ekonomije, jer podstiču proizvodnju i potrošnju proizvoda koji sadrže reciklirane materijale произведene po standardima koji štite životnu sredinu i zdravlje ljudi.

Dušan Vasiljević, konsultant sa dugogodišnjim iskustvom u politikama životne sredine, podseća za „Novu ekonomiju“ da su do korone postojali dugački lanci

snabdevanja, a koji su prekinuti onog trenutka kad je sve stalo u Kini.

„Proizvodnja u Kini je jeftinija, žmurilo se na jedno oko da li je to po ekološkim i socijalnim standardima. Sad smo shvatili da taj lanac snabdevanja nije održiv. Ideja je da lokalne ekonomije budu samodovoljne i sigurno je da će jedan deo industrija pokušati da obezbedi resurse koji su blizu“, kaže Vasiljević, ističući da ne treba očekivati da će „vraćanje“ tehnologija i proizvodnje iz Kine biti masovno.

Sa druge strane, Srbija koja je mala ekonomija i malo tržište, ima prostora da na bazi postojećih resursa uspostavi efikasnu privredu sa niskim troškovima proizvodnje, vodeći računa o zdravlju i životnoj sredini. Koristi su višestruke: manje zagadenja, uštede, podsticanje inovacija i tehnologija, a korist je i politička, jer bi vlast pokazala brigu za životnu sredinu i dobrobit građana. Prostor za uštede i promociju zelениh nabavki je prilično veliki. Učešće javnih nabavki u bruto domaćem proizvodu Srbije u 2017. godini, prema Godišnjem izveštaju Uprave za javne nabavke, iznosilo je 7,68%, dok je u 2018. godini zabeležen blagi porast (7,98%).

POČETAK POČETKA

„Sistem za zaštitu životne sredine je uspostavljen dopola. Imamo ideju, ali nije realizovana jer ne postoji sistemski pristup razvoju privrede. Sad nam je jedno prioritet, sutra drugo, a državne subvencije su način kako se obezbeđuje sigurnost investitorima i privredi“, podvlači Vasiljević. Slično stanje je i sa okvirom za cirkularnu ekonomiju i zelene javne nabavke. Na početku početka smo. „Mi imamo samo elemente sistema, tačkice koji nisu dovoljno povezane“, ocenjuje Vasiljević. Ono što je važno, privreda bi trebalo aktivno da se uključi, ali ne zato što mora, nego zato što ima interes. Mora da se nađe način da privreda zaradi od reciklaže, korišćenja obnovljivih izvora, odnosno da ponovo upotrebi otpad od primarne proizvodnje. Zadatak države je da obezbedi taj okvir i stimulacije, dodaje on. Ministarstvo finansija je pre nekoliko dana objavilo analizu upravljanja javnim finan-

sijama za prošlu godinu, gde se pohvalilo da je na predlog Uprave za javne nabavke Vlada RS u novembru 2019. godine usvojila Program razvoja javnih nabavki za period 2019-2023. godine koji prepoznaje zelene nabavke. Navodi se da su smernice za poboljšanje zelenih javnih nabavki izrađene i objavljene na sajtu Uprave za javne nabavke. Međutim, ono što ne kažu, jeste da su ove smernice objavljene još 2015. godine, što znači da se za pet godina u ovoj oblasti nije mnogo odmaklo. Ono što je svakako za pohvalu, o cirkularnoj ekonomiji i zelenim javnim nabavkama se sve više govori i u stručnim krugovima i u široj javnosti. Država je formirala radnu grupu za cirkularnu ekonomiju, urađeno je više analiza o cirkularnoj ekonomiji, u šta su se uključile u ovim oblastima vodeće domaće i međunarodne institucije. Među poslednjim je Ex ante analiza efekata za oblast cirkularne ekonomije objavljena početkom 2020. čiju izradu su podržali i EU i GIZ. Dušan Vasiljević, kao koautor ove analize, kaže

**SLABA TAČKA JE
NAJVIŠI MENADŽMENT
NARUČILACA U JAVnim
NABAVKAMA**

za „Novu ekonomiju“ da zakon o javnim nabavkama prepoznaće mogućnost sprovođenja zelenih nabavki. To znači da ne postoji obaveza sprovodenja zelenih javnih nabavki, što znači da nema ni sistemske evidencije o realizovanim nabavkama kojih bez sumnje ima, naročito u nevladinom sektoru, eksplicitno će ovaj konsultant. To je i razlog zašto je potrebno izraditi kriterijume i pravila koja će obavezivati naručioce da poruču-

JAVNI SEKTOR
KAO VODEĆI KUPAC
MOGAO BI VIŠE DA
PROMOVIŠE ZELENE
NABAVKE

ju robu i usluge po tim kriterijumima, a istovremeno će se na taj način podstići industrija koja može zadovoljiti tu tražnju.

VAŽNO SAMO ŠTO JEFTINIJE

U Ex ante analizi se bez rukavica, otvoreno, kaže da za sada nije bilo konkretnijih planova da se izradi nacionalni akcioni plan zelenih javnih nabavki. Piše i da postoje obećanja Uprave za javne nabavke da će od jula 2020. godine, kada je navedeno pokretanje novog portala za javne nabavke, biti omogućeno praćenje koje javne nabavke su zelene.

Iako je postupak otvorenih javnih nabavki povećan, oni koji raspisuju nabavku nisu stimulisani da raspisuju zelene nabavke, jer im je važno da prode što jeftinije. Javni sektor kao veliki kupac mogao bi imati vodeću ulogu u promovisanju zelenih nabavki, ocenjeno je u analizi Alternative za bezbednije hemikalije AlHem. Promovisanim i korišćenjem zelenih javnih nabavki, javne institucije mogu da obezbede realne podsticaje za industrijski sektor, za razvoj zelenih tehnologija i proizvoda. Pored direktnih mera kojima se sprovo-

de ciljevi politike zaštite životne sredine, država bi na taj način mogla i indirektno, preko ovog postupka, da doprinese realizaciji tih ciljeva, ocenjuje nevladina organizacija AlHem, čiji je cilj promovisanje održivog razvoja. Ova organizacija je u svojoj analizi zelenih javnih nabavki u Srbiji iz maja 2019. ukazala da je slaba tačka najviši menadžment naručilaca koji nema dovoljan nivo svesti u vezi sa zelenim nabavkama.

Kako kaže Vasiljević, u Predlogu akcionog plana za javne nabavke stoji preporuka da bi onaj ko raspisuje nabavku trebalo da ima makar jednu zelenu nabavku godišnje. To je prihvatljivi međukorak u uvođenju sistema, ali država mora da odmakne od preporuke, smatraju stručnjaci. To znači da je potreban ceo okvir u kome je definisano sve, od toga koji su kriterijumi za zelenu nabavku, za koje grupe proizvoda, do toga šta su nam ciljevi takvih nabavki, ko vrši obuke za zelene nabavke, ko nadzire itd. I naravno, na koji način stimulisati privredu da u tome učestvuje i pronađe svoj interes. Vasiljević se umesto direktnih davanja zalaže za fiskalne podsticaje kao najzdraviji način, jer je praksa pokazala da subvencije ne daju dobre rezultate.

TOPLA VODA IZMIŠLJENA

Srbija ne bi morala da izmišlja topalu vodu i ide daleko da uvidi prednosti i rizike zelenih nabavki. U okruženju napredovala je Hrvatska, a naročito Slovenija.

U januaru 2018. u Sloveniji je stupila na snagu nova Uredba o zelenim javnim nabavkama, koja je proširila broj kategorija proizvoda i usluga za koje su zelene javne nabavke obavezne na 20 proizvoda. Uspostavljeni su definisani ciljevi

za svaki proizvod ili uslugu. Na primer,

najmanje 15% hrane treba da bude or-

ganskog porekla, 50% kancelarijskog

i higijenskog papira treba da potiče iz

šuma kojima se upravlja na održiv na-

čin, a najmanje 50% električne energije

treba da dolazi iz obnovljivih izvora ili po-

strojenja kogeneracije visoke efikasnosti

itd. Koliko su daleko otišli svedoči sitan

detalj na koji ukazuje AlHem, a to je da

su za svaki od 20 predmeta zelene javne

nabavke, dostupne konkretne smernice i

predlozi konkretnih kriterijuma. Takođe,

dat je spisak kontakt osoba (sa brojevi-

ma telefona i e-mail adresama) za do-

datne informacije - za svaki pojedinačni

predmet javne nabavke.

kolumna

**HEINRICH BÖLL STIFTUNG
BEOGRAD**

Dvostruki aršin odgovornosti

Nenad Milosavljević
Njuz Net

M

Mi spasavamo živote. I u to ime, spremni smo na sve. Blokiramo celu zemlju jer mi spasavamo živote. Ukinućemo vam pravo na kretanje jer mi spasavamo živote. Uvešćemo vam policijski čas jer mi spasavamo živote. Brutalno ćemo vas kažnjavati jer to spasava živote. Ukinućemo vam većinu prava i sloboda jer, hej! Mi spasavamo živote!

I zaista, šta se može prigovoriti nečijoj nameri da spasi živote? Teško je polemisati sa jednim tako čistim, plemenitim i, rekao bih, vrhunskim argumentom, jer ne postoji ništa što je važnije od jednog ljudskog života, a o više desetina ili stotina da i ne govorimo.

Osim što je dilema „ljudski život ili sloboda/dostojanstvo/ljudska prava“ lažna i predstavlja lukav spin koji bi trebalo da nas razoruža i natera da prihvativimo sve što nam se servira ili naredi. Mogu se istovremeno spasiti životi i poštovati dostojanstvo i sloboda, što su pokazali primeri brojnih zemalja koje nisu uvele rigorozne mere, a vrlo dobro su se nosile sa pandemijom.

Srbija, međutim, nije takva zemlja. Srbija je uvela niz vrlo represivnih mera, ali zvaničnicima ni to nije bilo dovoljno. Ukoliko ste slušali nastupe političara i predstavnika lekarske struke, mogli biste na momente pomisliti da samo vi sedite u kući, a da su svi ostali napolju, da je sve prepuno ljudi i da svi žive jedan potpuno normalan život, ne obazirući se na mere i preporuke. Toliko su svi oni govorili o neodgovornosti građana i krivili ih za sve. Međutim, kad izadete napolje, vidite da nema gotovo nikog, a oni

koji su silom prilika moralni da izadu, ponašaju se odgovorno, nose maske i drže odstojanje. Na kraju su i ti političari i doktori priznali da više od 90 odsto građana poštuje sve propisane mere. No, to im nije smetalo da dodatno pooštiravaju ionako oštare mere.

Tako smo došli u situaciju da, u ime zaštite života, ona velika većina odgovornih trpi sve više i više zbog manjine neodgovornih i da im se život dodatno komplikuje, umesto da se ka toj manjini usmeri kako komunikacija, tako i kaznene odredbe, ukoliko ništa drugo ne pomogne. I dok su se o toj neodgovornoj manjini, koja se bahato šeta po parkovima i izletištima, doktori i političari vrlo rado izjašnjavali, o manjini koja je na Uskrs, usred policijskog časa, odlazila u crkve na pričešće nisu imali baš mnogo toga da kažu. Tačnije ništa. Iako je nekoliko dana ranije patrijarh Irinej rekao da će crkva poslušati savete Vlade Srbije, te da će se Uskrs ove godine obeležiti u skladu sa situacijom, jedan broj građana je u periodu kada niko od nas nije mogao da izade napolje ipak stigao do crkve i pričestio se. Najčešće iz jedne te iste kašiće.

Zašto su građani koji izadu u park da prošetaju neodgovorni, a gradani koji odu u crkvu na pričešće nisu, ostaće misterija. Kao što će ostati nepoznato i kako to ovi prvi svojim ponašanjem ugrožavaju svetinju života, a ovi drugi ne. Možda samo nismo dobro shvatili situaciju. Možda danas tu i tamo i može da padne neko malo ugrožuckanje javnog zdravlja, bezbednosti i života, ako merenja rejtinga pokazuju da će to doneti koji novi promil glasova sutra. Jer možda život jeste svetinja, ali opet, šta je život bez rejtinga?

- Kako će država da kupuje obveznice javnih i privatnih preduzeća

DRŽAVNA METLA, PA POD TEPIH

Korporativne obveznice odavno postoje na razvijenim tržištima, ali bojim se da bi se u našem slučaju mogle iskoristiti da se pokriju gubici i loši potezi uprave. Recimo, država može kupiti obveznice Telekoma koji je investirao u Kopernikus i kao posledicu ostavio akcionare bez dividendi i to bez pitanja malih akcionara. Sada se može iskoristiti kriza, pa da se finansiraju sredstvima poreskih obveznika

Zdravstvena, a zatim ekomska kriza koja je pogodila svet, pa i Srbiju, obnovile su diskusiju o ulozi države u ekonomiji: da li su bolje reagovale jake države ili tržište, koga će pogoditi jača ekomska kriza, ko će bolje odgovoriti. Tu je nezabilazno i pitanje kakva je uloga javnih i državnih preduzeća, da li ih treba privatizovati, ili je možda bolje ako ostanu u državnom vlasništvu.

Predstavljajući ekomske mere pomoći privredi, ministar finansija Siniša Mali je 15. aprila najavio da će država pomoći pojedinim preduzećima u njenom vlasništvu, pre svega Er Srbiji i Elektroprivredi Srbije, kako bi ove kompanije mogle da nastave rast i šire svoje poslovanje u regionu nakon završetka pandemije kovi-19. Mali je tom prilikom rekao da je

„aktuuelna kriza pokazala značaj državnih preduzeća, pre svih Er Srbije i EPS-a, za koje su mnogi govorili da treba da budu ugašena ili prodata“.

Ovo je ideja koja je plasirana zajedno sa merom olakšavanja izdavanja korporativnih obveznica od strane privatnih i državnih kompanija, koje bi između ostalog otkupljivala i država. Predsednik Srbije Aleksandar Vučić je, predstavljajući na TV Prva ekomske mere još pre nego što su zvanično i donete, izjavio kako je to način da se zaobiđu pravila o državnoj pomoći Evropske unije.

Ova ideja otvara mnoga pitanja, posebno imajući u vidu milionske subvencije države koje svake godine idu ka javnim i državnim preduzećima (oko 300 miliona

**OVA IDEJA OTVARA
MNOGA PITANJA,
POSEBNO IMAJUĆI
U VIDU MILIONSKЕ
SUBVENCIЈE
DRŽAVE KOJE
SVAKE GODINE
IDU KA JAVNIM
I DRŽAVNIM
PREDUZEĆIMA
(OKO 300 MILIONA
EVRA GODIŠNJE)**

evra godišnje), a do pre nekoliko godina te sume su bile daleko veće. Takođe i otvara pitanje da li će državne finansijske injekcije pokriti promašaje u poslovanju i izvlačenje novca iz javnih preduzeća i odložiti njihove reforme. Kada se kaže da će na ovaj način država podržati širenje velikih državnih kompanija, da li to znači da se obezbeduju sredstva za akvizicije slične onoj Telekoma Srbije od 200 miliona evra za kupovinu kablovskog operatora Kopernikus, koji je bio u svlasništvu čoveka bliskog vladajućoj stranci. Ili će možda mehanizam korporativnih obveznica naterati državu da promeni način upravljanja velikim državnim preduzećima i obezbediti transparentno poslovanje.

Božo Drašković, saradnik Instituta za ekomske studije i profesor na Fakultetu za primenjenu ekologiju Futura, ističe da je pandemija pokazala koliko

je intervencija države moćno oružje sa fiskalnom i monetarnom politikom.

„Druga važna poluga je vlasništvo države u određenim ekomskim sektorima. Da smo imali 100 odsto privatizovan energetski sektor, da li bi te kompanije hteli da odlože plaćanje računa građanima? Zašto bi neki investicioni fond zanimalo da odloži naplatu, naprotiv, gledajući sopstveni interes trudili bi se da naplata bude što bolja. Dali bi možda nekoliko miliona u humanitarne svrhe i to je to. S druge strane država može neposrednim polugama, pored fiskalne politike, da interveniše u kriznim situacijama. Zato očekujem posle ove krize na globalnom nivou, promenu odnosa prema javnom sektoru i odustajanje od mantere da je privatno vlasništvo najefikasnije. Ono jeste najefikasnije za privatnog vlasnika, ali je društveno neefikasno“, napominje Drašković.

Međutim, to ima i drugu stranu medalje. Naime, pitanje je kakva je država u čijim su rukama te moćne poluge.

„Da li institucije koje imaju poluge moći rade u interesu uskih partijskih i državnih elita? Oni su identični surovom kapitalisti, jer ekonomske koristi ne idu državi, već političkoj bratiji. I da ne bude zabune, ovo se odnosi na sve vlasti, ne samo sadašnje. Javni sektor i javna preduzeća stavljeni su u funkciju zadovoljenja partijskih interesa. Morate da imate odgovornu državu da biste imali socijalnu efikasnost. Kada se nađete u krizi, lakše ćete proći u oblastima gde je država vlasnik i gde se može amortizovati kriza da bude društveno i ekonomski podnošljivija. U dobrim vremenima ćete uvesti normalan način poslovanja, bez izvlačenja bogatstva od strane političkih elita. Tako na dugi rok dajete šansu da javna preduzeća budu dobar konkurent na tržištu“, smatra Drašković.

Elektroprivreda Srbije je objavila da građanima, ukoliko kasne sa plaćanjem računa tokom vanrednog stanja, neće

AKO SE NIŠTA NE PROMENI U PONAŠANJU I POSLOVANJU, AKO SE NASTAVI SA POSTAVLJANJEM PARTIJSKIH DIREKTORA, TE OBVEZNICE NIKO NEĆE KUPOVATI

obračunavati kamate, a penzionerima će produžiti rok za plaćanje uz popust od pet odsto. Beogradski Infostan će dati mogućnost starijima od 65 godina da plate račune za februar, mart i april bez kamate nakon vanrednog stanja, a slično će postupiti i Beogradske elektrane. Ovo važi za većinu komunalnih usluga u Srbiji. Ovo će uticati na likvidnost preduzeća, pa Drašković smatra da korporativne obveznice mogu biti način da javnim preduzećima koja imaju zastoj u naplati država pomogne, upumpavajući likvidnost.

S druge strane, ekonomista Saša Đogović iz Instituta za istraživanje tržišta strahuje da bi se na taj način pod plaštom krize mogle pokriti i sve neefikasnosti i slabti rezultati iz prethodnih perioda.

„Korporativne obveznice odavno postoje na razvijenim tržištima, ali bojam se da bi se u našem slučaju mogle iskoristiti da se pokriju gubici i loši potezi uprave. Recimo, država može kupiti obveznice Telekoma koji je investirao u Kopernikus i kao posledicu ostavio akcionare bez dividendi i to bez pitanja malih akcionara. Sada se može iskoristiti kriza, pa da se finansiraju sredstvima poreskih obveznika. Ili recimo, videli smo u kakvom stanju je Krušik ušao u krizu. Sada oni mogu da emituju obveznice koje će da kupi država i ulazimo u novi krug bacanja magle“, napominje Đogović.

On dodaje i da bi priliv državnog novca na ovaj način mogao odložiti reforme u javnim preduzećima koja bi mogla da nastave da služe za ispumpavanje sredstava za partikularne interese, dok su opšti interesi na začelju po važnosti.

„Mogli su da emituju akcije, da izadu na berzu i da tako promovišemo tržišnu ekonomiju. Ali tako se ispuštaju dizgine javnih preduzeća, preko kojih se utiče na zapošljavanje i na finansijske tokove u zemlji. Iz dosadašnjeg iskustva mogu reći da ne očekujem neke promene, već nastavak partokratskog upravljanja gde

KORPORATIVNE OBVEZNICE MOGLE BI, IPAK, BITI MEHANIZAM DA SE JAVNA PREDUZEĆA NATERAJU DA UVEDU KORPORATIVNO UPRAVLJANJE I TRANSPARENTNOST U POSLOVANJU

nema lične i društvene odgovornosti“, zaključuje Đogović.

Korporativne obveznice mogu biti, ipak, mehanizam da se javna preduzeća nateraju da uvedu korporativno upravljanje i transparentnost u poslovanju. Ljubodrag Savić, profesor na Ekonomskom fakultetu u Beogradu, ističe da bi pre svega to značilo oživljavanje tržišta hartija od vrednosti, koje mi i posle 20 godina od prelaska na tržišnu ekonomiju nemamo.

„Mi smo imali dosta problema sa pravilima EU o državnoj pomoći kada smo pomagali javnim i državnim preduzećima. Sada Evropa u kriji ne pravi problem oko pomoći, ali ovo je dugoročni način da se preko tržišnih mehanizama obezbedi finansiranje. Ali nema smisla da se emituju obveznice za tekuću likvidnost, već za investicione projekte. Recimo, EPS emituje obveznice za gradnju neke elektrane. Pitanje je koliki

ko bi ljudi kupilo te obveznice, ali kada ih kupuje država, to je onda druga stvar. Samo je važno da ne ostane sve na tome da državna preduzeća emituju i da samo država kupuje. Bilo bi dobro da emituju obveznice i privatne kompanije, ali i da privatni investitori kupe obveznice državnih kompanija. Ovo je važno jer će investitori tražiti transparentno poslovanje, moraće da se objavljuju sve važne informacije. Niko neće dati svoj

novac samo za obećanje da će dobiti neku kamatu“, napominje Savić. Zato on smatra da bi na ovaj način državna preduzeća konačno mogla ući u reforme koje se toliko dugo odlažu. „Ako se ništa ne promeni u ponašanju i poslovanju, ako se nastavi sa postavljanjem partijskih direktora, te obveznice nikо neće kupovati. Ali mislim da je ideja da to zaživi, mada nisam optimista da će to ići baš brzo“, ocenjuje Savić.

S druge strane, on je skeptičan prema mogućnosti da država kupuje obveznice privatnih kompanija.

„Može država da ima dobru namenu, ali tu nameru sprovode ljudi. Neki državni činovnik će da odlučuje da li i koliko državnog novca će da uloži u dug privatne kompanije i bojam se da se u ovakvoj državi ne može isključiti mogućnost neke sprege. Videli smo kako su se davali krediti Fonda za razvoj, pa ne vidim zašto bi se ovde nešto drugačije ponašali“, zaključuje on.

Projekat „Javna preduzeća u Srbiji“ finansira National Endowment for Democracy

Ovaj tekst, celokupan sadržaj i izneti stavovi su isključiva odgovornost Business Info Group kao izdavača Nove ekonomije i ni na koji način ne odražavaju stavove i mišljenja National Endowment for Democracy.

National Endowment
for Democracy
Supporting freedom around the world

► Zašto smo pandemiju dočekali nespremni

EPIDEMIJA TAJNIH NABAVKI

Javne nabavke su obustavljene 16. marta, a kao razlog za to navodi se zaključak Vlade koji je donet dan ranije, 15. marta, kada je i proglašeno vanredno stanje. Zaključak nije objavljen, pa tako su nepoznati ostali i razlozi za obustavljanje javnih nabavki. Domaći mediji su dani objavljivali ljudite ispovesti lekara iz Kruševca, Čuprije, Smedereva i Čačka koji rade sa pacijentima koji imaju konstatovan virus korona, a nemaju dovoljno zaštitne opreme

Kada je epidemija počela Krizni štab nas je, zajedno sa vlašću, uveravao da svega imamo dovoljno i da nema mesta panici, neki će reći - možemo čak i u šoping u Italiju. U međuvremenu, pojavila su se žarišta i u zdravstvenim ustanovama, lekari su izlazili u javnost da ukažu na nedostatak maski i rukavica, veliki broj njih je zaražen, već je nekoliko i umro, a vlast uverava da su se zarazili van radnog mesta. Ipak, više od mesec dana kasnije kažu nam - opreme ipak nije bilo dovoljno, a epidemija je čini se otkrila sve rupe u snabdevanju zdravstva. Maski „nema u prekomernoj meri“, ali ih ima dovoljno za funkcionisanje zdravstvenih radnika – tako nas je 18. marta uverava direktorka Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje Sanja Radojević Škodrić. Tri dana pre ove izjave uvedeno je vanredno stanje, a nepune dve nedelje ranije u Srbiji je zabeležen prvi pacijent zaražen virusom korona.

Ono što dovodi u pitanje tvrdnju direktorke RFZO je to da je upravo institucija na čijem je čelu 12. i 13. marta raspisala javne nabavke za kupovinu sanitetskog i medicinskog potrošnog materijala, kao i ličnu i drugu zaštitnu opremu.

U okviru ove dve javne nabavke trebalo je da, između ostalog, bude nabavljeno šest miliona hirurških maski, isti broj sterilnih, kao i nesterilnih jednokratnih rukavica, 132.700 maski sa filterom, 23.180 zaštitnih maski, 1.265 zaštitnih vizira, kao i zaštitni mantili, kombinezoni, sredstva za dezinfekciju i slično. Plan je bio da se oprema nabavi za sve zdravstvene ustanove u Srbiji, a kako se navodi u konkursnoj dokumentaciji, razlog za to je upravo pojava virusa korona u Srbiji, kao i to da bi „nedostatak navedenih dobara onemogućio pružanje adekvatne zdravstvene zaštite osiguranim licima i mogao ozbiljno ugroziti život i zdravlje pre svega zaposlenih u zdravstvenim ustanovama i pacijenata“.

Međutim, javne nabavke su obustavljene 16. marta, a kao razlog za to navodi se zaključak Vlade koji je donet dan ranije, 15. marta, kada je i proglašeno vanredno stanje. Zaključak nije objavljen, pa tako su nepoznati ostali i razlozi za obustavljanje javnih nabavki, o čemu je pisao i Centar za istraživačko novinarstvo Srbije (CINS).

Ovi pokušaji sprovođenja javnih nabavki su jasno pokazali da opreme nije bilo dovoljno.

A osim direktorke RFZO, da „svega imamo dovoljno“ tvrdio je predsednik Vučić i to 12. marta, kada je i raspisana prva javna nabavka RFZO. I predsednica Vlade Ana Brnabić umirivala je javnost dan kasnije obraćajući se na televiziji Pink, a izjavu je prenela i Radio-televizija Vojvodine.

„Imamo dovoljno maski i proizvodnja raste. Besmisleno je da kupujete 100 ili 200 komada“, rekla je tom prilikom premijerka. Da stvari ipak nisu baš bile tako idealne, otkrio je epidemiolog i predsedavajući Kriznog štaba Predrag Kon i to više od mesec dana kasnije, u emisiji „Čirilica“ na televiziji Hepi. Tom prilikom on je priznao da je na početku bilo toliko testova da se testiraju samo oni sa težim oblicima bolesti, kao i da se zaštitna oprema daje samo onima koji su „direktno uključeni u to“:

„Vi sad možete da izadete pred narod i da kukate – nemam ni testova, nemam ni zaštitne opreme. Ili ćete da izadete i da kažete: imamo dovoljno da odradimo jedan posao koji će spasiti živote. To smo mi radili. I napravili smo sistem koji je obezbeđivao u tom periodu, sve vreme na iglama čekajući i zaštitnu opremu, čekajući i testove“, rekao je Kon.

Suprotno tvrdnjama epidemiologa Kona, ministar zdravlja Zlatibor Lončar je dan kasnije i dalje tvrdio kako nikо od zdravstvenih radnika nije pušten da radi bez zaštitne opreme.

Ipak, mnogo je činjenica koje tvrde suprotno. Da zaštitne opreme nije bilo dovoljno za nesmetan i bezbedan rad, tvrdili su i sami lekari. Tekst o lekarima i medicinskim tehničarima iz Kliničkog centra Vojvodine koji rade bez zaštitne opreme i doktoru koji je obavio tri operacije sa jednom maskom bio je i povod da se novinarka portal Novi.rs uhapsi. Lekari iz čuprijske bolnice u medijima su javno govorili o nepoštovanju procedura u ovoj ustanovi, kao i nedostatku zaštitne opreme što je i rezultiralo velikim brojem zaraženih medicinskih radnika u ovoj ustanovi, ali i smrću urologa Gorana Ivankovića.

Domaći mediji su dani objavljujivali ljudite ispovesti lekara iz Kruševca, Čuprije, Smedereva i Čačka koji rade sa pacijentima koji imaju konstatovan virus korona, a nemaju dovoljno zaštitne opreme.

„Ako bi se obavila dobra trijaža i ako bismo samo radili sa pacijentima kod kojih ne po-

**EPIDEMIOLOG KON JE
25. MARTA OBJASNIO DA SE
STAV PREMA TOME DA LI
MASKE TREBA ILI NE TREBA
NOSITI, PRILAGOĐAVAO
TOME DA LI IH IMA ILI NEMA**

**O PROCEDURAMA ĆEMO
GOVORITI TEK NAKON ŠTO SE
IZBORIMO SA VIRUSOM I KADA
SE, KAKO KAŽE MINISTAR
ZDRAVLJA ZLATIBOR
LONČAR, „ZAVRŠI PROCES
NABAVKE“. TADA BI TREBALO
DA SAZNAMO I ODGOVORE
NA PITANJA KOLIKO JE
RESPIRATORA I PO KOJIM
CENAMA NABAVLJENO**

stoje nikakve epidemiološke sumnje, ovaj stepen zaštite opreme bi bio dovoljan. Međutim, kako vi možete da znate da li pacijent koji je doživeo šlog i koga ja pregledam, na primer, nema sina ili rodaka koji je došao iz Italije, a zbog govornog poremećaja mi ne može to reći“, objasnila je za „Danas“ neurolaškinja Dragana Arsić iz Kruševca.

KAD IMA MASKI, NOSITE IH

Međutim, dok maski i rukavica nije bilo dovoljno i preporuke su bile da one nisu ni potrebne.

Najpre su zvanične preporuke koje su stizale do javnosti bile da zdrave osobe ne treba da nose maske, već je to preporuka isključivo za one sa respiratornim tegobama.

Nakon što su se maske oko 24. marta pojavile u prodaji, a stav kineskih stručnjaka koji su došli u Srbiju bio da je maske potrebljivo nositi, menja se i stav u Srbiji. Epidemiolog Kon je 25. marta objasnio da se stav prema tome da li maske treba ili ne treba nositi, prilagođavao tome da li ih ima ili nema.

„Preporučivati nešto što ne može svugde da se sproveđe, pogotovo u zdravstvenim ustanovama, nije mudro, čak je i bezobrazno ako se takva preporuka daje, a ne može se obezbediti. Situacija je sada drugačija i ja masku nosim od trenutka kada mi je dostupna“, rekao je tada Kon, a preneo portal Nova.rs.

Preporuke se nisu menjale samo kada je u pitanju građanstvo. Naime, na sajtu Instituta za javno zdravlje „Batut“ je 5. marta objavljeno uputstvu za zdravstvene radnike o korišćenju zaštitne opreme zbog sprečavanja infekcije virusom SARS-CoV-2.

Prema ovim uputstvima, zaštitna oprema (i to ne sva) neophodna je samo onim medicinskim radnicima koji rade direktno sa bolelima od virusa korona, onima koji imaju respiratorne tegobe ili su bili u kontaktu sa bolelima. Za lekare i tehničare koji su u direktnom kontaktu sa bolelima, obavezna je i upotreba posebnih maski, rukavica, vizira ili naočara i mantila. Međutim, ovakvo uputstvo bi značilo da nikakav vid zaštitne opreme nije potreban medicinskom i nemedicinskom osoblju koje se u okviru domova zdravlja ili bolnica nalazi na šalterima sa staklenom pregradom, u

hodnicima, čekaonicama ili na odeljenjima na kojima se ne nalaze pacijenti oboleli od virusa korona, kao ni vozačima u kolima Hitne pomoći.

Tek 13. aprila „Batut“ objavljuje novo uputstvo koje potpisuje Ministarstvo zdravlja, a u kojem su pooštene mere zaštite. Sada su hirurške maske obavezni deo zaštitne opreme svom medicinskom i nemedicinskom osoblju, osim onima koji rade u administraciji, kao i pre prostoru koji kontroliše stavljanje lične zaštitne opreme, a ukoliko ne pomaže u skidanju mantila kada treba da nosi rukavice. Svi ostali treba da nose makar hiruršku masku, a u zavisnosti od toga koliko su izloženi virusu i dodatnu opremu.

KRIJU DA NEMAJU

Do sada je ličnu zaštitnu opremu nabavljala svaka zdravstvena ustanova za sebe, procenjujući svoje posebne potrebe. Međutim, 6. marta ove godine dopunjena je Uredba o planiranju i vrsti robe i usluga za koje se sprovode centralizovane javne nabavke i na listu dobara koji se nabavljaju centralizovano dodata je i lična i druga zaštitna oprema. U praksi ovo znači da Republički fond za zdravstveno osiguranje sprovodi javnu nabavku putem koje nabavlja dobra ili usluge i sklapa okvirni sporazum sa dobavljačem.

Zdravstvene ustanove kasnije, na osnovu već sklopljenog okvirnog sporazuma, sklapaju pojedinačne ugovore sa dobavljačem prema svojim potrebama. Na ovaj način nabavlja se najveći broj lekova, potrošni materijal, različiti implanti i slično. Međutim, da bi se jedna ovakva nabavka sprovela neophodno je da zdravstvene ustanove RFZO-u prvo bitno kažu šta im je potrebno i u kom broju. Ipak, izgleda da ni sami domovi zdravlja i bolnice nisu na pravi način iskazivali svoje potrebe za ličnom zaštitnom opremom, o čemu je govorio i epidemiolog Kon.

„Kad smo pitali sve direktore zdravstvenih ustanova, osim u jednoj iz koje je striktno odgovoren da nema zaštitne opreme, svi su rekli da imaju. I taj odnos prema imanju ili nemanju zaštitne opreme pokazuje koliko smo mi potpuno bili nespremni u tom trenutku“, rekao je Kon na konferenciji, a preneo portal Raskrikavanje.

Sa sličnim problemom RFZO se već susreo u toku prethodne godine kada je raspisana javna nabavka reagenasa za laboratorijske pomoći. Ona je obustavljena upravo jer nije postojala komunikacija između institucija i od zdravstvenih ustanova nije bilo moguće pribaviti podatke o potrebnom broju reagenasa, kao ni formirati jedinstvenu cenu, objasnila je u intervjuu za „Novu ekonomiju“ Marina Mijatović iz udruženja Pravni skener.

Na ovaj način trebalo je da bude nabavljena i zaštitna oprema koju je planirao da kupi RFZO sredinom marta.

Međutim, sva je prilika da se od javnih nabavki za vreme vanrednog stanja i epidemije manje ili više odustalo. Zakon o javnim nabavkama predviđa da bi se u slučaju vanredne situacije mogao koristiti pregovarački postupak bez objavljanja poziva koji podrazumeva direktno pozivanje potencijalnih dobavljača, što značajno skraćuje rokove. Na ovaj način je Ministarstvo zdravlja sredinom marta nabavilo 15 respiratora za samo nedelju dana, ali smo i dalje sve potudatke imali javno dostupne, za razliku od svih narednih nabavki u toku vanrednog stanja o kojima javnost ne zna gotovo ništa. To je loša poruka koju vlast šalje, jer je „cilj transparentnosti jačanje poverenja između vlasti i građana, što je najvažnije u doba kada od njihove saradnje zavisi uspešnost suzbijanja epidemije“, kako piše Transparency Srbija.

Zakon o javnim nabavkama takođe prepoznaje i mogućnost da se bez ikakvih procedura nabavlja ono što je neophodno za obezbeđivanje osnovnih životnih uslova u slučajevima elementarnih nepogoda. Međutim, kako Transparency Srbija dodaje u svom tekstu, to ne oslobada državne organe odgovornosti da poštuju načela javnih nabavki, u meri u kojoj je to moguće. Javne nabavke u ovim slučajevima ne moraju biti potpuno tajne.

Ipak, čini se da je upravo to na šta se država u ovom momentu odlučila. Izbegavanje procedura koje omogućava trenutni Zakon o javnim nabavkama predviđa i Uredba o posebnim tehničkim zahtevima, standartima i primeni medicinskih sredstava za vreme vanrednog stanja nastalog usled bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-CoV-2 koju je Vlada donela 24. marta. Ova uredba omogućava da se za vreme epidemije nabavljaju medicinska sredstva koja

ZAKON O JAVnim NABAVKAMA PREPOZNAJE I MOGUĆNOST DA SE BEZ IKAKVIH PROCEDURA NABAVLJA ONO ŠTO JE NEOPHODNO ZA OBEZBEĐIVANJE OSNOVNIH ŽIVOTNIH USLOVA U SLUČAJEVIMA ELEMENTARNIH NEPOGODA. MEĐUTIM, TO NE OSLOBAĐA DRŽAVNE ORGANE ODGOVORNOSTI DA POŠTUJU NAČELA JAVNIH NABAVKI, U MERI U KOJOJ JE TO MOGUĆE

Ovaj tekst je podržao Balkanski fond za demokratiju. Stavovi izraženi u tekstu ne predstavljaju nužno mišljenje Balkanskog fonda za demokratiju, Nemačkog Maršalovog fonda SAD, već su isključivo odgovornost Business Info Group.

B | T | D The Balkan Trust
for Democracy
A PROJECT OF THE GERMAN MARSHALL FUND

nisu proizvedena u skladu sa propisanim standardima, uz uslov da dostavi određenu dokumentaciju. U istoj odredbi piše da se „na postupak nabavki medicinskih sredstava i lekova u skladu sa ovom uredbom primenjuju odredbe zakona kojim se uređuju javne nabavke za slučaj nastupanja elementarnih nepogoda, odnosno epidemije zaraze“. Elementarne nepogode su, podsećamo, jedan od uslova koji može omogućiti nepoštovanje procedura koje propisuje Zakon o javnim nabavkama.

A o procedurama čemo govoriti tek nakon što se izborimo sa virusom i kada se, kako kaže ministar zdravlja Zlatibor Lončar, „završi proces nabavke“. Tada bi trebalo da saznamo i odgovore na pitanja koliko je respiroatora i po kojim cenama nabavljeno jer, kako je Lončar objasnio, to što su ugovori potpisani i što „imamo obećanja“ ne znači da će oni biti realizovani i da će ti respiroatori zaista i stići u Srbiju.

Do tada, nabavljamo, na – kako je predsednik Aleksandar Vučić rekao – „polucrno“. Marina Mijatović, ipak, podseća da tako nešto kada su u pitanju državne nabavke ne postoji.

„Polucrno ne postoji. Javna nabavka je ili u skladu sa Zakonom o javnim nabavkama ili nije. Veoma je opasno da nam država šalje poruku da se naš novac, novac građana Srbije, može trošiti kroz neke sive procedure.“ Ipak, ima i onih koji još uvek nabavljaju i putem javnih nabavki. Tako je Gradski zavod za hitnu medicinsku pomoć Beograd 16. aprila raspisao tender za nabavku medicinskih sredstava i sanitetskog materijala u okviru koga, između ostalog, treba da kupi i blizu 180.000 rukavica, kao i 2.000 hirurških maski.

Takođe, u medijima su se pojavljivale informacije o velikoj količini zaštitne opreme koja je dobijena putem donacija ili je kupljena u inostranstvu, ali zvaničnih podataka o tome nema.

► Sutrašnja normalnost nije ona od juče

DANICA VUČENIĆ I ZORAN SEKULIĆ

Glavni i odgovorni urednik agencije FoNet Zoran Sekulić generacijski pripada novinarima koji su živeli u „nekoliko“ država i preživeli nekoliko vanrednih stanja, uključujući i ratno. Ne upućujem na godine, već na ogromno profesionalno iskustvo koje je od velike važnosti u vremenu kada su izvori informacija još više zatvoreni nego inače, kada se činjenice jedva promaljaju kroz gustu propagandističku maglu i kada se politički i svaki drugi pritisci na profesionalne medije umnožavaju. U razgovoru za „Novu ekonomiju“ Sekulić konstatiše da je „pozicija nekih medija sada još bolja, ali da su za medije koji nisu pod kontrolom vlasti, a koji su i inače u teškoj situaciji, stvari sada postale teže i gore“.

*„Medijski favoriti vlasti imaju ekskluzivnost u dobijanju informacija od prvorazrednog javnog interesa i absolutni monopol nad sagovornicima koji su uključeni u susbijanje pandemije i de-
luje kao da se sve to kontroliše iz jednog centra“*

Da li je zlonamerno pomisliti da vlast koristi krizu kako bi zajedno sa virusom „suzbila“ i medije koje vidi kao problematične?

U domenu medija vanredno stanje je upotrebljeno, da ne kažem zloupotrebljeno, za još veći pritisak na one koji nisu pod kontrolom vlasti. Ti mediji su sada još manje vidljivi nego ranije, sa još manje novca i imam jednu ozbiljnu bojazan da mi posle ove velike krize više nećemo primarno pričati o slobodi medija i izražavanja, nego ćemo pričati o pomoru medija koji nisu uspeli da prežive ovu tešku krizu. Bilo bi preterano da kažem da verujem u unapred smišljeni i razrađeni plan, ali sam siguran da vlast ima svest o konsekvcenama po medijsku scenu koje proističu iz vanrednog stanja.

U čemu se konkretno razlikuje pozicija medija sada i pre vanrednog stanja imajući u vidu niz konkretnih slučajeva ugrožavanja medijskih i novinarskih sloboda i prava, uključujući u to i spaljenu kuću novinara koji je izveštavao o korupciji u lokalnoj vlasti?

U toku vanrednog stanja imali smo dva drastična slučaja – privodenje koleginice sa portala Nova.rs i tu tek predstoji pravosudni postupak i veliko je pitanje kako će na kraju da se završi, i imali smo slučaj Jovane Popović koja je provela tolike puste dane u pritvoru i pred kojom su i sudjenje i neizvestan ishod. U oba slučaja reč je o rigidnom tumačenje propisa, sa vrlo jasnom sveštu o konsekvcenama. Ne mogu da ne pomenem i Vladin zakučak koji je takođe imao za cilj da pot-

puno centralizuje i unificira informisanje. Kada ovo uporedimo sa slučajem paljenja kuće u Grockoj, razlika je u tome što za Grocku nije bio nalog sa vrha. To je bila osveta lokalnog šerifa koji je pomislio da mu se neće ništa dogoditi ako organizuje svoju „malu“ osvetničku akciju. Vanredno stanje je otvorilo prostor i za selektivno tumačenje propisa, pa tako za isti prekršaj neko biva kažnen novčano, dok se drugima sudi putem Skajpa.

Pomenuli ste da ste profesionalno preživeli četiri vanredna stanja. U čemu se ovo sada razlikuje od prethodnih?

Sećam da je posle ubistva premijera Đindića, tragedije čije posledice i dan-danas osećamo, uvedeno vanredno stanje i

novinari su dobili nalog da ne smeju da objavljaju ništa osim zvaničnih saopšteњa i konferencija za novinare državnih službenika. Tada sam bio u situaciji da je malo falilo da FoNet bude kažnen jer sam saznao, nezvanično, da su u akciji „Sablja“ privredni Jovica Stanišić i Frenki Simatović. Našao sam se u ogromnoj profesionalnoj i moralnoj dilemi. Ako tu dvojicu privodite posle ubistva premijera, ta vest ima prvorazredni javni značaj i govori o važnosti akcije. Objavio sam vest, ali i za dlaku izbegao da nas zatvore na 24 sata. Ova situacija je nešto drugačija jer je i kontekst drugačiji i ne postoji striktno uputstvo za medije, kakvo je postojalo u vreme bombardovanja kada je sadašnji predsednik bio ministar informisanja.

Tada su, u dramatičnim okolnostima, mediji dobili spisak termina koje su bili obavezni da koriste, a štampani i elektronski mediji cenzore, koji su odobravali sadržinu novina ili programa vesti. FoNet se nije pridržavao tih pravila pa mi je tadašnja državna sekretarka za medije rekla - ili ćete toga da se pridržavate ili ćemo da ti pošaljemo cenzore. Odgovorio sam joj - niste vi pravili FoNet, nećete ni da ga zatvarate. Danas nemamo sagovornike iz države, sem do pre neki dan, sa konferencija za novinare. Međutim, ni te konferencije ne funkcionišu.

Suzbijanje pandemije znači povratak u zdravo stanje. Ako to prebacimo na društveni i politički teren, kako izgleda to naše „zdravo“ stanje?

Kao jedan racionalni pesimista, mislim da normalnost sutra neće biti normalnost koja je bila do juče. Nezavisno od zemlje, političkog konteksta, ekonomskog ambijenta, mislim da smo mi počeli da živimo naučnu fantastiku i mislim da će cela ova svetska kriza proizvesti tekttonske poremećaje na globalnom planu. Ne znam da li je ovo kraj liberalnog kapitalizma, ali mislim da je globalizam na izdisaju i da se vraćamo konceptu nacionalnih država i konceptu suvereniteta. U

**SASVIM IZVESNO
ČEMO UČI U NOVI
KRUG POLITIČKE
KRIZE, ALI ĆE NJENE
RAZMERE U VELIKOJ
MERI ZAVISITI I OD
STANJA STVARI U
EKONOMIJI**

OD '70-IH GODINA DO DANAS NE PAMTIM TOLIKO PRISUSTVO I TOLIKI UTICAJ RUSIJE I ODNEĐAVNO KINE. TAJ UTICAJ, ŠTO STVARI ČINI OZBILJNIJIM, NIJE SAMO U DOMENU VISOKE POLITIKE, VEĆ U DOBROJ MERI POSTOJI I PRIHVACEN JE I MEĐU OBİČNIM LJUDIMA

tom smislu ne znamo ni kako će sutra da izgleda Evropska unija. Da li će se svi pozatvarati i uvoditi neke nove vize, da li će države da spuštaju rampe i podižu ograde? To su pitanja na koja nemamo odgovor, kao što ne znamo ni gde će da budu ni Srbija, ni region. Ono što je jasno jeste da će biti nova realnost, nova „normalnost“. Mi smo u proteklih 30 godina imali razna traumatična i dramatična iskustva, pre svega ratna, a onda i razna druga, koja su uz to išla, ali sada se prvi put suočavamo sa tzv. nevidljivim neprijateljem. Meni je svaki život koji nestane zbog virusa katastrofa, ali kada gledam šta se dešava po Evropi, siguran sam da će taj ogroman broj žrtava i smrti, koje je teško pojmiti, uticati na tu novu „normalnost“. Siguran sam da ćemo svi početi da živimo drugačije i da ćemo svi osećati psihičke, emotivne, mentalne i rane i povrede.

Šta je, iz perspektive medija i njihove slobode, taj dan posle?

Pored pitanja ko će preživeti, postavlja se i pitanje kako će to „preživljavanje“ izgledati. Moj je utisak da će ojačati ona škola mišljenja koja kaže „mediji ne mogu bez države“. Godinama smo imali mukotrpne medijske reforme koje su označile izlazak države iz vlasništva u medijima, kako bi se smanjio i njen uticaj i uticaj vladajućih stranaka. Cela Evropa i medijska zajednica aplaudirale su tim zakonima, ali oni su najstrašnije zloupotrebljeni, a najdrastičniji je primer Tanjuga, koji je paradigma. Posle pandemije, bojim se da će mnogi da kažu „sada je jasno, nema

što je ovde najbolje čuvana tajna, pa ljudi misle kako je to malo, s obzirom na bombardovanje 1999. Mislim da su se mnogi, ne samo u administraciji u Briselu, nego i po evropskim prestonicama naljutili, jer posle brojnih susreta sa Putinom, posle priče o centru u Nišu, posle apologetskog odnosa prema Rusiji, imate sada i glorifikaciju 11 ruskih aviona i zanemarivanje pomoći EU. Poenta je da nismo mi samo ono što mislimo da jesmo, mi smo i ono kako nas drugi vide.

U tom kontekstu da li može da se anticipira budući odnos EU i Srbije, odnosno da li će EU da se vrati na koncept – bolje Vučić koji drži stvari pod kontrolom?

To sad zavisi od nekoliko tema, pa i one koja je sada, u vreme ove pandemije, potpuno otišla u drugi plan, a ona se zove Kosovo. Rasplet tog problema sigurno će imati uticaj i na međunarodnu poziciju Srbije i na njene evropske integracije, ako ih bude, i na odnos Vašingtona. Mislim ipak da će, posle cele ove krize, ne samo zbog učinka i ponašanja zvanične politike odavde, nego i zbog onoga kroz šta je prošla sama Unija, sa onolikim žrtvama, ispunjenje uslova za članstvo u EU biti strože i striktnije nego bilo kada ranije, čak i da ostanu isti.

Govoreći o unutrašnjem, političkom planu, u kojoj meri se može reći da je ova kriza Vučićeva 1999?

Preuranjeno je o tome govoriti. Postoje bitne razlike. Koliko pamtim '99. godinu i bombardovanje, ono je završeno jednim klasičnim ultimatumom i kapitulacijom u trenutku kada je pretila opasnost da cela zemlja bude razvaljena i da bude doveden u pitanje biološki opstanak nacije. Drugo, posle 1999. godine, koja je bila poslednja godina Miloševićeve vladavine, u koju je on ušao sa otvorenom diktaturom, postojala je jedna druga i drugačija opozicija, uz koju su stali razočarani navijači ondašnje vlasti, kao i delovi aparata sile, koji su shvatili da stvari odlaze u propast. Danas nije takva situacija, a pogotovo nije takva kada je reč o opoziciji. Zanimljivo je da su u opoziciji manje-više oni isti ljudi koji su bili i '99. godine, ali je ona danas konfuzna

i mera poverenja u nju nije na istom nivou. Ipak, opozicija je sada na istorijskom iskušenju i pred istorijskim zadatkom. Odgovor na pitanje koje ste mi postavili – ne zavisi, pre svega, od toga što će i kako će vlast dalje da radi, nego od toga što će i kako će da radi opozicija. Kakav će njen odnos da bude prema ovoj „tihoj“, „čutljivoj“ većini građana, koji su do juče govorili da ih politika ne interesuje i da su svi isti. Od toga zapravo zavisi kakav će sutra biti poredak i kakva će biti vlast u Srbiji.

Koliko u sve to treba ukalkulisati i bojkot?

Mislim da će, posle pandemije, sve biti drugačije i da ono što se zove opozicija, a koja sada nije ujedinjena vrednosno, nego samo u ideji da se promeni ova vlast, mora kompletno da se resetuje. Da bi se bilo šta promenilo i da bi se efekat onoga što rade osetio i video, ne mogu samo da kukaju na režimske medije i kritikuju Vučića, već moraju da idu ljudima na noge i osvajaju njihovo poverenje. Bez izgradnje tog poverenja, opozicija će ostati na nivou ne statističke, nego istorijske greške. Ali, sada imaju priliku.

U kojoj meri mi sada iz ove ozbiljne krize javnog zdravlja, sa svim njenim posledicama u koje spadaju i ekonomski, ulazimo u političku krizu?

Sasvim izvesno ćemo ući u novi krug političke krize, ali će njene razmere u velikoj meri zavisiti i od stanja stvari u ekonomiji. Ako se, posle ove pandemije, za velike svetske aktere predviđa višegodišnja recesija, to ni nas ne može da mimoide. Razmere recesije mogu da budu neuporedivo veće od bilo kakvih mera i injekcija, a to će onda neminovno uticati i na politiku. Ne znam da li su se ljudi u izolaciji „oslobodili“, to ćemo da vidimo, ali primećujem veći stepen rezignacije nego što je to bilo pre ove krize. Da li će ta rezignacija sutra da se artikuliše u neku političku ambiciju, da li će da se artikuliše u neku glasnost na srpski način, to sada ne znam. Nisam, međutim, siguran da će spin doktori, koji drže glavne poluge medijske scene i na dnevnoj bazi majstorski kreiraju privide, opet uspeti sve to da natkriju. Nova „normalnost“ doneće i novu realnost.

DVE ISTORIJE SA DVE STRANE ROVA

KNJIGE DAJU NOVA I ŠIRE STARA ZNANJA, ALI TIME ČESTO I NEGIRAJU I PREINAČAVAJU ONA KOJA SMO IMALI, RAZARAJUĆI PREDRASUDE, STEREOTIPE I PREĆUTKIVANJA O ZNAČAJNIM LJUDIMA I DOGAĐAJIMA

DVE I PO ŽENIDBE KRALJEVIĆA MARKA

* Jelena je posle dva braka sa Markom imala još dva, poslednji sa moćnim albanskim vlastelinom Đin Bua Spatom

Da li iko može lako da se seti pesme gde se uopšte pominje „bračno stanje“ ili „vjerna ljuba“ Kraljevića Marka. Glavne junakinje u njima su najčešće majka Jevrosima i posestrima vila Ravijojla. Otuda i predstava većine ljudi o njemu već duže od jednog veka, bazirana je pre na narodnim pesmama iz doba nacionalnog romantizma, nego na istorijskim podacima. Zato on po kolektivnoj svesti galopira na svom Šarcu, i konj i on zakrvavljenih očiju. Bahat i nemilosrdan prema neprijatelju... Ali istorijski podaci o (naj)starijem od četiri sina Vučišina Mrnjavčevića daju drugu sliku – pravog srednjovekovnog viteza na koga je uticaj majke bio daleko manji od očevog. Ovaj je svoj napredak na skali od

sitnog do važnog dvorskog vlastelina u administraciji cara Dušana postizao i preko sina. Otud Marko odmalena na dvoru gde se i vaspitavao za viteza, pa je veoma mlad ušao u - diplomatičku. Možda epska poezija „zaobilazi“ Markovo „bračno stanje“ jer su i podaci o tome najvarljiviji. Iz njih može da se zaključi samo da se Marko ženio - najmanje dva-tri puta! A pouzdano je imao (dvaput) istu ženu. Druge – nisu dokazane.

Istoričar Marko Aleksić u knjizi „Marko Kraljević – čovek koji je postao legenda“ navodi jedan crkveni zapis posle Maričke bitke. Monah prepisivač – na marginama, reklo bi se danas, jedne knjige – beleži: „Pisa se ova knjiga u Poreči, u selu zvanom Kaluderec u dane blagovernoga kralja Marka, kada dade Todoru, Grgurovu ženu Hlapenu, a uze svoju prvočlanu ženu Jelenu, Hlapenovu kćer.“ Za Teodoru (Todoru) nema dovoljno dokaza ni ko je (možda iz hrvatske porodice Šubića), ni da je bila Markova žena, a „prvovenčana Jelena“, zapravo pastorka Radoslava Hlapena, a kći česara Preljuba, bila je to dvaput. Tokom kratkog mladog braka Marko često putuje po diplomatskom poslu, pa je to bio razlog za oba razvoda. Nešto pre Maričke bitke bilo je, a možda i nije, braka sa Teodorom, da

Može da se zaključi samo da se Kraljević Marko ženio - najmanje dva-tri puta! A pouzdano je imao (dvaput) istu ženu. Druge – nisu dokazane

bi posle došlo „nešto nečuveno“ - ponovni brak sa Jelenom. I još jedan razvod. Jelena je posle dva braka sa Markom imala još dva, poslednji sa moćnim albanskim vlastelinom Đin Bua Spatom. Jelena potom dobija grad Kastoriju (u pesmi - Kostur) kao „alimentaciju“. Prilikom jedne opsade, malo milom malo silom odlazi sa napadačem Balšom II. Pošto je se „brzo zasitio“, vraća je u Epir njenom bratu Tomi Preljuboviću. A kad ovaj bude ugrožen od Bua Spate, moćnog albanskog vlastelina (ono Bua je od kotorskog roda Buća), da ne bi potpuno izgubio svoju Janjinu, Toma sklapa primirje i Đinu daje ruku svoje sestre, Markove Jelene.

SVETI PRINC SAVA NEMANJIĆ

***Rešenje problema sa bugarskim velikašem Strezom pokazuje kako je najmlađi Nemanjić „umeo duboko da oseća i kao član dinastije“**

Svetog Savu kao nesumnjivo jednu od najznačajnijih ličnosti srpskog naroda, po pravilu saglavamo kroz religijsko-crkvenu i prosvjetiteljsku delatnost, a kroz istu prizmu i njegovo državništvo. Ali, u drugom planu ostaje to što je Rastko Nemanjić do zamonašenja zapravo bio princ na dvoru Nemanjića, pritom omiljen i obožavan od roditelja, dvorjana i vlastele. Otuda je i u monaštvu i kao arhiepiskop i kao državnik veoma vešt koristio insignije i prava koja su mu kao sinu vladara pripadale. Isposništvo je jačao duh i veru, ali je svetovne dužnosti obavljao oslanjajući se i na tu materijalnu i na moć ugleda.

U narodnim legendama, Sveti Sava je hodao zemljom sam, pun dobrih saveta, mudrosti i pouka, a u stvarnosti uvek okružen svitom, sveštenicima, stražom. I na Svetu Goru pobegao je u pratnji naoružanih mladih plemića, a samo im je vodič bio jedan monah, Rus poreklom.

„Podloga“ takvog statusa, kad povratka „u civilstvo“ više nije bilo, sastojala se od bogatog „iskupljivanja“ roditeljske tuge. Kad su sve potere za odbeglim mladićem „koji je mrzeo burne, nepristojne i štetne pesme toga doba, omiljene u lovnu i pijankama velmoža“ – piše Miloš Crnjanški 1934. u svom delu „Sveti Sava“ – neuspešno završene i roditeljima doneto njegovo „civilno odelo“ i postržena kosa, Nemanja i „ostarela Ana...nisi lako podnosili pomisao na živu smrt svog mezimca. Kao u nekom bunilu... oni su zarivali nokte svoje u odeću svoga sina i njegove duge meke, plave vlas i koje im vojnici behu doneli“.

A kada je Nemanja „pobedio sebe...on mu je poslao čitavo blago da bi imao svega što zaželi. U manastire svetogorskog otpoče da stiže zlato Nemanjića iz Raške“.

To je, tada i kasnije, zna se, doprinelo izgradnji i popravci brojnih velelepnih verskih građevina na Svetoj Gori i drugde, po Srbiji, ali i škola, bolnica (Studenica). Pomoglo je, međutim, Savi Nemanjiću da izgradi i jaku crkvenu strukturu koja je mogla da opstaje i kad se država poljula.

Po Nemanjinom smrti, uz sve probleme i dalje je jačala srpska država pod Stefanom Prvovenčanim. A u pojedinim periodima Sava Nemanjić bio je bratu od pomoći kao neka vrsta savladara. Stefan je raspolagao državom kao silom, a Sava je svoju moć i položaj, pod krilom takve države, ispoljavao na diplomatskom planu.

Rešenje problema sa bugarskim velikašem Strezom i osamostaljenje srpske crkve od Ohridske arhiepiskopije belodano pokazuju Savu Nemanjića više kao princa nego kao sveštenika.

Po pogibiji lepoga Jovana, bugarskog kralja pod Solunom 1207. na presto je došao Boril i počeo da se obračunava sa pristalicama bivšega kralja. U nemilost je pao i sevastokrator Dobromir Strez „koji gonjen od svih i odagnan, nemajući se gde smiriti, dobeže blagočastivome veliko-

Kad su sve
potere za
odbeglim
mladićem „koji
je mrzeo burne,
nepristojne i
štetne pesme
toga doba,
omiljene u lovу
i pijankama
velmoža“ – piše
Miloš Crnjanski
1934. u svom
delu „Sveti
Sava“

JELENA „ANŽUJSKA“ BILA JE - OD MAČVE

*Obraćanja papi/papama za krune, menjanje savezništava zarad očuvanja vlasti, te bračna diplomacija odlike su svih Nemanjića

Kad je na nacionalnoj televiziji emitovana nesrećna serija „Nemanjići“ (u kojoj je npr. „biser“ kad Stefan kaže Vukanu „idem na granicu da pokušam Evdokiju“), očekivalo se da će krenuti feljtoni i tekstovi u kojima će se nadalje kopati rovovi prema stvarnoj istoriji kako bi s ove strane ostala ona mitska i narodhopesnička. Nešto od toga se i desilo. Ali, pojavila se i veoma tiražna i čitana

me županu i samodršcu Stefanu”, beleži biograf Teodosije. Stefan mu je dao i zemlju, ali nekoliko godina potom Srbiji je zapretio napadom i nezahvalni Strez. Sava je ubedio brata da će on „smiriti“ tog „ubicu i nemilostivoga, jarosnog i opasnog i vrlo nečasnog“.

„Kad je ugledao blistavu pojavu poglavara crkvenog, Strez je poklonio mu se, a Sava ga 'ljubazno primiv celivaše'. Pregovori su ipak tekli mučno, na kraju je Sava morao i da viče i da preti. Kad je već bio krenuo na put, sustigli su ga Strezovi bojari koji bi više voleli „da uđu u vojsku Stefanovu“ i obavestili ga da je „strašni sebastokrator osvanuo u krvi, mrtav“. Letopisac Teodosije je to objasnio tako da „Gospod posla anđela ljuta, da ga ubode posred srca ljuta njegova“.

I Teodosije još kaže da Stefan Savu nije smeо ni da ispituje o tome šta se dogodilo nego je ispitivao vojнике koji su došli s njim. Za ljutog anđela ne znamo, ali „blistava pojava“ poglavara crkvenog imala je, ne zaboravimo, i – dobru vojnu pratnju.

„Isposnik koji je godine proveo u meditaciji”, zapaža Crnjanski, „Sava je, očigledno, umeo dušebno da oseća i kao član dinastije.“ Kao takav se i izborio za samostalnost srpske crkve, a potom se, uz jako utezanje, prihvatio i titule prvog arhiepiskopa. Međutim, nije on radio da „arhiepiskopsko dostojanstvo izmoli“ od carigradskog patrijarha, „koliko da nezavisnost crkve u Srbiji zadobije pregovorima od grčkog (vizantijskog) cara“.

„Pravoslavna vera raste i množi se“, obrazlagao je pred nijejskim carem, a dvor je brzo na sve to pristao. „Iz carskog dvora započinje tada pritisak na patrijarha vaseljenskog da samog Savu posveti za arhiepiskopa Srbije...“

erija brošura u kojima se ne naseda na tu vrstu sećanja unazad". I još svemu dodaje niz dosad nepoznatih, ali nipošto izmišljenih „pikanterija“. Evo šta, između ostalog, pod edicijskim nazivom „Nemanjići - ljudi svoga vremena“ beogradskog izdavača Liber novus, a u brošurici „Stefan Nemanja, utemeljenje dinastičkog legitimitet“ piše mlada naučnica, istoričarka Milena Repajić.

Tokom 19. i 20. veka Nemanja je postao simbol jedinjenja srpskih zemalja u jedinstvenu državu, čovek koji je zaustavio unutrašnja trivenja među Srbima, prema popularnom verovanju, čovek podeljene nacije. Posmatranje Nemanjića srednjevekovne države kao centralizovane nacionalne je međutim, anahrono i odražava savremenu perspektivu više nego srednjevekovnu realnost. Ukoliko takva viđenja crpu nešto iz srednjevekovnih izvora, to je želja Nemanje, a onda i njegovih naslednika, da u svojim rukama stoteči vlast u najvećem delu države.“ Odražava je u to vreme - posed vladara, a inače ona je dugo bila pod nekom vrstom patronatstva i upravljanja Vizantije.

drugi autori ovih svezaka imaju isti idejni
ristup i otklon od mita i stereotipa i „slobodu“ da
radove uvode istorijske podatke koji razbijaju
običajena mitomanska uverenja.

Tako i Ivana Komatina u knjžici „Stefan Nemanjić – Prvovenčani kralj“ vlada istim tim obrascem da srednjovekovne države ni u nacionalnom ni u svakom drugom ustrojstvu nisu onakve kakve ih iz današnje vizure vidimo. Obraćanja papi/papama za kraljevske krune, menjanje saveznštava u skladu sa trenutnim potrebama, interesima i očuvanjem vlasti i poseda, te bračna diplomacija veoma su izražene kod svih Nemanjića. Nemanjin srednji sin Stefan, kasnije Prvovenčani (njapre papskom krunom) sa prvom ženom vizantijskom princezom Evdokijom ženio se (odnosno otac ga ženio) upravo iz državnih razloga, a oterao ju je gotovo golu i bosu „zbog neverstva“. Posle nje, a pre braka sa Anom Dandolo imao je za ženu takođe vizantijsku plemkinju, ali o tome kao i o dužini braka nema dokumenata. Ali zato: „Da je brak (sa tom drugom ženom - prim. aut.) okončan pre 1215. govori činjenica da je u to vreme Stefan planirao nove bračne veze, ali se ne zna da li je došlo do razvoda, ili je Stefanova druga žena preminula. Inače, nekoliko godina ranije njegova kći Komnina udala se za jednog albanskog kneza, a nakon njegove smrti preudala se za takođe albanskog velikaša, čime su oni, iako podanici epirske države, ušli u njegovi sferu uticaja.“

Dakle, na prvom mestu je „sféra uticaja“, a tek na kraju etnicitet. A da se ne osvrćemo na uobičajene predrasude o tome da li su već u to doba mogući „albanski velikaši“ u svetlu teze bivšeg predsednika da „najstarije što Albanci imaju od baštine jesu benzinske pumpe i robne kuće koje im je izgradila SFRJ“

Iz sveske Milene Repajić sa zanimljivim naslovom „Kralj Milutin – brakovi kao sredstvo diplomatiјe“ prenosimo jedino – još zanimljiviji „demanti“ o poreklu Jelena Anžujske. Ona jeste bila strankinja i plemenitog roda, čak nije važno što je bila katalikinja, ali nije bila od Anžujaca: „Kralj Uroš I se oženio prilično kasno, 1250. godine, kada je uveliko bio vladar i kada je mogao imati blizu trideset godina. Njegova supruga Jelena, poznatija kao Anžujska, nasuprot popularnom verovanju nije bila francuskog kraljevskog roda. Bila je ugarska plemkinja, čerka gospodara Mačve Jovana Andela i Matilde od Požege i Kovina.

O kralju Urošu i Jeleni ispletene su mnoge legende, a najpoznatija je ona o dolini jorgovana: Uroš je za doček svoje mlade čitavu dolinu Ibra zasuo cvetovima jorgovana, ne bi li je krajolik podsećao na rodnu Provansu. Naravno, kako Jelena nije bila iz Provanse, već iz Mačve, jasno je da je ovaj događaj potpuno legendaran, ali ta legenda govori o životu sećanju na kraljicu koje je ostalo u ovim krajevima, kojima će ona upravljati decenijama nakon smrti svoga muža.“

▶ Iran

ZEMLJA KOJA OSTAVLJA BEZ DAHA

Ovo je mesto direktnog suočavanja s vremenom prastarih slavnih dinastija, od Ahemenida, pa Sasanida, Safavida, Afšanida. Srce grada je zaista ogledalo persijske kulture. Svaki kamen u Kašanu star je nekoliko stotina godina, pa je i šetnja ulicama pravi doživljaj. Drevne kuće i zidane ograde gradene su i od gline i zemlje, tako da imate utisak da se grad stalno razgrađuje i ponovo zida

U momentu sveopštег ograničenja kretanja retki su ljudi, ne samo u Srbiji, već što bi se reklo „all over the world“, koji ne pomisljavaju sa setom na putovanja. Negde... Možda u Iran, jednu od kolevki civilizacije. Ne pominjemo tek tako ovu zemlju, koja se u doba Pahlavijevih zvala Persija, a potom se vratila svom izvornom imenu, jer je Iran nedavno bila moja odredišna tačka na globusu. Jasno je da je sad bilo kakva kalkulacija o putovanjima ravna snu. Iranci imaju tu kulturu da otkrivaju svaki kutak svoje države velike skoro kao Evropa. Prostire se od Kaspijskog mora na severu, do Persijskog zaliva i Indijskog okeana na jugu.

Neposredno pred pandemiju imao sam sreću da bar malo upoznam Iran i Irance. Reč je o jednom posebnom, gostoljubivom narodu sa izraženim emocijama prema sopstvenoj zemlji. Ti prijateljski nastrojeni ljudi su moje najveće otkriće. Pečat ove zemlje su: milioni tepiha u koje je utkana prava umetnost, fascinantna arhitektura, mauzoleji književnih i filozofskih genija, vrtovi i raskošni pejzaži koji se smenjuju i svedoče o fascinantnoj moći prirode, ali susret sa iranskim leopardom, nepriskonovnim gospodarem bespuća i ugroženom vrstom, jedan je od onih događaja koji se dožive jednom u životu.

Zabrinuto sam pratio šta se dešava sa mojoim novim prijateljima nakon što je virus kovid-19 prodro na tlo Eran-šahr (Iranske domovine) i počeo svoj smrtonosni pohod. A zaraza je krenula, kako sam saznao, od Kašana, prve oaze centralne iranske pustinje. Mističan grad, jedan od onih u kome se prave najlepši persijski tepisi. Na četiri sata od Teherana ovo je mesto gde vreme stane kada uđete u stari Bazar i doživite kulturološki šok. U dubini viševekovnih zidina netaknuti hamami pretvoreni u restorane sa hranom koja se služila daleko pre šahova iz loze Pahlavi. Tokom kupovine na egzotičnim tezgama nezaobilazno osveženje bila nam je ružina voda. Možete je pitи svuda u Iranu, ali je Kašan najpoznatiji proizvođač ovog napitka, kao i sasušenih latica kojima ćete ga pripraviti u sopstvenom domu.

Ovo je mesto direktnog suočavanja s vremenom prastarih slavnih dinastija, od Ahemenida, pa Sasanida, Safavida, Afšanida. Srce grada je zaista ogledalo persijske kulture. Svaki kamen u Kašanu star je nekoliko stotina godina, pa je i šetnja ulicama pravi doživljaj. Drevne kuće i zidane ograde gradene su i od gline i zemlje, tako da imate utisak da se grad stalno razgrađuje i ponovo zida. Najinteresantnija mesta za turiste su već pomenuti Bazar

Eminu-d-dule i istorijske bogataške kuće sa predvremenim vrtovima. Najlepša je Fin bašta, palata sa mirisnim vrtovima i fontanama. Voda je centralno obeležje persijskih vrtova, čiji dizajn je star dve hiljade godina, od Kira Velikog. Bili su uzor za arapske vrtove u Andaluziji i mogulске u Indiji. Svaka bašta miriše na narandže, limun, ruže... Pune su ptica za koje su ljudi tamo kultno vezani, a poete i umetnici ih slave vekovima u svojim delima. Velika drvena okovana vrata kojima se ulazi u dvorišta palata i bašta imala su dve vrste „zvana“ - jedno za muškarce koje proizvodi dublji i jači zvuk, kad se lupa njime po vratima, i drugi za žene. Alke za udaranje različite veličine i bata najavljujale su kojeg je pola posetilac, a i danas su u upotrebi na vratima u lavirintu drevnog Jazda.

Put za Jazd, sedište preostalih zoroastrijanaca, stare religije Irana pre prodora islama, vodi preko Esfahana. To je jedan od najlepših gradova koje sam do sada obišao na ovoj planeti. Boravak u Esfahanu posebno je obojio naš prijatelj doktor Siamek Pakzad, koji je svojevremeno završio medicinu u Beogradu i govori odlično srpski. Doktor Siamek je sve vreme našeg boravka u Iranu poput oca bdeo nad svakim našim korakom, trudio se da nam boravak učini što lepšim, putovanje atrak-

VEROVATNO NE POSTOJI ZEMLJA U KOJOJ SE POEZIJA VIŠE POŠTUJE NEGO ŠTO JE IRAN. KULT ČUVENIH PESNIKA ŽIV JE I DANAS U VRTOVIMA OKO MAUZOLEJA U KOJE SU SAHRANJENI. POSEBNE SU VEČERI ČITANJA POEZIJE I DISKUSIJE U BAŠTAMA I POD NEBOM SA MILION ZVEZDA

tivnjim, svaki prohtev ostvarivim. Siamek je pravo ogledalo svog naroda. Jednom kada se otisnete u persijsku čaroliju, činite to bez straha i nemojte odbiti bilo koji ljubazni poziv na čaj ili sladoled od šafrana. Od srca će vas častiti i ljubopitljivo vas ispitati o svemu.

Iran je jedna od onih velikih zemalja o kojima prosečan stanovnik na Zapadu, pa i ovde u Srbiji, i dalje veoma malo zna. Naročito o tome kakav je i kako izgleda svakodnevni život prosečnog Iranca. U tom raskošnom Esfahanu smeštajem u Tradicionalni hotel, palatu iz doba dinastije Safavida, steknete predstavu o raskoši života nekadašnjeg plemstva. Mnogobrojne pravoslavne crkve smeštene su u prelepom Jermenskom kvartu gde sam popio najbolju kafu u Iranu. Na svakom koraku Esfahan vas iznenadi, ali kada sam zakoračio na glavni gradski trg, carski Nakš-e Džahan, ili popularnije Imamov trg, shvatio sam zašto su ovaj grad nazvali „polu sveta“. Jedan od najvećih trgov na svetu, drugi posle pekinškog Tijenanmena, sagrađen je u XVI veku da bi se na njemu igrao polo, popularna persijska igra koju su kasnije oberučke prihvatali Englezzi kao svoju. Trg kojim danas voze kočije, zajedno sa palatom Ali kapu, dvema džamijama koje se ubrajaju u nekoliko najlepših na svetu i velikim Bozorg bazarom, ima reputaciju živog muzeja tradicionalne kulture. Bazar Bozorg, osim širaskog, ima najbolju ponudu suvenira u Iranu i to za svaki džep. Nema stranca koji ne ponese bar neku „minu“, katan kutiju, čuveni iranski slatkiš „širini“ ili šahovsku tablu s likovima persijskih princeza i prinčeva...

Prošavši kroz monumentalnu Kapiju Kejsarije jedna od preporuka lokalaca bila je da u jednoj od uskih uličica nademo čaj-

džinicu Azadeagan. U dugačkoj prostoriji se širio opojni miris i slatkast ukus nečeg nama nepoznatog. Okolo čajnici, lame, nargile, tepisi... Klasične narudžbine nije bilo. Konobar je bacio pogled koliko nas je i za nekoliko minuta stigao s poslužavnikom na kome je čajnik pun crnog mišljavog čaja, staklene tradicionalne čaše i primamljivi persijski slatkiši sa pistacima. Iranski pistači su najbolji na svetu.

Prava atrakcija ove stare prestonice su dragulji persijske arhitekture na reci Zajnade – Rudu. Reč je o mostovima Si-o-Se Pol, Hadžu i Čubi. Oni se ne prelaze, tu život teče svojim posebnim tokom. Povukao je i nas, kao i ostale strance. Deo te svakodnevice monumentalnih prinčevskih čuprija je pesma. Neki starac je počinje na melodičnom farsiju, natpevava ga drugi čovek, pa onda i igrom nadigrava... Narod sedi, prati melodiju i ritam. Dlanovi bride i nama.

Putujemo dalje kroz pustinju. Od Esfhana do Naina svetski poznatog po specijalnim čilimima je sat i po vremena. Podrazumeva se da je Nainu sama istočna. Osim zdanja gde se pre par vekova u sred pustinje pravio i čuvao led, tu je milenijumska tvrđava Narenj odakle puca pogled na grad. Samo korak dalje ulazi se u utrobu grada, podzemni svet

Naina, gde su podzemni akvadukti građeni pre više od tri milenijuma. Na tom putu su nicale i sukobljavale se civilizacije, njime su dolazili osvajači i harali ovim prostorima, a posle njih se opet uzdizalo iransko carstvo.

Put kroz pustinju vodi do najvećeg zoroastrijskog svetilišta Čak Čak i legende o car-

skoj kćeri koja je okončala tu bežeći pred iračkim osvajačima. Usred pustinje je pećina i izvor na svetom mestu koje posećuju

pripadnici svih vera da odaju počast prin-

cezi svetici, čerki poslednjeg persijskog zoroastrijskog cara.

Jazd je grad na sudaru dve pustinje, jedan od najstarijih na svetu. Grad se smatra centrom zoroastrijske kulture i religije stare više od tri milenijuma. Zoroastrijanci kao manjina imaju svog predstavnika u parlamentu, a govore i danas drevnim pahlavi sananijskim dijalektom. Posebnost Jazda ogleda se u jedinstvenoj arhitekturi sa Kulama vetrova, koje su viševkovne preteče današnjih erkondiša. Pod suncem čitav grad svetluca kao da je posut zlatnom pršinom. Prizor sa nekog od ravnih krovova palata u kojima su smešteni restorani i prodavnice suvenira naprsto ostavlja bez daha. Na putu ka zoroastrijanskom Hramu vatre, u Ulici imama Homejnija, u blizini Sahat kule širio se miris vrućeg hleba.

Za nekih dvadesetak evrocenti dobili smo

četiri tanka hrskava hleba, koje Iranci zovu lavaš. Stižemo do hrama u kome gori najstariji plamen. Gledamo u nešto što traje 1.500 godina i suočavamo se sa religijom o kojoj se kod nas malo zna, a posebno da je Iran centar preostalih zoroastrijanaca. Iza stakla u nečemu poput oltarnog dela je bila okačena slika Zaratusstre, a kroz zastakljeni prozor nazirao se veliki pehar u kojem je gorela ta večna vatra, kojom je predstavljen i vrhovni bog Ahura Mazda. Jedan od najpoznatijih pripadnika zoroastrijanizma u novijem vremenu bio je Fredi Merkjur, frontmen grupe Queen. Na periferiji grada počinje pustinja, koja se s pogledom s Kule tišine širi sve do kraja horizonta. Reč je o dve Kule tišine, svaka je bila u upotrebi po pola godine. One su ritualne građevine namenjene sahranjivanju zoroastrijanskih vernika, poznatije još i kao dakme.

Jazd je inače jedini grad na svetu koji je zaslužio tri mesta na Uneskovoj listi svetske kulturne baštine: staro gradsko jezgro s Trgom Amir Čakman, podzemni akvadukti i persijski vrtovi su njegov doprinos čovečanstvu. Trgovi, bazar pun čilima i svile, tradicionalne damske torbice, džamije, poslastičarnice, kao i restorani, vreva i izuzetno raspevani žitelji samo su deo atmosfere najčudnije naseobine na ovom putu.

A onda autobusom pravac - raj. Vrtovi u Jazdu su zaista zemaljski raj i o njima i u njima su stihove pisali i kazivali ih najveći pesnici i mislioci iranske i svetske kulture,

PUT KROZ PUSTINJU VODI DO NAJVEĆEG ZOROASTRIJSKOG SVETILIŠTA ČAK ČAK I LEGENDE O CARSKOJ KĆERI KOJA JE OKONČALA TU BEŽEĆI PRED IRAČKIM OSVAJAČIMA. USRED PUSTINJE JE PEĆINA I IZVOR NA SVETOM MESTU KOJE POSEĆUJU PRIPADNICI SVIH VERA DA ODAJU POČAST PRINCEZI SVETICI

od Hafiza, Sadija, Rumija, Hajama... Verovatno ne postoji zemlja u kojoj se poezija više poštuje nego što je Iran. Kult čuvenih pesnika živ je i danas u vrtovima oko mauzoleja u koje su sahranjeni. Posebne su večeri čitanja poezije i diskusije u baštama i pod nebom sa milion zvezda,

mauzoleja Hafeza i Saadija... Do Hafizovog groba stižemo peške, kao i ostali poklonici velikana i poezije. Nepregledni zasad rуžа, zumbula, katmera, perunika, jasmina, karanfila... Pesnik reče - Širaz je najmirisnija staza sveta. To sam tek doživeo u najčuvenijem Vrtu Eram ili Rajskoj bašti, koja se ubraja u sedam čuda Irana. Ovo mesto je još jedna potvrda o Širazu kao gradu ljubavi, dočarali lepotu ovog „grada slavuja i ružа“, cveća, slavuja i poezije. Naravno, i čuvenog

vina. Neko reče da ne bi umeo ni da razreši dilemu da li je Hafiz, besmrtni ljubavnik, pisao o vinu kao božanskom napitku ili božanskoj ljubavi, kako to sugerisu islamski tumači. U Širazu saznajemo da više Iranača napamet zna Hafizove stihove nego ono što piše u Kuriju. U obilasku Širaza nezaobilazni su Citadela Karim Kan Zanda, Muzej Parsa i Ružičasta ili džamija Vakil. Teško je opisati kakav je ovde spoj istorije i modernog. Takvi su i ljudi. Nose u sebi jednu prefinjenu notu i ono što bi se kod nas reklo „neki mediteranski temperament“. Prvi put za taksistu imamo ženu s kojom smo jezdili do Pasagarda i Persopolisa Darija Velikog koji je bio osvajački san Aleksandara Makedonskog. Pred odlazak pored kapije za Hafizov mauzolej, jedan stari Iranac na ruci drži slavu. Činim ono što i turisti sa svih meridiana. Jedan dolar i ptica mi kljunom izvlači papirić sa stihom najvećeg persijskog pesnika i porukom o sreći. Sećate se naziva onog Belmondovog filma „Do poslednjeg daha“, asocirao me je na moj doživljaj Irana: zemlja koja me je ostavila bez daha.

► Ežen Delakroa, slikar

STIL OSLOBOĐEN LUDAČKE KOŠULJE

Paletu je uzimao u ruke da zabeleži samo ona lica koja je želeo. Recimo Žorž Sand i Frederik Šopen. Delakroa je ove portrete uradio na jednom platnu. Posle slikareve smrti, platno je isečeno i sada se portret Žorž Sand nalazi u Kopenhagenu, a Šopenov u Parizu. Originalna slika prikazivala je Šopena koji svira na klaviru, dok ga Žorž Sand sluša i šije

Za Ežena Delakrou francuski pesnik simbolizma Šarl Bodler 1856. godine rekao je da je nalik na vulkan vešto zamaskiran buketom cveća. Snaga platana velikog slikara romantizma, bujnost kolorita, njegov revolucionarni duh i njegova čulnost probijali su granice aristokratskog porekla i obrazovanja u najboljoj pariskoj školi, Carskom liceju. Ežen Delakroa jest bio vulkan odenut u manire francuske buržoazije. Iza krutog stava pripadnika visokih društvenih krugova buktao je snažan stvaralački žar, a vrelo Delakroine raskošne energije vidljivo je bilo od njegovih prvih platana.

Ferdinand Viktor Ežen Delakroa rođen je 1798. godine nadomak Pariza u otmenoj francuskoj porodici. Njegov otac Šarl Delakroa bio je gradonačelnik i ministar unutrašnjih poslova. Nažalost, kao vrlo mlađ, Ežen ostaje bez oba roditelja. Otac

umire kada je Eženu bilo sedam, a majka kada mu je bilo šesnaest godina. Tada brigu o dečaku preuzima rodbina. Postoji osnovana sumnja da je njegov biološki otac bio Šarl-Moris de Talejran, visoko pozicionirani državnik, ministar spoljnih poslova i diplomata. Iako se Ežen i Šarl-Moris nikada nisu sreli, državni funkcioner i „tutor iz senke“ pomagao je preko svojih uticajnih veza mlađom umetniku. „Dobro se sećam da sam u detinjstvu bio pravo čudovište“, govori o sebi Ežen. Bio je preosetljiv, ali nemiran. Do treće godine počinio je niz nestasluka: skočio je sa broda u marseljskoj luci, a jednom je i podmetnuo požar u kom zamalo nije sam nastradao. Pohadao je pariski licej koji još uvek važi za jednu od najprestižnijih škola na svetu. Iako postoji mogućnost da u školi nije bio zainteresovan za gradivo, da je čak jedan razred ponavlja, njego-

va izražena erudicija ne ide tome u primjer. Ipak, sveske i knjige koje je koristio tokom školovanja skoro su u potpunosti prekrivene crtežima.

Od rane mladosti bio je neumoran i beskompromisno da svet koji vidi, baš onako kako ga vidi, prenese na papir ili platno, ruševi pritom zakone postavljene od strane velikih slikara neoklasizma. Sa sedamnaest godina počinje da pohađa časove slikanja kod Pjera Narsisa Gerenana, a kasnije se upisuje na Akademiju lepih umetnosti. Za njegov „rušilački“ novi stil umnogome je zaslужan bio sedam godina stariji kolega Teodor Žeriko. Veliki uticaj na mlađog Ežena imao je Žerikoov „Splav meduze“. Ovaj slikar podržao je mlađog prijatelja da pregazi neoklasistički kodeks i svoju bujnu energiju osloboodi od dominantnih umetničkih zahteva vremena.

„SLOBODA PREDVODI NAROD“.

U martu 2018. godine, kompanija Fejsbuk 15 minuta nakon objavljuvanja blokirala je poruku koja je najavljuvala jednu pozorišnu predstavu jer je koristila sliku „Sloboda predvodi narod“. Objavšenje koje je došlo od nadležnih iz Fejsbuka bilo je da je cenzura usledila zbog otkrivenih grudi centralne ženske figure. Nakon što je razjašnjeno da je posredi bila čuvena slika Ežena Delakroea, ova kompanija se izvinila i odobrila post. To nije bio prvi put da kompanija Fejsbuk zbog golotinje na nekom umetničkom delu blokira profil i da se nakon pritužbe korisnika izvini.

Delakroa furiozno, bez odmora, po 12 do 13 sati dnevno slikao dok mu neko sa strane čita Dantoev „Pakao“. Slika koju je 1822. predstavio na Salonu „Dante i Vergilije u paklu“ izazvala je snažnu reakciju stručne javnosti. Kritika ovo delo naziva mazarijom bednog stila.

Na godišnjicu smrti majke, 3. septembra 1822. godine, Delakroa je počeo da vodi dnevnik. Na stranice dnevnika ispisivao je utiske, razmišljanja o umetnosti, politici i fragmente svog dana. Danas je njegov dnevnik autentičan i dragocen put u slikarevu dušu. Ove lične ispise nije planirao za objavljuvanje. Međutim, kako je tokom života postao cenjeni umetnik, napravio je izbor, najbolje delove koje je zapisao i „antologiju misli“ Ežena Delakroea ugleđala je svetlost dana. Delakroa je u reći pretočio životnu i umetničku priču velikog zaljubljenika u boje.

OD RANE MLADOSTI BIO JE NEUMORAN I BESKOMPROMISAN DA SVET KOJI VIDI, BAŠ ONAKO KAKO GA VIDI, PRENESE NA PAPIR ILI PLATNO, RUŠEĆI PRITOM ZAKONE POSTAVLJENE OD STRANE VELIKIH SLIKARA NEOKLASICIZMA

Pod uticajem lorda Bajrona i poeme „Putovanje Čajlda Harolda“, Delakroa počinje da se zanima za borbu grčkog naroda za slobodu od Turaka. Godine 1824. u roku od četiri dana nastalo je remek-deloto „Pokolj na Hiosu: grčke porodice u iščekivanju smrti ili ropstva“. Dok su mladi umetnici dramatičnim kontrastima i načinom slikanja bili oduševljeni, Žan Ogist Dominik Engr, veliki slikar neoklasicizma, sliku je nazvao „pokoljem slike“.

Delakroa je želeo da putuje u Italiju, međutim put ga je 1825. godine odveo u Englesku. Tu obogaćuje svoju paletu, uči da jaše i pravi mnoge skice konja.

Snažan patriotski zanos u vreme Julske revolucije, karakterističan za romantičare, Ežen je u sliki pretvorio 1830. stvorivši delo koje će u mnogim decenijama kasnije biti sinonim borbe za slobodu. Bilo je to veliko platno „Sloboda predvodi narod“.

„DOBRO SE SEĆAM DA SAM U DETINJSTVU BIO PRAVO ČUDOVITJE, GOVORI O SEBI EŽEN. BIO JE PREOSETLJIV, ALI NEMIRAN. DO TREĆE GODINE POČINIO JE NIZ NESTAŠLUKA: SKOČIO JE SA BRODA U MARSELJSKOJ LUCI, A JEDNOM JE I PODMETNUO POŽAR U KOM ZAMALO I SAM NIJE NASTRADAO

Figure na ovoj kompoziciji su alegorijske i svaka predstavlja jedan društveni stalež u Francuskoj, a sve vodi isti cilj: jednakost u političkim i socijalnim pravima. Centralno je postavljena „mlada Francuska“ koja snažnim pokretom sa zastavom u ruci vodi napred narod. Ona je bosa i ogoljenih grudi. Na glavi ima „frigijsku kapu“ koja označava republiku. „Sloboda“ je inspirisala Frederika Ogista Bartoldija da napravi Kip slobode koji je poklonjen Njujorku i predstavlja simbol Amerike.

Jedno putovanje posebno će uticati na Delakrou i otvoriti ga za nove motive. Godine 1832. on se ukrcava na brod za Tanger. U žarkoj Africi on slika egzotične žene kojima je očaran. Tu nastaje ciklus koji je prikazao raskoš ovog kontinenta i Eženovo umetničko otkrivanje Afrike.

„Cela vam Francuska zavidi zbog vaših modela“, kazao mu je Bodler kada je video nove radove.

„To nisu modeli, već divlja, izvorna lepota Afrike“, odgovorio je Ežen.

Bujnost njegovog kolorita posle putovanja u Afriku rasplamsala se u punoj snazi. Na tom tlu okupanom jarkim suncem pronašao je svetlost i boje koje će „zauvek zadržati u očima“. „Boja sanja, peva, priča; to je muzika slike“, napisao je u svoj dnevnik. Boraveći u Maroku i Alžiru, Delakroa je naslikao preko 100 slika i skica koje su prikazivale život meštana.

Slikar koji je doneo dah romantizma nije voleo da ga nazivaju romantičarem. Sa velikim slikarima neoklasicizma bio je u sukobu, nije želeo da prihvati njihovu tehniku, a oni su ga optuživali da ume da

pravi samo skice. Međutim, on se na poko kude nije obazirao. Za razliku od distanciranih slikara neoklasicizma koji su „lepo“ predstavljali na hladan, precizan način, on je govorio da je umetnost „velelepni vatromet“. Njegove slike su raskošna boja i stihija. To se lako može videti na velikom platnu „Sardanapalova smrt“, gde je u putrenom kovitlaku tela prikazan pokolj u odajama asirskog kralja Sardanapala.

Snažan slikarski dar nije bio jedini umetnički izraz koji je koristio Delakroa. Obrazovan je bio u oblasti muzike, svirao je na violinu i često je pisao. Ipak, slikarstvo je bilo njegova najsnažnija potreba. U njegovoj zaostavštini možemo da primimo širok izbor tema i motiva. Slikao je istorijske kompozicije, životinje, mitološke scene, slike iz svakodnevnog života. Inspirisala ga je literatura. Portrete nije radio po narudžbini, već je svoju paletu uzimao u ruke da zabeleži samo ona lica koja je želeo. To su bili Žorž Sand i Frederik Šopen.

UKRADENI „ARAPI IZ ORANA“

U novembru 2012. godine iz pariske galerije ukradena je slika „Arapi iz Orana“ Ežena Delakroe vredna 600.000 evra. Godinu dana kasnije, nakon istrage, uhapšen je državljanin Srbije zbog ove krađe. Slika je iz Beograda vraćena u Pariz.

Delakroa je ove portrete uradio na jednom platnu. Posle slikareve smrti, platno je iseceno i sada se portret Žorž Sand nalazi u Kopenhadenu, a Šopenov u Parizu. Originalna slika prikazivala je Šopena koji svira na klaviru, dok ga Žorž Sand sluša i šije. Delakroa je umro 13. avgusta 1863. godine u Parizu. Ostao je jedan od najznačajnijih svetskih slikara epoha rađanja novog, romantičarskog stila. Mnoge slikarske inovacije „francuskog Rubensa“ prihvatiće i naredne generacije. Veliki uticaj imao je na impresioniste. Stvarao je furiozno, bez predaha. Raskoš i čulnost njegovih slika otkrivaju bujnu imaginaciju tankočutnog umetnika velike unutarnje snage. Za njegov stil Bodler je rekao da je „osloboden ludačke košulje“.

► *Kako prepoznati narcisa*

POREMEĆAJ BEZ POPRAVKE

Narcis se hrani tudim emocijama, pažnjom i iznad svega divljenjem. U pažnju spada i tzv. negativna pažnja, dakle kritika i neodobravanje. Pažnja je bilo kakvo bavljenje narcisom. Da bi se neutralisao, narcisa je najbolje izolovati, tj. ograditi se od njega. Jasno dati do znanja da naše vrednosti nisu iste i da nas njegove izjave i razmetanja ne fasciniraju, ali da nas ni ne užasavaju. Najviše mu smeta kad ga stavite na „ignore“

Pandemija korone traje, a medicina je danas, srećom, daleko razvijenija nego na primer u srednjem veku, kada su epidemije, kao na primer kuga, odnosile milionske žrtve i desetkovale ljudsku populaciju. Tadašnje generacije nisu imale pojma u čemu je problem, pa dakle ni kako da sa njim izađu na kraj.

Sa druge strane, čini se da smo mi kao ljudska vrsta u celini (a neke lokalne zajednice više nego druge) u psihološkom smislu i što se nivoa otpornosti na psihološke „viruse“ tiče, još uvek negde na nivou srednjovekovnih ljudi. Ako se osvrnemo na svoju (opšteliudska) ratovima bogatu istoriju, onda uviđamo da stalno imamo neke sukobe u kojima milioni ljudi stradaju kao žrtve drugih ljudi. Pri tome ljudi nisu mikroskopska bića kao virusi. Zbog čega smo onda tako „slepi“ za psihološke viruse?

Što se današnjice tiče, sreća u nesreći je što za razliku od srednjeg veka, ipak postoje ljudi sa znanjem i iskustvom u nošenju sa psihološkim „virusima“. Nesrećna okolnost

KLASTER B POREMEĆAJA LIČNOSTI

Iskustava iz kliničke prakse pokazuju da su poremećaji od kojih okruženje obolelog najviše pati, po pravilu poremećaji koji spadaju u tzv. klaster B poremećaja ličnosti (bazirano na klasifikaciji mentalnih poremećaja DSM5). U ovaj klaster spadaju: antisocijalni poremećaj ličnosti, narcistički poremećaj ličnosti, granični/borderljivi poremećaj ličnosti i histrionički poremećaj ličnosti. Od ova četiri spomenuta poremećaja, najveću potenciju „virulentnosti“, tj. najrazorniji i najširi radijus nepovoljnog uticaja na okruženje ima narcistički poremećaj ličnosti i to specifično kada se radi o širem okruženju (radnoj organizaciji i slično), pa čemo ga zato ukratko skicirati. Treba naglasiti da govorimo uopšteno, u statističkim kategorijama, jer je svaka pojedinačna osoba i njeno okruženje priča za sebe. Pojedinačnim slučajevima, tj. konkretnim osobama, što se psihodijagnoštike tiče, nije mesto u novinskim člancima, niti u bilo kakvoj javnoj publikaciji.

Dakle, narcistički poremećaj ličnosti karakterišu: preteran/ „prenaduvan“ osećaj lične vrednosti, moći, značaja, superiornosti, odnosno arroganciju; jaka potreba za divljenjem drugih, tj. prepoznavanjem njegove ili njene izuzetne vrednosti i značaja; nedostatak empatije, tj. saosećanja za druge; instrumentalni odnos prema drugima (drugi nije vrednost za sebe nego je sredstvo da se dostigne lični cilj i zadovolje lične potrebe); često osećanje zavisti i utisak da ona/on zaslužuje više i bolje od drugih; povrednost i bes kada ne dobija ono što očekuje i sklonost da se sveti; sklonost da kažnjava, kinji, ponižava; fantazmatska zaokupljenost temom superiornosti, uspeha, popularnosti, izuzetnosti i jaka bol i povrednost kada okruženje to ne potvrdi. Ako treba da se sažme, okosnica narcisoidne ličnosti (u daljem tekstu skraćeno - narcis) jeste briga da se potvrdi i održi grandiozna/naduvana predstava sebe, ili tzv. grandiozni self. Narcis je spreman da štvrte mnogo toga, ako ne i sve, da bi održao tu nerealnu i prenaduvanu predstavu o sopstvenoj ličnosti. Iz prethodnog opisa je razumljivo zašto je ovaj poremećaj dobio naziv po starogrčkom Narcisu koji je, kako mit kaže, umro od zaljubljenosti u svoj sopstveni odraz u vodi.

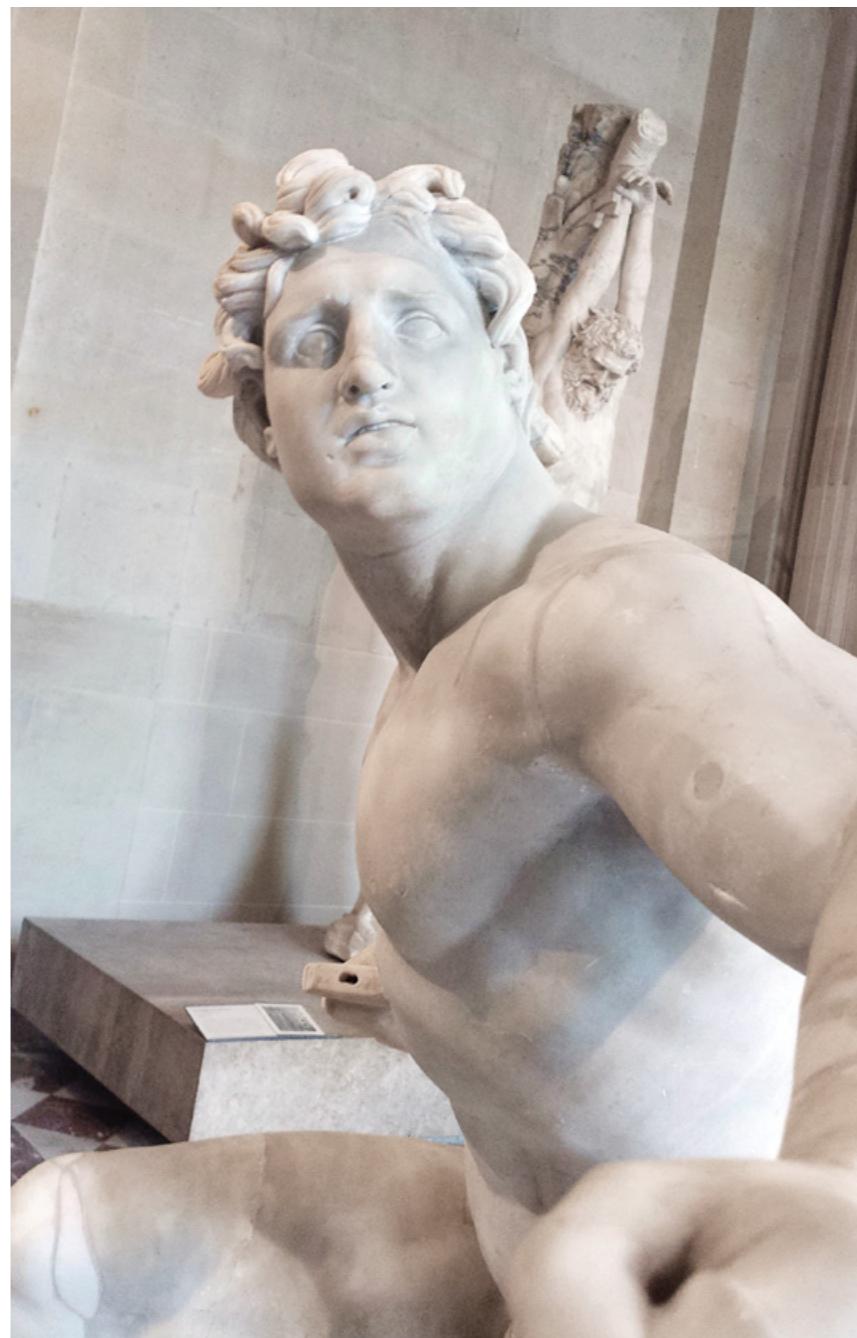
KADA NARCIS PREUZME KONTROLU, ONDA ĆE TAKVU ORGANIZACIJU ILI ZAJEDNICU GLEDATI DA NAPUSTI SVAKO KO TO MOŽE, A ONI KOJI OSTAJU ČESTO PIBEGAVAJU TEHNIČKI SAMOZAVARAVANJA ILI RACIONALIZACIJE

ATAK NARCISA NA OKRUŽENJE

Šta narcis radi sa svojim okruženjem? Osoba sa narcističkim poremećajem ličnosti ima pre svega potrebu da održi svoju superiornost u odnosu na druge. Bilo šta ili ko da se ispreči, izazvće bes i reakciju odmazde. Takođe, s obzirom da narcisu nedostaje saosećanje, neće mu biti problem da manipuliše ljudima ne bi li dobio ono što želi. Uz sociopate i psihopate, narcisi su takođe osobe sa manjkom savesti, pri čemu narcisima manjka prvenstveno empatija, tj. saosećanje sa drugima.

Kako da prepoznamo narcističku manipulaciju, tj. neiskreno ponašanje usmereno ka postizanju ličnog cilja, a na našu štetu? Na emotivnu manipulaciju može da ukaže na primer sledeće: laganje, nesaglasnost onog što neko govori i što radi, ciljanje ličnih slabosti druge osobe (na primer u diskusiji), presija/urgencija da odluku donešemo brzo, prenebregavanje logike i apelovanje na naše emocije, izvrtanje značenja onog što smo rekli/manipulisano našim iskazom, nemogućnost da se iznesu racionalna objašnjenja svojih postupaka (verbalno „migoljenje“, „muljanje“), okupljanje pristalica oko sebe/ stvaranje klanova/apanjavanje iza leđa, površno/„providno“ šarmiranje sagovornika, apelovanje na ono što nas povezuje („podvlačenje pod kožu“) tj. apelovanje na prisnost u kontaktu. Poslednja dva (šarmiranje i prisnost) imaju za cilj da spustimo „gard“, tj. da se otvorimo narcisu i da upadnemo u njihovu klopku, posle čega nas koristi za svoj cilj. Vidimo šta radi korona kada uđe u zajednicu. Ali šta radi narcis kada se uvuče u zajednicu kao na pr. u neki radni kolektiv? Šta se tipično dešava sa ljudima u okruženju

osobe sa narcističkom ličnošću? „Virulentni“ potencijal narcisa pre svega zavisi od faktora moći, tj. od toga koju poziciju on/ ona zauzima u organizaciji. Što je na višoj, moćnijoj poziciji, utoliko je njegova toksičnost veća. U prethodnom delu smo naveli tipične postupke manipulacije narcisa. Automatska reakcija relativno zdrave osobe na manipulaciju (ukoliko je manipulacija prepoznata) jeste jako osećanje ljutnje i neverice. Kada nas neko laže i „maže“, naša prva reakcija je da se tome suprotstavimo i da očekujemo da će svako, uključujući i samog narcisa, uvideti da to nije u redu. Ljudi tipično ulazu mnogo energije u to da činjenicama i argumentima dokažu da narcisovo ponašanje nije u redu, da je nemoralno i neetično. Međutim, narcis ne deli takav vrednosni sistem i nema takva uverenja. Narcis nema osećaj da je to što radi pogrešno. On/ ona zaista veruje da zaslужuje poseban tretman. Sve što mu se ispreči je nepoželjno i neopravdano, iz njegove perspektive. Sve argumente i činjenice koje kao loptu bacimo u njegovom pravcu, on će okrenuti protiv nas, iskriviti ih i hitnuti ih u naše lice. Nakon duže izloženosti i „rvanja“ sa „logikom“ narcisovog funkcionisanja, kod većine ljudi javiće se simptomi tzv. emocionalnog izgaranja, takozvani burn out. Burn out se očituje u apatiji, gubljenju elana i demoralisanosti, osećanju otuđenosti i nezainteresovanosti, umoru i iscrpljenosti, ciničnom stavu prema životu i budućnosti. Kada narcis preuzeće kontrolu, onda će takvu organizaciju ili zajednicu gledati da napusti svako ko to može, a oni koji ostaju često pribegavaju tehnički samozavaravanja ili racionalizacije. Racionalizacija je vrsta mentalne odbrane, kojom ljudi pokušavaju da održe psihički balans tako što izvrću realnost i traže opravdanja za, u ovom slučaju, destruktivna ponašanja narcisa.

LJUDI TIPIČNO ULAŽU MNOGO ENERGIJE U TO DA ČINJENICAMA I ARGUMENTIMA DOKAŽU DA NARCISOVO PONAŠANJE NIJE U REDU, DA JE NEMORALNO I NEETIČNO. MEĐUTIM, NARCIS NE DELI TAKAV VREDNOSNI SISTEM I NEMA OSEĆAJ DA JE TO ŠTO RADI POGREŠNO

Ljudi izvrću realnost onda kada ih ona jako ugrožava, a nemoćni su da je promene. Tako će neki ljudi pribegavati samozavaravanju da je narcis zaista dobronameran i supersposoban, jer će na taj način očuvati nekakav, naravno lažni i nerealni, unutrašnji mir. Koja osoba će lakše, a koje teže, podleći manipulaciju, zavisi od mnogo faktora. Na većemo samo neke: stepen objektivne zavisnosti od narcisa, tj. stepen zarobljenosti u toj relaciji, inteligencija i obrazovanje (inteligencija i obrazovanje po pravilu brže prozuru manipulaciju), stepen psihološke zrelosti uopšte i upoznatosti sa fenomenom narcističkog poremećaja, umreženost odnosno podrška okruženja, postojanje ili nepostojanje nadređenih instanci (na primer društvenih institucija i sudstva) koje mogu da zaštite žrtvu u slučaju da napad i odmazda narcisa eskalira, itd.

MERE PREVENTIJE

Kako na individualnom i kolektivnom nivou možemo da se zaštитimo od prodiranja i širenja „virusa“ narcizma? Prva i najbolja mera je razvijanje psihološkog „imuniteta“. Tu bi spadalo opšte psihološko prosvećivanje. Hiljadama godina i još uvek vredi onaj stari savet uklesan na hramu u Delfima: „upoznaj samog sebe“. Poznavanje sebe i drugih, razumevanje naše ljudske prirode i učenje korisnih psiholoških veština je najvrednija, a tako često zapostavljena, životna investicija.

Ali šta da radimo ako nas je virus već „napao“ i ušao u sistem? Kao i sa koronom, borba može imati neizvesan ishod. Šta počne? Narcis se hrani tudim emocijama, pažnjom i iznad svega divljenjem. U pažnju spada i tzv. negativna pažnja, dakle kritika i slično. Pažnja je bilo kakvo bavljenje narcisom. Da bi se neutralisao, narcisa je najbolje izolovati, tj. ogradići se od njega/nje. Jasno dati do znanja da naše vrednosti nisu iste i da nas njegove/njene izjave i razmetanja ne fasciniraju, ali da nas ni ne užasavaju. Treba ostati pribran, smiren, nefasciniran, pod kontrolom, jasan i dosledan u akciji. Treba raditi na ličnim ciljevima i ličnom sistemu vrednosti i jasno dati do znanja narcisu da se naš sistem vrednosti razlikuje od njegovog.

VANREDNE OKOLNOSTI POJAČAVAJU ZAVISNOSTI

► PRIM. DR ALEKSANDAR RAMAH, psihijatar, stručnjak za bolesti zavisnosti

Generalno je zanemarljiv broj osoba kojima ovo stanje izolacije pogoduje i to je nešto što je karakteristično za sve kategorije, čak i za ljudе koji nisu zavisniци i nemaju nikakav problem u tom smislu. Ove situacije pogoduju razvoju zavisnosti, ali i mentalnih bolesti, ili ih pogoršanju, ali se u ovim okolnostima manji broj ljudi javlja na lečenje i traži pomoć, pa onda dođe do eksplozije posle toga

Kako ova vanredna situacija i izolacija utiču na ljudе koji nemaju konkretni problem, ali osećaju pojedine nelagodnosti, pojačan strah ili depresiju? Koliko interneta je previše i kako da prepoznamo da li imamo problem, zašto su kockarnice poslednje zatvorene i kako prilagoditi svakodnevni život da bismo lakše prebrodili kruz. Kako vanredno stanje utiče na zavisnike, koje su bolesti zavisnosti rasprostranjene u Srbiji? Ovo su pitanja na koja za „Novu ekonomiju“ odgovara prim. dr Aleksandar Ramah, psihijatar koji 30 godina radi u oblasti lečenja bolesti zavisnosti.

Kako izolacija uzrokovana korona virusom utiče na bolesti zavisnosti u generalnom smislu, ima li situacija da nekome pogoduje manjak socijalne interakcije?

Generalno je zanemarljiv broj osoba kojima ovo stanje izolacije pogoduje i to je nešto što je karakteristično za sve kategorije, čak i za ljudе koji nisu zavisniци i nemaju nikakav problem u tom smislu.

Ako govorimo sa aspekta zavisnosti, paradox je u tome da većina nastavlja sa uspostavljenim obrascima ponašanja. Mogu se javiti pogoršanja, koja su više indirektna, gde je, na primer, neko izgubio posao, pa ima manje novca i samim tim i teže dolazi do droge ili neće imati novac za kocku, ali iskustvo govori da se retko dešavaju situacije u kojima neko kaže „teže mi je da stignem do droge, pa ču da prestanem“. To se praktično ne dešava, ljudi u tim okolnostima pronalaže načine kako da stignu do toga što smatraju da im je potrebno, nezadovoljni su i frustrirani ako to nisu u mogućnosti. Može se desiti da se trenutno smanji upotreba ili napravi neka pauza, ali čim se vrati stanje u normalu, obično se nastavlja sa upotrebom.

Postoje li primeri gde se stanje pogoršava zbog izolacije?

Uz zavisnost ide i takozvano zavisničko ponašanje i zavisniци su spremni da modifikuju ponašanje u skladu sa situacijom i da

bolesti, a takođe je karakteristično da se u ovim okolnostima manji broj ljudi javlja na lečenje i traži pomoć, ali onda dođe do eksplozije posle toga. Baš te 1999. godine se ispostavilo da je dosta mladih u tom periodu, za vreme bombardovanja, počelo da uzima razne supstance, a sve to je došlo na naplatu posle godinu ili dve dana.

Kada se kaže bolesti zavisnosti, ljudi obično pomisle na drogu, alkohol ili kocku, koje sve zavisnosti postoje?

Zavisnosti delimo na hemijske ili bihevioralne, ponašajne. U hemijske spadaju one koje su već dobro poznate, poput zavisnosti od alkohola i droga. Generalno postoje tri grupe psihokativnih supstanci, jedno su depresori centralnog nervnog sistema, gde spadaju alkohol i opijati, kao i sedativi. Svi depresori centralnog nervnog sistema stvaraju i fizičku zavisnost. Druga grupa su stimulansi centralnog nervnog sistema i tu su najpoznatiji kokain i amfetamini, koji stvaraju izraženu psihičku zavisnost. Treća grupa su halucinogene droge gde je najzastupljeniji LSD. One ne stvaraju ni psihičku ni fizičku zavisnost, ali su veoma opasne jer mogu dovesti do ozbiljnih psihičkih komplikacija, psihozu, čak i demencije. Treba spomenuti još i ekstazi i marihuanu, ekstazi je zvanično amfetamin, ali ima i neka halucinogena svojstva, zato ga neki izdvajaju u posebnu kategoriju, a neki smatraju da spada u grupu stimulansa. Marihvana u sebi objedinjuje i depresorna i stimulativna i halucinatorna svojstva i često spada u posebnu kategoriju.

Što se tiče bihevioralnih zavisnosti imamo zavisnosti od kocke i kladjenja, a tu je i zavisnost od interneta. Internet je dosta neodređen pojам, ali tu svakako spada zavisnost od društvenih mreža, zavisnost od pornografskih sadržaja i od onlajn kupovine. Nekada je postojala i zavisnost od mobilnih telefona i SMS poruka, ali su poruke prevaziđene na neki način, pa se to sada više odnosi na društvene mreže.

Sa kojim oblicima zavisnosti se najčešće susrećete, šta

je najviše rasprostranjeno u Srbiji?

Što se tiče situacije kod nas, opijati poput heroina su izgubili primat i od tih ilegalnih supstanci najzastupljeniji su marihvana i preparati kanabisa uopšte. Zastupljeni su i kokain i stimulativne droge. Ono što su istraživanja pokazala je da smo u vrhu u Evropi po zloupotrebi sedativa, a nažalost naročito kada je u pitanju mlađa populacija. Najveći problem u Srbiji kada su u pitanju legalne supstance, definitivno je alkohol i zavisnost od alkoholizma i tu se uklapamo u svetski prosek. Računa se da od 10 do 15 procenata odraslog stanovništva ima ili može imati problem sa alkoholom. Psihička zavisnost od alkohola se razvija brže, može biti od nekoliko meseci do nekoliko godina, a za fizičku zavisnost je potrebno i nekoliko decenija pijenja. To naravno ne znači da osoba koja piće 20 godina nema problem, pa onda ima kada se razvije zavisnost. Ona ima svakako problem sve vreme, ali ova fizička podrazumeva pojave poput delirijum tremensa ako se naglo prestane sa pijenjem.

Kako se vanredno stanje u kome se nalazimo odražava na vaš posao, da li ste se prilagodili i da li radite onlajn seanse sada?

Kod vanrednih stanja poput ovog sada, dešava se neka vrsta hibernacije i samim tim je i opao broj osoba koje se javljaju. Ja sam u proseku imao od jednog do tri nova pacijenta nedeljno, a sada sam za čitav ovaj period vanrednog stanja imao možda dva ukupno. Ordinacija radi na nivou kapaciteta od 20 do 60 posto, zavisi od nedelje do nedelje.

Što se seansi tiče, velika većina se obavlja onlajn, imam svega nekoliko klijenata koji dolaze u ordinaciju zbog terapije ili im je potreban razgovor uživo.

Da li to menja delotvornost same terapije?

Postoji veliki broj tih lajf koučinga koji se rade preko interneta, ali po meni to i nije psihoterapija u pravom smislu. Svi mi

koji se bavimo ovim poslom insistiramo na životnom razgovoru, jer seansa počinje u trenutku kada osoba ulazi u prostoriju i od toga kako seda u stolicu i ništa ne može da zameni to okruženje direktnog razgovora, gde mene klijent gleda i ja njega i gde smo u interakciji u realnom prostoru, a to je nešto što je najvrednije. Ovo je sada jedna alternativa, ali neophodna, jer je ipak sa terapijskog aspekta važan i kontinuitet. Vanredno stanje traje već mesec dana i trajaće verovatno i ceo maj. To je isuviše dugačak period da nemamo nikakav kontakt, jer su to često osobe kojima je potrebno i na dnevnom nivou pomoći savetima ili terapijskim zadatacima.

Spominjali ste i zavisnost od kocke, kako komentarišete to što su kockarnice i kladionice zatvorene kasnije od svih ostalih lokala?

Moj komentar je tu veoma jednostavan, to je moćan lobi, sa velikim uticajem jer se tu vrti veliki novac i veliki je ulog, tako da je sa te strane jasno zašto je to među poslednjim zatvorenim. Sa druge strane, kada je zavisnost u pitanju, tu postoji i onlajn kockanje i imao sam klijente koji su krenuli sa kockom u kockarnicama i klubovima sa aparatom, ali su se onda prebacili na virtuelno klađenje i nemaju nikakav fizički kontakt sa prostorom kladionice, ali su u problemu.

Svi mi danas koristimo internet u velikoj meri, kada možemo da kažemo da je previše, kada se desi da ljudi shvate da su zavisni i da im je potrebna pomoć?

Postoji nekoliko parametara, a jedan je svakako vreme, da li osoba provodi po pet, šest ili osam sati pred ekranom i naravno tu se isključuju profesionalne aktivnosti, jer je jasno da postoje ljudi kojima je posao da rade za računaram, poput programera.

Drugi kriterijum je odnos prema drugim elementima življenja, odnosno zanemarivanje drugih obaveza, ako drugi segmenti života trpe, porodični, profesio-

BAŠ TE 1999. GODINE SE ISPOSTAVILO DA JE DOSTA MLADIH U TOM PERIODU, ZA VREME BOMBARDOVANJA, POČELO DA UZIMA RAZNE SUPSTANCE, A SVE TO JE DOŠLO NA RAČUN POSLE GODINU ILI DVE DANA

nalni, ekonomski, partnerski, to je onda bitno. Treći kriterijum je taj doživljaj koji se javlja kada se ne može ostvariti mogućnost bavljenja internetom ili nekim sadržajem. Ako postoji osećaj frustracije, nezadovoljstva, nesanice, uznemirenosti, razdražljivosti, onda je jasno da je to problem. Postoje različiti ekstremni slučajevi, gde dolazi do poremećaja vezanih za ishranu, za telesno zdravlje, postoje primeri gde ljudi po deset sati ne idu u toalet, sede noćima pred ekranom, imaju poremećaj sna i slično.

Koje savete biste imali za ljudе koji imaju problem, ali i sve ostale, koji možda nemaju konkretnе probleme ali u ovim okolnostima osećaju pojačanu depresiju, strah ili neki drugi oblik nelagode prouzrokovane vanrednim stanjem i izolacijom?

Ono što važi za opštu kategoriju stanovništva, važi i za zavisnike, s tim što se tu javljaju dodatne specifičnosti, ali generalni saveti se mogu primeniti na sve. Jedan od saveta bi svakako bio da se ovo vreme iskoristi za sebe i bližnje i da ovaj period ograničenja doživimo kao mogućnost da se vratimo nekim aktivnostima koje smo zanemarili ili zapostavili zbog svakodnevnih obaveza.

Ono što je takođe bitno jeste struktura dana, pa je i vreme sada potrebno drugačije organizovati, uesti i neke nove aktivnosti i jako je važno da ostanemo fizički aktivni. Fizičke aktivnosti povoljno utiču na organizam, a sa druge strane su relaksirajuće i u psihičkom smislu. Možemo napraviti neke nove rituale za različite delove dana i prisetiti se nekih starih želja, potreba ili hobija koje smo zapostavili. Naravno, takođe je bitno da održavamo socijalnu mrežu, da se čujemo sa poznanicima i priateljima, da se ne stvara taj osećaj usamljenosti.

Važno je da razumemo da je ovo prolazni period koji ima svoj početak i imaće svoj kraj i da moramo da se sačuvamo za ono posle, virus će nestati, ali će ostati psihološke i ekonomiske posledice koje će sigurno trajati bar godinu dana.

► Film u doba korone: Mladen Đorđević, režiser

BALKAN POČINJE U BEČU

Kad se korona virus kao avet proširio svetom, neki od naših povratnika, gastarabajtera, gastosa, požurili su kući da u sigurnosti domovine sačekaju da opasnost prođe. A nisu ih svi srdačno dočekali. Neki su osuli po njima drvlje i kamenje. Dobri su kad šalju pare od kojih Srbija živi, a kad se vrate na svoje, nađu se neki da ih opljunu

Jes' vic sa brodom, al' se adekvatno uglavio u korona virus situaciju.

Pita sin oca:

Tato, tato će idemo na more ove godine? Pa vidi sine, kako da ti kažem, 60 posto da 'oćemo i 100 odsto da nećemo.

Dakle, sve je jasno, što rekla moja drugarica, letovanje na peščanim plažama pod sunčobranima, borovima i palmama izgleda valja zaboraviti, ali kad ćemo ponovo u bioskope, u pozorište, operu, na koncerte... Da li će sale, dvorane, hale u dogledno vreme biti otvorene, da li će ih publika posećivati, a umetnici izvoditi predstave, ili će nas sve strah od nepoznatog zadržati kod kuće daleko od sveta - la pozornica sve dok ne pronađu vakcinu za tešku boljku. Bilo kako bilo, svi strasno žele nekakvu kompenzaciju za duševnu bol. U nečemu se plivati mora, kad nema mora.

I kod slučaja korona, često su se u negativnom kontekstu pominjali povratnici, naši ljudi na privremenom boravku u inostranstvu, odnosno gastosi, gastarabajteri, pečalbari, ekspatri kako se to sada mo-

derno kaže. Rasuli su se napolju, pohitali trbuhom za kruhom, vođeni teškim ekonomskim razlogom ili pobegli od ratnog zla i haosa, da se snađu, skuće, zarade pare, pa možda vrate jednog lepog dana. Kad se korona virus kao avet proširio svetom, neki su požurili kući da u sigurnosti domovine sačekaju da opasnost prođe. A nisu ih svi srdačno dočekali. Neki su osuli po njima drvlje i kamenje. Dobri su kad šalju pare od kojih Srbija živi, a kad se vrate na svoje, nađu se neki da ih opljunu. Prema izveštaju Ministarstva finansija, od doznaka iz inostranstva godišnje se na ime podrške porodicama slijije oko tri milijarde evra. Legne na bankovne račune gastarabajterskih familija. Ali superpućeni, oni što sve znaju dok broje tude pare, procenjuju da je ta suma skoro pa duplo veća. Kad deca punih ruku o praznicima i godišnjim odmorima masovno pohode mame, tate, babe, dede i ostalu mnogobrojnu rodbinu po spisku, ostave im gotovinu - hrpe evra i dolara da im se nađu, za zlu ne trebalo. I mala digresija. Pre nekoliko godina, mesecima se kao

vrhunac neukusa i beslovesnost vlasti, uz salve smeha u Singapuru prepričavala onlajn vest iz beogradskih medija. Naime, informaciju o gomilanju grdnih deviznih milijardi iz inostranstva na računima najmilijih i najdražih u Srbiji, pratio je i predlog jednog visokorangiranog državnog službenika da dijaspora novac direktno ulože u privredni razvoj zemlje, a ne da njime hrani porodice. „Jok, nego ćemo vama lopovima da dajemo, kad majci i sestri pošaljem dolare, znam da će dostojanstveno živeti, pa moj boravak u tuđini ima smisla“, govorio je jedan Beogradačin i dodavao klastere reči koje nisu za finu štampu.

Nagradu publike i lista Politika „Milutin Čolić“ na ovogodišnjem 48. Festu „za autentičan, iskren i human film o traganju za srećom u doba velikih migracija“, dobio je režiser Mladen Đorđević za ostvarenje „Sumrak u bečkom haustoru“. Prestižna priznanja je posvetio upravo gastarabajterima o kojima govorи njegov film naglašivši, u obraćanju publici festivala, da od njih Srbija i dan-danas živi.

„Činjenica je da gastarabajteri i sad, 2020. godine, dobrim delom izdržavaju Srbiju“, naglašava za NE Mladen Đorđević i dodaje: „Statistika pokazuje da su u zemljama bivše Jugoslavije uplate iz inostranstva na privatne račune u Srbiji, takozvane doznake, i dalje veće od stranih investicija i da rastu. Moram da priznam da mi nije prijao animozitet prema gastarabajterima, koji je razvijen tokom epidemije korona virusa. Ti ljudi su dobri kad šalju pare u Srbiju, a sad odjednom ne valjavu? Vezani su za zavičaj i to je razlog što su se u vreme krize vratili u svoja sela i grادove. Hteli su da budu uz svoje. A mnogi od njih su, kao posledica krize, ostali bez posla u inostranstvu i bili su prinuđeni da se vrate.“

ZVEZDA NJEGOVOG NAREDNOG DUGOMETRAŽNOG OSTVARENJA „PRVI MAJ“ BIĆE UPRAVO BEČKI GASTARBAJTER. SNIMANJE BI TREBALO DA POČNE NA JESEN, ALI I TU POSTOJI JEDNO – ALI

NISAM SIGURAN DA ZAVIST U ZNAČAJNOJ MERI POSTOJI KOD NAŠIH LJUDI KOJI SU OSTALI U SRBIJI. NIJE NEKA POSEBNA PRIVILEGIJA OTIĆI IZ SVOJE ZEMLJE U TUĐINU. TEŠKO JE TO ZA VEĆINU LJUDI

Igrani film sa dokumentarističkim elementima sniman je četiri godine, uglavnom u carskom gradu „na lepom plavom Dunavu“ i bio je inspirisan romanom „Sumrak u bečkom haustoru“ Darka Markova, taksiste, pisca, glumca... naglašava reditelj.

„Gastarabajteri su od sredine šezdesetih prošlog veka u većoj meri počeli da dolaze u Austriju. Postojao je ugovor koji je SFRJ sklopila sa Austrijom o prijemu radnika iz Jugoslavije na privremeni rad u toj zemlji. Našim tadašnjim komšijama bila je potrebna radna snaga. Pristizali su uglavnom ljudi iz siromašnijih krajeva Jugoslavije. Verovatno se Tito tako lišio dela nezaposlenih, plašeći se problema ako ostanu. Moj film i serija se dešavaju u godini kada se u Beču proslavlja pedeset godina od potpisivanja tog ugovora, tj. od masovnijeg dolaska gastarabajtera“, podseća autor zapaženih igranih filmova „Život i smrt porno bande“ i „Made in Serbia“.

„Monodramu sam gledao 2014. godine u kafani kod Duše u Crepaji, blizu Pančeva. Odmah me je privukla tema razapetosti tih ljudi između tudine i zavičaja. Snažno se uklopila i u korpus savremenih migracija, koje su naša intenzivna svakodnevica. Film i serija nisu nastali prema romanu Darka Markova, nego su njime inspirisani, bili uvod u taj svet i ništa više. Takode, naš narod je, kao što znamo, to-

kom istorije bio deo raznih seoba. Priča o bečkim gastarabajterima je gorkohumor na istorija Balkana. Klemens fon Meternih, ministar spoljnih poslova Austrije iz prve polovine XIX veka, rekao je da Balkan počinje odmah iza zidina Beča. Naši ljudi u Beču vole da koriguju tu njegovu izjavu i kažu: ‘Balkan počinje u Beču’, što danas više odgovara realnosti.“

Đorđević otkriva da se „Sumrak...“ dopao svim akterima osim jednom od tri glavna junaka - Darku Markovu. „Mislio je da će film biti pozitivniji. Ocenio je da sam negativno prikazao gastarabajtere, da je to mračna i neistinita slika, koja izneverava njegov roman. Smetalo mu je naglašeno prisustvo vračare.“

Mnogi likovi su na početku snimanja smatrali da ovaj film treba da ih prikaže u „lepom“ svetu, ma šta to značilo, otkriva Đorđević. „Svi, osim Darka Markova, vremenom su odustali od toga, pošto su shvatili da ja ne želim da ih predstavim ni u lepom ni u ružnom svetu, već onakvim kakvi jesu. Naravno, to 'kakvi jesu' je relativna stvar. Prikazao sam ih onako kako ih doživljavam, kao deo te naše zajednice u Beču. Mislim da se u filmu vidi moja ljubav prema junacima. Ne izdižem se iznad njih. Nemam unapred zadatu tezu koju film treba da opravda. Film je ponekad gorak, ponekad tužan, ali je od početka do kraja prožet humorom. Nekad crnim, nekad vedrim ... ‘Sumrak...’ je samo uslovno film o gastarabajterima. O gastarabajterima se može napraviti bezbroj različitih filmova, a ja sam se odlučio za autsajdere. I u prethodnim radovima bavio sam se marginalni grupama, ljudima sa ivice društva, odbačenima. Takve likove sam i ovoga puta izabran. To je moj umetnički rakurs“, ističe Đorđević.

Jedan od aktera filma filozofski lamentira: „Tamo (u Srbiji, prim. a.) će da ti zavide, ovde će da te potcenjuju, nigde ti mira

da nadeš nećeš“. Zavist je diskutabilno stanje svesti. Nije to samo ekskluzivni domaći specijalitet. Sećam se, jednom mi se jedna moja prijateljica Nemica žalila na primitivno ponašanje bliskih rođaka. Reče kako se čak i ne trude da sakriju zavist. Zavide joj na životu u inostranstvu, na njenim egzotičnim putovanjima, na muževljevoj plati, na šansi da im nešto novca pretekne za stare dane. „Ma 'ajde molim te, ljubomoru bi očekivala od površnih poznanika, ali nikako od najbližih. Nemaju pojma kroz šta prolaze te duše otregnute od kuće, same u tuđem svetu, daleko od svih svojih“, gnevila se inače suzdržana Iris.

„Nisam siguran da ta zavist u značajnoj meri postoji kod naših ljudi koji su ostali u Srbiji. Nije neka posebna privilegija otici iz svoge zemlje u tuđinu. Teško je to za većinu ljudi“, smatra Đorđević.

Nadahnut zgodama iz dalekih svetova, mladi reditelj kaže da bi o gastosima mogao da snima filmove do kraja svog života. Provokativna je njihova rastrzanost između onoga gde jesu - „napolju“ i onoga

gde bi voleli da budu, večito su u nekom traganju, izgubljeni u međuprostoru. Situacija „ni tamo ni ovamo“ ih pokreće i blokira istovremeno i koliko odmah bi nešto drastično da promene, a onda to ponovo odlazi za sutra, za ponedeljak, i lete dani, beže godine... dominira malo „malo morgen“ koncept.

Serija od dvanaest epizoda, koje traju od 45 do 50 minuta, biće emitovana u drugoj polovini godine na RTS-u. Glavni junaci su isti kao u filmu i njihove životne situacije se razvijaju iz epizode u epizodu, otkriva mladi reditelj. Kaže da mu je veliki izazov

bio da zadrži autentičnost naturščika i tok njihovih ličnih priča, ali i da razigra maštu, kako bi zadržao pažnju gledalaca tokom serijala. „Bio je to komplikovan hod na ivici između života i fikcije“, naglašava Mladen Đorđević.

Zvezda njegovog narednog dugometražnog ostvarenja „Prvi maj“ biće upravo bečki gastarabajter. U dugim danima „korona zatvora“ pored toga što čita, gleda serije i filmove, doraduje scenario odnosno „piše drugu ruku“ ove buduće srpske

sko-bugarsko-grčko-crnogorske koprodukcije, a projekat u nastanku već je podržao i fond Euroimage. Snimanje bi trebalo da počne na jesen, ali i tu postoji jedno ALI.

Saopšteno je da je Srpska filmska asocijacija u saradnji sa Filmskim centrom i Privrednom komorom Srbije sprovedla anketu koja je pokazala da procenjeni gubitak firmi u oblasti filmske industrije, zbog obustave rada tokom samo tri nedelje u martu, iznosi 9,6 miliona evra.

„Srpska filmska industrija će sigurno trpeti štetu zbog vanrednog stanja i u mesecima koji dolaze, kao posledica ekonomске krize koja će nastati.

Stranci će zbog ovog manje snimati u Srbiji. Такode, prepostavljam da će i budžet namenjen filmovima koje finansira Filmski centar Srbije biti znatno smanjen i da će takvo stanje trajati godinama. Naravno, to ne znači da će prestati da se snima. Filmovi će se, naravno, i dalje praviti, ali sa manje para“, zaključuje Đorđević.

PRIČA O JEDNOJ STOLICI

SEDI I RAZMIŠLJAJ

Neki se odluče na kupovinu fensi stolice u kojoj može zasluženo da se odmori. Mir i moć često nisu u korelaciji, pa koliko samo ljudi anksiozno luči znoj na kožnim sedištima, lepeći se za neko odrano tele. Vrsta stolice koju kupimo dosta govori o tome šta smo isprojektovali da smo mi kao ljudi

Već neko vreme živimo u veoma čudnom dobu. Ukoliko se „dobom“ može nazvati nešto što se još nije završilo. Zvuči kao definicija besa koju predlaže Hana Arent, opisujući ga kao stanje u kome znamo da možemo da promenimo stvari, a one se uporno ne menjaju. Trenutno živimo jako iščašen bes. Stvari ne možemo sami da promenimo, a one se uporno menjaju. Opet, kao neka izokrenuta pozitivna psihologija: nalik bestselleru Ekharta Tola, „Moć sadašnjeg trenutka“. Ova knjiga nas uči da volimo sopstvenu tišinu i nađemo u njoj snagu. Moć je opasna i krhka kategorija, zato njom pažljivo moramo da upravljamo, kao i vremenom koje nam klizi kroz opsativno oribane prste.

Vreme kome ne vidimo kraj, a volimo da ga zovemo „život u doba korone“, još uvek nije život. Samo je jedan stravičan trenutak

koji nikako da se završi. Moć koju on ima je razorna po našu u svest. Autor koncepta o snazi sadašnjeg trenutka bi, logikom svoje teorije, vrlo verovatno rekao da je naša svest moćna da pažnju ne usmerava na pretnje koje su pred njom. Samo što se čini da trenutno (a trenutak se baš otegao) nema mnogo prostora za tišinu. Morate mnogo da pojačate radio da ne biste čuli komšijine vesti o broju preminulih, novim merama koje nam daju iluziju da je i dalje sve pod kontrolom i tako zaustavili navalu dnevne „virusopolitike“. Čini se da smo rezistenciju na neposrednu informaciju već stekli. Sada možemo da jačamo filozofski imunitet i promislimo vreme koje još uvek nije doba, a to je agonija u doba korone.

Kako je ovo priča o jednoj stolici, pozivanje na dva velika mislioca u uvodu sasvim je dovoljno. Nisu nam potrebni radovi filozofa da bismo razumeli zašto je ona korisna. U jednom davnom izdanju emisije „Uticak nedelje“, Jelena Karleuša se pobunila jer sagovornici mnogo filozofiraju o običnim stvarima. Vrlo dobronomernim tonom, Borka Pavićević ju je prekinula i rekla nešto poput: „Jelena, pa filozofija je vrlo praktična!“ U trenucima velikih svetskih kriza, filozofija je maltene neophodna, jer je u najmanju ruku važno da mišljenje upotrebito u službi razumevanja, a ne samo prejedanja postojećom informacijom. Barem dok ne dode neka nova, jer je i misli potrebitno hraniti raznovrsno. Dok ovo čitate, možete da se pravite da niste kod kuće koja je posao. Bar na petnaestak minuta promislite vrlo banalne stvari. Jedna od njih je: „Na čemu ja to sedim?“

Vi ste sada verovatno smešteni na stolici, kauču, sedite u obližnjem parku u dozvoljeno vreme i trpite društvenu osudu jer ste sami u prirodi pa se pokrivate novinama, ali kod kuće vas čeka nekakva stolica. Hajde, recimo, da kažemo da imate komplet običnih drvenih kuhinjskih stolica. Vi, stanodavac, roditelji, vaš partner ili prijatelj, neko je kupio tu stolicu. Možda je mnogo starija nego vi, pa sedite u nečemu u čemu su bile zavaljene generacije? Nemamo nameru da razglabamo o „privilegovanosti“, takođe prilično novovekovnom fenomenu. O tome da li smo dobili nešto nezasluženo više ako smo se rodili u dvoru, imali priliku da studiramo

Ako smo uzeli neku stilsku stolicu, vrlo je moguće da time sebi i svojim gostima neverbalno poručujemo da mi imamo istoriju, cenimo je, prefinjeni smo ili već nešto drugo

ili pak radimo u trafici gde smo kupili novine. Priča o privilegovanosti se završava činjenicom da svako od nas može da završi na respiratoru.

U tom smislu, filozofija jeste malo „salonska“ zato što imamo taj višak vremena i ekskluzivnost da promislimo stvari dok se napolju dešava užas. Jedno veliko „ali“ - ali bez tog viška vremena mi bismo dosadu ubijali prejedanjem jednom te istom informacijom. Za promišljanje vremena u kom živimo nije nam potrebna nijedna privilegija. Kada pročeslijamo istoriju, dostupnost pisanog mišljenja ne zahteva naročiti društveni status. Potrebno nam je članstvo u biblioteci, a neretko velika dela možemo naći pored kontejnera. Naravno, postojali su radikalni mislioci koji su isključivali čitave kategorije društva,

fenomena, objekata, životinja iz svojih sistema mišljenja, ali je ta ekskluzivnost bila uglavnom u funkciji zamišljanja boljeg sveta. Vratimo se mi na stolice.

Još jedna od funkcija stolica je da se u njih zavalimo. Zato se neki odluče na kupovinu fensi stolice u kojoj može da zasluženo da se odmori. Mir i moć često nisu u korelaciji, pa koliko samo ljudi anksiozno luči znoj na kožnim sedištima, lepeći se za neko odrano tele. Vrsta stolice koju kupimo dosta govori o tome što smo isprojektovali da smo mi kao ljudi. Recimo, ako smo uzeli neku stilsku, vrlo je moguće da time sebi i svojim gostima neverbalno poručujemo da mi imamo istoriju, cenimo je, prefinjeni smo ili već nešto drugo. Moguće je da smo samo zadovoljili sofisticirano estetsko čulo, jer i njega imamo. Postoji estetsko Ja, a ono je realno kao i sva ostala naša Ja. Ko voli da bude ružan? Koliko god bile drvene, stolice baš mogu da nas prevare svojim gotovo mističnim značenjem.

Stolica nam daje iluziju da u njoj možemo da sedimo mirni. Svi smo mi u školama sedeli na drvetu, samo se setite da smo i to mogli, dugo i mirno da sedimo na tvrdom. Neki su se domogli fotelja, došavši na poziciju iz koje mogu da odlučuju o nečemu potpuno suprotnom: kretanju drugih ljudi. Kako ćemo iskoristiti fotelju ima malo veće posledice, jer smo u srednjim školama nemoćni. A autor iz uvoda ovog teksta uči nas da je duhovno oslobođenje moguće ukoliko se za stvari ne vezujemo. Tačnije, ne smemo da se identifikujemo sa onim na čemu sedimo, već samo sa činom sedenja.

Ako pomislimo da je naše mesto za sedenje moćnije od tuđeg, grdno smo se prevarili. Posebno u ovo vreme kada se tako kakofono mešaju nauka, politika, izveštavanje i njihove izukrštane moći. Nijedno javno mesto gde se sedi, bilo ono klupa u parku ili u parlamentu, neće biti zauvek naše. Da smo zamenljivi, svi to znamo, ali vrlo je važno da preispitamo koliko je simbolička funkcija stolice moćna. Ako iz nje nećim upravljamo, makar se upravljanje odnosilo na rotaciju onog malog mehanizma kakvog imaju poneki radnici u trafikama, tad moramo da znamo da nema opuštanja, jer svaki čas neko može da zatraži nešto. Ne možemo mi sad tu da izvoljevamo, jer u drugoj smeni možda dođe kolega koji

Možemo čak da kupimo neku beržeru koja prelazi širinu naših ramena, pa stvarno imamo taj osećaj veličine

je druge visine. Ako sedamo kod frizera, najpre treba da cenimo svaki trenutak svesti da nam neko u šamponjeri masira glavu, pa nije toliko ni strašno ako nam zezne frizuru, nešto smo naučili. Ili to da menjanjem frizure ništa nećemo rešiti, ili da stvarno treba da promenimo frizera. Neki ljudi ne primete razliku, pa su stalno nezadovoljni. Ono što ne možemo da promenimo je vreme u kom živimo, ono ne sedi ni trenutak, samo prolazi.

Ne možemo da menjamo ni ljudi na funkcijama, možemo samo da se molimo da njihove odluke, kao i obično, budu što manje pod uticajem osećaja grandioznosti. Možda su svima nama umesto stolica koje izgledaju moćno potrebne one koje će izdržati naše misli? Postoji čak jedan umetnički rad, gde žena sedi obučena u lateks

i prepostavićete, izigrava stolicu, a na nju može da se sedne. Uz beskrajno uvážavanje umetničkih sloboda, pomislio sam: „A gde ćeš ti posle da sedneš i na koga li ćeš se osloniti?“

Stolice na kojima sedimo kao privatna lica možemo da ukrašavamo, možemo čak da kupimo neku beržeru koja prelazi širinu naših ramena, pa stvarno imamo taj osećaj veličine. Taj taktilno zavodljivi čin stavljanja ruke na naslon, možemo da umislimo, ako sedimo u Jakobsenovoj stolici, onoj koja visi sa plafona kao jaje, da smo u njoj kao u majčinoj utrobi, što da ne. Sve je to dozvoljeno jer smo sami sebi kupili superstolicu i priuštili sebi privatan utisak da imamo supermoć.

I čemu sad ovoliko priče oko stolice koja ne postoji? Neko možda nikada neće pomisliti da je ono na čemu sedi važno, jer se podrazumeva. Možda će ga samo problemi sa kolenom ili ledima naterati da podesi visinu ili naslon sedišta. Učitelji joge smatraju da stolica uopšte ne treba da ima naslon za ruke, tačnije misle da bi trebalo da služi tome da tu stavimo kolena, kako bismo istezali kukove. Tako dugo možemo da sedimo u poziciji lotosa koja najmanje opterećuje kičmu. Zanimljivo je filozofski promisliti ulogu „naslona“. Stolica je mesto gde mi pre svega možemo da se oslonimo i prepustimo se mislima o nečemu. To je nešto što maltene pripada svima. Opet, nije bez razloga uletela misao sa jogom, u Indiji je sasvim pristojno sedeti nogu skrštenih u „turski sed“, a Turska i Indija nekome zvuče nepovezivo.

Nadamo se da kraj neće zvučati dodatno komplikovan. Mi smo svi zaista jedna velika neuralna mreža, da ne kažemo mozak. Menjanje javnog mišljenja na agresivan način je naprosto nasilno. U ovakvim vremenima teške verbalne agresije teško je biti objektivan zato što su činjenice zastrašujuće objektivne. Ovo je bio pokušaj da pozovemo na razmišljanje koje neće doneti još više destrukcije, već probuditi neku zdravu misleću moć u svima nama. Na šta god se oslanjam, jedina podrška za naša ramena koja žive ove živote, zaista jesmo mi sami. U tom smislu, još jedan novovekovni termin koji rđavo koristimo je „komfor zona“. Taj termin postoji, ali se zloupotrebljava. Zona udobnosti nam je neophodna, a nju sada možemo pronaći samo strpljivim sedenjem.

Na šta god se oslanjam, jedina podrška za naša ramena koja žive ove živote, zaista jesmo mi sami

Milion autora je variralo mudrost da čovek nije drvo jer mu je potrebno da se kreće. To je velika istina, pa mi sada veoma teško možemo da ostanemo mirni. Da bismo daleko otišli, potreban nam je koren. Ovih dana čak i oni koji nikada nisu voleli prirodu, nalaze mir u nečemu što mogu da vide makar kroz prozor koji je veći od monitora i telefona. Kako je gotovo nemoguće da budemo uzemljeni, važno je da tražimo udobnost. Uzemljenje nam daje elementarni osećaj bezbednosti, a naslon osećaj podrške. Ono što za kraj možemo da uradimo jeste da se ponekad zahvalimo stolici što nas je izdržala i prihvatala nas uvek kad nam je teško.

► *SPC u vreme pandemije*

RUSKI RULET PRIČEŠĆEM

Razlog za ljutnju imali su svi. I ateisti zbog privilegovanja verujućih, rimokatolici jer je njihov Uskrs slavljen pod vanrednim uslovima, muslimani koji su se odrekli hadžiluka, pa ako hoćete i stariji od 65 godina, na čije duhovno zdravlje niko nije mislio, sve dok nisu dobili dozvolu za šetnju, doduše znatno kraču od kućnih ljubimaca

Srpska pravoslavna crkva, ona ista koja je donedavno, prema istraživanjima, pored Vojске uživala najviše poverenja ogromne većine građana, šokirala je javnost tokom pandemije korona virusa. Nedeljama su se vernici pričešćivali „tradicionalno“, iz istog putira i istom kašićicom, tiskajući se po hramovima, što je aminovao vrh SPC. Nije želeo da pastvu uskrati najvažniji čin religijskog života, a sebe priloga.

Od ovakve vrste pristupanja svetoj tajni evharistije, vernici nisu odustali ni posle zabrane okupljanja više od pet osoba, ne mareći ni za naknadno uvedeno pravilo o distanci od metar od čoveka do čoveka. Ili deteta, kako su svedočili snimci iz porte novosadske Saborne crkve, a slično je bilo i u mnogim drugim bogomoljama. To se dešavalо, iako je tad već i patrijarh Irinej pozvao sveštenike da se pridržavaju mera koje je propisala Vlada Srbije.

Istina, prema ustrojstvu SPC, Irinej se mogao obratiti samo klircima arhiepiskopije beogradsko-karlovačke, koji su pod njegovom jurisdikcijom, ali je i njih

ostavio u nedoumici. Jer, saopštenje je sročeno „vešt“ i paušalno, pa je sveštenstvo moglo proizvoljno da ga tumači. I nastavi sa službama „saobraznim“ Vladinim propisima.

Sinod, kao vrhovni organ, oglasio se tek povodom pojave „nezvanih gostiju iz poznatih anticrkvenih i antisrpskih krugova“ što su u medijima „orkestrirali klevetničku hajku“ na Crkvu, tvrdnjama da se ona ne drži instrukcija države. Tom prilikom je naglašeno da je način bogosluženja isključiva stvar SPC, gde država i nema prava da se meša. Uostalom, Sinod je istakao – niko se ne pričešće prinudno, već dobrovoljno, pa valjda sam snosi odgovornost za moguće posledice.

Rezultat takvog stava crkvenog vrha bila je smrt vladike valjevskog Milutina, kao i obolevanje nekolicine sveštenika i monaha, kako su mnogi podozrevlali na osnovu obelodanjenih vesti. Ali, možda je Milutin otisao na bolje mesto, jer je sledeći stav Sinoda o pričešću kao leku za besmrtnost, potvrdio čvrstinu svoje vere, sa poslušnoscu na prvom mestu. Zbog različitog tu-

mačenja ovog skliskog pojma i izjave čelnika SPC bile su nesinhronizovane.

Najčešće, nije baš cela Crkva bila u navedenom fazonu, bilo je i gorih i boljih primera. U one gore spada saopštenje Eparhije bačke, na čelu sa vladikom Irinejom Bulovićem. Uvreden kritikom nekih medija, Bulović ih je nazvao „autošovničkim“ i „sorojevskim“, jer su eksplisirali da se on sakrio u svom domu, dok je pastvu izlagao riziku zaraze. I još je bački „objasnio“

da se ovde radi o „verskoj netrpeljivosti i diskriminaciji“, suprotnoj Ustavu. Bulović je prozvao i „neodgovorne pojedince sa bogoslovskim akademskim zvanjima, ali bez realnog liturgijskog osećanja i učešća u crkvenom životu“, što „zbunjuju verni narod“ tvrdnjama da je pričešće kakvo se sprovodilo – opasno po zdravlje. U istom saopštenju je pozvao nadležne institucije da takve „nazoviteologe“ isključe iz crkvene zajednice.

Zapravo, da ih kazni jer se drže zdravog razuma. Razumniji, a možda i ispunjeniji ljubavlju, preduzeli su drugačije korake. Pa je Epar-

hija zahumsko-hercegovačka preporučila potapanje evharistijskog hleba u vino, kako bi vernici svojom rukom uzimali pričešće, bez kaščice, a opremljeni zaštitnom opremom. Vladika Grigorije je iz Nemačke poručio da i uzdržavanje od liturgija može biti shvaćeno kao vrsta tada aktuelnog posta.

**UVREĐEN KRITIKOM NEKIH MEDIJA,
IRINEJ BULOVIĆ IH JE NAZVAO
„AUTOŠOVINISTIČKIM“ I „SOROŠEVSKIM“,
JER SU EKSPLICIRALI DA SE ON SAKRIO
U SVOM DOMU, DOK JE PASTVU IZLAGAO
RIZIKU ZARAZE**

čeni, kad stariji od 65 nisu uopšte mogli napolje i kad se na gastarabajtere sručio gnev zbog prenošenja zaraze. Objašnjenje može biti u sprezi Crkve i države, očigledne i po međusobnim davanjima. Oni njima odlikovanja i podršku, a ovi im vraćaju pozamašnim budžetskim izdvajanjima i ekskluzivitetom u odnosu na druge veroispovesti.

Da sakrije dvostrukost aršina, Vučić je rešio krizno pitanje liturgijskog okupljanja sa sve pričešćivanjem, ubivši dve muve jednim udarcem. Proglasio je policijski čas od petka po podne do ponedeljka iz-jutra, a zatim i do utorka. Međutim, nije prevario najupućenije, ubedene da je ovo bio unapred dogovoren potez, kojim je episkop bački sačuvao ugled zaštitnika poretka, vezanih ruku pred državnom silom. Istovremeno je i patrijarh našao solomonsko rešenje, setivši se da sveštenici mogu da pričešćuju po kućama.

U sprovodenje takvog čina bez moguće korupcije (u smislu kontaminacije)

Manje upoznatima sa skrivenom hijerarhijom u Crkvi bilo je najteže da poveruju u tvrdnju portala da sve što čini episkop, radi iz težnje za tronom patrijarha. Pa, zaboga, episkop bačkom su 72 godine i teško da će dočekati novi izbor prvog među jednakim jerarsima, budući da se patrijarhom obično biva do sudnjeva časa. Vanredni izbori se događaju kad Njegova svetost „abdicira“, ili kada ga sa trona sklone vanredne okolnosti, kakva je bolest, koju nije hrišćanski priješljikovati.

Sve i da ovo gore nije tačno, ostaje enigma tolerisanja masovki ispred hramova, u vreme kad su svi parkovi bili zakatan-

Tu je patrijarh „pukao“, zabranjujući Miličeviću da istupa u medijima, ali ga je i lišio sveštenodejstva i poslao na Crkveni sud. Neće on „svoje mudrovanje da stavi ispred sabornog uma Crkve“. Možda bi mu i oprostio, da Miličević nije poznati „disident“. On se još 2017. suprotstavio peticiji za proterivanje Darvinove teorije iz školstva, kad je bio zakinut za parohiju i za radno mesto u Radio Slovo ljubve, pa tako i većine prihoda.

Klimala mu se i pozicija na Bogoslovskom fakultetu, ali su za egzekuciju Sinodu tada bili važniji vladika Maksim i Marko Vilotić, takođe „darvinisti“, krivi što su izrekli da bolja teorija od Darvinove ne postoji u naući, ali i da je ne isključuje biblijska dogma o stvaranju. Prave je razloge – odmazdu zbog slobodoumnosti predavača PBF, Sinod sakrio administrativnim, da ne ispušnjavaju fond časova i slično, što nije bilo u skladu sa istinom.

U ovom aktuelnom korona slučaju, Milicevića je zaštitio Senat Univerziteta u Beogradu, izglasavajući jednoglasno „zabrnutost zbog situacije“ u kojoj se našao mladi docent. Moglo je to i ubedljivije, ali su članovi Senata rešili da sve bude taktično „odmereno“, valjda da ne bi lutili najviše predstavnike najmoćnije srpske institucije. U podršku svom profesoru pritekli su i studenti, ali samo oni koje je bilo nemoguće uceniti blagoslovom za stipendije i zaposlenje, pošto su isti, nezaobilazni kriterijum zadovoljili u prilici upisa. Posluga blagoslova se, međutim, opet kosi sa pravilima Univerziteta. Da stvar bude sluda, rukovodstvo PBF-a nije izglasano na legalan način, odnosno, u saglasju sa

SVEŠTENIK VUKAŠIN MILIĆEVIĆ JE ZAGOVARAO
I ČINJENICU DA JE SINOD MOGAO DA SPREĆI
ODIJUM JAVNOSTI PRAVOVREMENOM I
PROMIŠLJENOM REAKCIJOM, MOŽDA PO
UGLEDU NA RUSE, RUMUNE, UKRAJINCE I AKO
BAŠ HOĆETE – HERCEGOVCE

svojim Statutom, kao i Statutom UB, koji nije verifikovao mandat trenutnom sazivu. Zbog iste zavrzlame, bez diplome je ostala čitava generacija bogoslova.

S druge strane, crnogorska mitropolija već mesecima litijama vodi borbu sa tamošnjom vlašću, zbog uvođenja Zakona o slobodi veroispovesti, zbog čega nije sazvan Sabor, kakvu su podršku braći mnogi očekivali. Kruna burnih događaja bilo je hapšenje mitropolita Amfilohija zbog služenja liturgije na Cveti i legitimisanje svećara prisutnih u Sabornom hramu i manastiru Zlatica u Podgorici.

Možemo samo da pretpostavimo da je navedeno „mučeništvo“ doprinelo popularnosti kontroverznog arhijereja u Crnoj Gori, što mu je možda bila i namera.

Shodno izloženim podacima, luksuzni vozni park vladika ispada sitnica. Ili – vrh ledenog brega nepodopština, u odnosu na suštinu hrišćanstva. A nju oličava Vaskrs, praznik nad praznicima.

E tu je tek nastala gungula, stvorena na bazi različitih mišljenja. Pa se patrijarh dogovorio sa Vučićem da se Vaskrsenje Hristovo proslavlja „u srcima, u kućama“. Sinod je, pak, insistirao da vernici u vreme praznične liturgije budu poštđeni policajskog časa, koji je ipak produžen do utorka. U trenutku kad se još nije znalo da li će Vučić pokleknuti i dati zeleno svetlo pravoslavnim vernicima za prisustvovanje prazničnom obredu, razlog za ljutnju imali su svi. I ateisti, čijim bi se ubedjenjima vlast podsmehnula privilegovanjem verujućih, ali i rimokatolici, jer njihov je Uskrs slavljen pod vanrednim uslovima i muslimani, odrekavši se hadžiluka, pa, ako hoćete - i stariji od 65 godina, na čije duhovno zdravlje niko nije mislio (osim pojedinih omrženika vladajuće partije), sve dok nisu dobili dozvolu za šetnju, znatno kraću od kućnih ljubimaca.

Da li se u raskoraku izjava Sinoda, patrijarha, pojedinih episkopa i sveštenih lica, radi o poželjnoj razlici u stavovima, koja se da razrešiti, postojanju struja, ili inatu jednog čoveka, onog što u ulozi PR-a navodno sam sastavlja saopštenje najvišeg crkvenog tela? S obzirom na nepristupačnost informacija iz SPC, ovo verovatno nikada nećemo sazнати.

Ako je tačno da samo sloga Srbina spašava, da li ovo važi i za Crkvu?

PANDEMIJA I NOVI DOM

Jeste, biće mnogo promena

Rečenica da život posle korona virusa neće biti isti zvuči tako marketinški, ali da će biti promena, biće, vrednosti će se menjati, promeniće se naše navike i verovanja, samim tim promeniće se i naša prebivališta.

KUĆE, NE STANOVI

Kroz vreme glavna funkcija kuće bila je sigurnost, u početku skrovište, posle utvrda i odbrana, danas socijalna izolacija.

Visoke zgrade su projektovane da prime što više ljudi na jednom mestu, zdravlje i higijena su se podrazumevali, ali ono što nije uzimano u obzir je kontakt, to jest kako smanjiti kontakt sa svim što se zajednički koristi, liftovi, ulazi, zajedničke površine, a pre svega sa komšijama.

Nakon prinudne izolacije gde ste sami na raznim nivoima i etažama, često bez terasa, a kamoli dvorišta, očajnički ćete želeti makar i malu kuću samo da možete da izadete da popijete kafu ujutro. Kuća sada nudi više od bekstva iz grada, od urbanog haosa i rutine, nudi povlačenje od virusa i infekcija. Što se

urbanizacije tiče, mali korak unazad.

BUNKERI, NE OPEN-PLAN

Već je postojao trend „utvrđenih“ zgrada među onima koji se odavno spremaju za apokalipsu, sada možemo očekivati da će ga biti još više. Normalno je da se posle ovakvog iskustva javi želja da obezbedite svoj dom za neki udar, nečega. Da na vreme obezbedite neke zalihe, rezervoar sa vodom ili neki podrum, bunker u kome bi sa zalihamama bili bezbedni neko vreme.

Možda ćemo se pozdraviti sa prostorima tipa otvorenih planova, ulazom u prostore dnevnog boravka, kuhinje, trpezarije kao jednog otvorenog prostora. Nakon pandemije ulaz će biti izdvojen, biće barijera između ulice i stambenog prostora. Hoćemo li cipele, odeću i stvari ostavljati ispred, da ne bismo uneli prljavštinu i opasnost spoljašnjeg sveta? Užas.

SOPSTVENA ENERGIJA

Autonomne mini-stanice koje proizvode alternativnu snagu i

energiju postaće stvarnost. Cilj će biti nezavisnost od spoljnog sveta, minimizovanje rizika u slučaju potpunog gašenja dovoda energije.

Kuće budućnosti biće nezavisne, ne samo pametne, već prepametne, sa sopstvenim snabdevanjem vodom i grejanjem. Geotermalni bunari uveliko dobijaju na značaju zbog mogućnosti snabdevanja vodom, a ujedno i grejanjem. Satelitski internet je trenutno skupa i nedostupna usluga sem za privilegovane pojedince, određene organizacije i vojske. U budućnosti će se ubrzati razvoj civilne upotrebe, što nam nudi veoma brz pristup internetu.

OneWeb i SpaceX su već planirali da pokriju čitavu planetu ovom tehnologijom i pre nego što je počela pandemija. OneWeb je već rasporedio 40 od planiranih 648 satelita, dok SpaceX Starlink do kraja ove godine planira lansiranje 12.000 satelita u Zemljinu nisku orbitu.

KUĆA KANCELARIJA

Tokom karantina većina je primorana da radi od kuće. Naravno biće onih koji će prvog dana nakon izolacije trčati na svoja

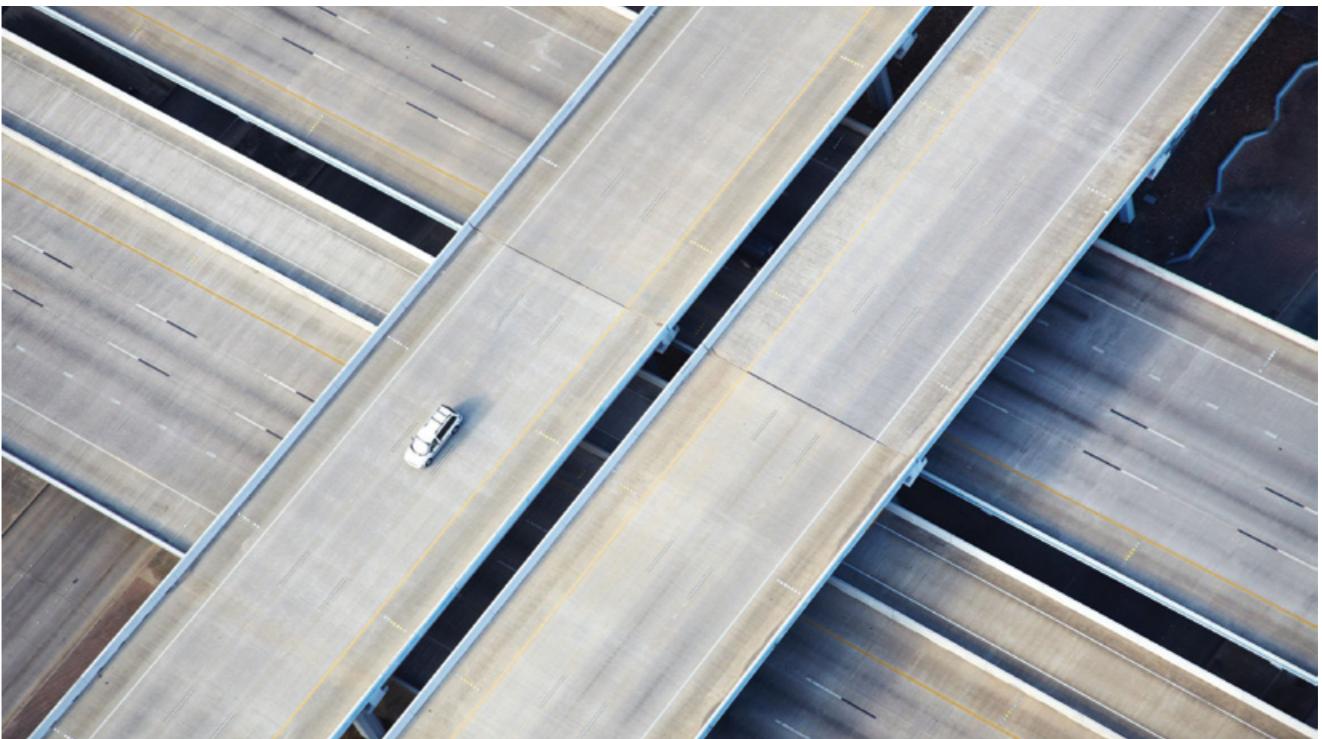
radna mesta da sa kolegama piju tu toliko poznatu kancelarijsku kafu. Ali biće i onih koji neće želeti tek tako da se vrate.

Više pažnje će se posvetiti uređenju radnog mesta kod kuće. Prostorna organizacija će se promeniti, mesto za rad od kuće više neće biti radni sto sa kancelarijskom stolicom i lampom kao simulacijom ofisa u uglu dnevne sobe ili ispod stepeništa. Sada to zasluzuje da bude odvojena soba sa velikim prozorima, tamnim zavesama i udobnim nameštajem, tehnički opremljena i zvučno izolovana.

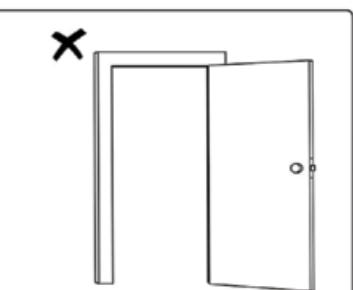
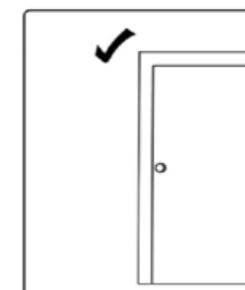
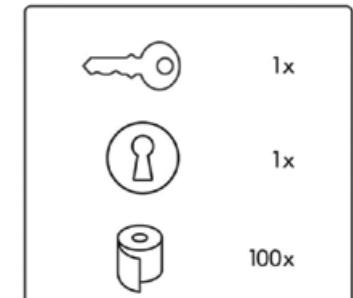
Nebo nad Kinom se pročisti, ljudi u oblastima teških industrija su najzad udahnuli čist vazduh, delfini se vraćaju, a evo i jeleni hodaju italijanskim gradovima.

Još puno prijatnih stvari će se desiti, novi svet će se baviti stvarima koje su važne. Biće manje predmeta i oni će biti izabrani odgovornije i sa razlogom. Biće zanimljivo.

Operite ruke, ostanite kod kuće i napravimo prostor za novi dostojarstven život, umesto da se plašimo da ne izgubimo ono što nam možda i nije bilo potrebno.

STAY HÖME

IKEA

ORIGINALI

Aleksandar Gligorijević, skulptor

UMETNOST KAO OTISAK LIČNE FANTAZIJE

foto:
Dušan
Todorović

Uživajte u čitanju!

Knjige možete poručiti na sajtovima
www.laguna.rs i www.delfi.rs

Laguna

„Ubedljivi vodič za izazove i izvore koji su pred nama u potrazi za velikom budućnošću života, inteligencije i svesti – na Zemlji i šire.“
ILON MASK

Sigurnost naših klijenata i zaposlenih je naš prioritet!

Preduzeli smo sve neophodne mere da
zaštitimo zdravlje svojih klijenata i zaposlenih
i utičemo na sprečavanje daljeg širenja korona virusa Covid-19.

Da biste izbegli izlazak iz kuće, usluge i saveti
Generali Osiguranja Srbija su vam na raspolaganju
online ili telefonski.

Detaljne informacije naći ćete na www.generali.rs

Pozovite Kontakt centar:
0800 222 555 (besplatan poziv), 011 222 0 555

Pratite nas

Budite bezbedni, ostanite kod kuće.

#imašdobarrazlog

